Samling af Afgørelser

RETTENS DOM (Ottende Afdeling)

13. juli 2011 *

»Konkurrence – karteller – markedet for installation og vedligeholdelse af elevatorer og rulletrapper – beslutning, der fastslår en overtrædelse af artikel 81 EF – manipulering af udbud – opdeling af markeder – prisfastsættelse«

I sagerne T-141/07, T-142/07, T-145/07 og T-146/07,

General Technic-Otis Sàrl, Howald (Luxembourg), først ved advokat M. Nosbusch, derefter ved advokat A. Winckler og solicitor J. Temple Lang,

sagsøger i sag T-141/07,

General Technic Sàrl, Howald, ved advokat M. Nosbusch,

sagsøger i sag T-142/07,

Otis SA, Dilbeek (Belgien),

Otis GmbH & Co. OHG, Berlin (Tyskland),

Otis BV, Amersfoort (Nederlandene),

Otis Elevator Company, Farmington, Connecticut (De Forenede Stater),

ved advokat A. Winckler og J. Temple Lang,

sagsøgere i sag T-145/07,

United Technologies Corporation, Wilmington, Delaware (De Forenede Stater), ved advokaterne A. Winckler og J. Temple Lang,

sagsøger i sag T-146/07,

mod

Europa-Kommissionen, i sagerne T-141/07 og T-142/07 ved A. Bouquet og R. Sauer, som befuldmægtigede, bistået af advokat A. Condomines, og i sagerne T-145/07 og T-146/07 ved A. Bouquet, R. Sauer og J. Bourke, som befuldmægtigede, bistået af A. Condomines,

sagsøgt,

* Processprog: fransk og engelsk.

angående en påstand om annullation af Kommissionens beslutning K(2007) 512 endelig af 21. februar 2007 vedrørende en procedure i henhold til artikel 81 EF (sag COMP/E-1/38.823 – Elevatorer og rulletrapper) samt subsidiært nedsættelse af de bøder, sagsøgerne er blevet pålagt,

har

RETTEN (Ottende Afdeling)

sammensat af afdelingsformanden, M.E. Martins Ribeiro (refererende dommer), og dommerne N. Wahl og A. Dittrich,

justitssekretær: fuldmægtig K. Andová,

på grundlag af den skriftlige forhandling og efter retsmøderne den 1., 6. og 7. oktober 2009,

afsagt følgende

Dom

1 Disse sager vedrører en påstand om annullation af Kommissionens beslutning K(2007) 512 endelig af 21. februar 2007 om en procedure i henhold til artikel 81 EF (sag COMP/E-1/38.823 – Elevatorer og rulletrapper) (herefter »den anfægtede beslutning«), hvoraf et resumé er offentliggjort i *Den Europæiske Unions Tidende* af 26. marts 2008 (EUT C 75, s. 19), samt subsidiært en påstand om nedsættelse af de bøder, sagsøgerne er blevet pålagt.

2 I den anfægtede beslutning fastslog Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber, at følgende selskaber havde tilsidesat artikel 81 EF:

– Kone Belgium SA (herefter »Kone Belgien«), Kone GmbH (herefter »Kone Tyskland«), Kone Luxembourg Sàrl (herefter »Kone Luxembourg«), Kone BV Liften en Roltrappen (herefter »Kone Nederlandene«) og Kone Oyj (herefter »KC«) (herefter samlet eller hver for sig »Kone«)

– Otis SA (herefter »Otis Belgien«), Otis GmbH & Co. OHG (herefter »Otis Tyskland«), General Technic-Otis Sàrl (herefter »GTO«), General Technic Sàrl (herefter »GT«), Otis BV (herefter »Otis Nederlandene«), Otis Elevator Company (herefter »OEC«) og United Technologies Corporation (herefter »UTC«) (herefter samlet eller hver for sig »Otis«)

– Schindler SA (herefter »Schindler Belgien«), Schindler Deutschland Holding GmbH (herefter »Schindler Tyskland«), Schindler Sàrl (herefter »Schindler Luxembourg«), Schindler Liften BV (herefter »Schindler Nederlandene«) og Schindler Holding Ltd (herefter »Schindler Holding«) (herefter samlet eller hver for sig »Schindler«)

– ThyssenKrupp Liften Ascenseurs NV (herefter »TKLA«), ThyssenKrupp Aufzüge GmbH (herefter »TKA«), ThyssenKrupp Fahrtreppen GmbH (herefter »TKF«), ThyssenKrupp Elevator AG (herefter »TKE«), ThyssenKrupp AG (herefter »TKAG«), ThyssenKrupp Ascenseurs Luxembourg Sàrl (herefter »TKAL«) og ThyssenKrupp Liften BV (herefter »TKL«) (herefter samlet eller hver for sig »ThyssenKrupp«)

– Mitsubishi Elevator Europe BV (herefter »MEE«).

3 UTC er en af de førende virksomheder i verden inden for opførelse af anlæg og luft- og rumfartsindustrien. OEC er et 100% ejet datterselskab af UTC, som har hjemsted i De Forenede Stater og udøver sin virksomhed inden for området for rulletrapper og elevatorer gennem nationale

datterselskaber. Disse er navnlig i Belgien Otis Belgien, i Tyskland Otis Tyskland, i Luxembourg GTO og i Nederlandene Otis Nederlandene. På tidspunktet for vedtagelsen af den anfægtede beslutning ejede Otis Belgien 75% af GTO, mens GT ejede de resterende 25% (21.-26. betragtning til den anfægtede beslutning).

Den administrative procedure

Kommissionens undersøgelse

4 I løbet af sommeren 2003 tilgik der Kommissionen oplysninger vedrørende den mulige eksistens af et kartel mellem de fire største europæiske fabrikanter af elevatorer og rulletrapper, der udøvede virksomhed i Unionen, nemlig Kone, Otis, Schindler og ThyssenKrupp (3. og 91. betragtning til den anfægtede beslutning).

Belgien

5 Fra den 28. januar 2004 og i løbet af marts 2004 foretog Kommissionen i henhold til artikel 14, stk. 3, i Rådets forordning nr. 17 af 6. februar 1962, første forordning om anvendelse af bestemmelserne i [artikel 81 EF og 82 EF] (EFT 1959-1962, s. 81), kontrolundersøgelser i bl.a. lokaler tilhørende datterselskaberne af Kone, Otis, Schindler og ThyssenKrupp i Belgien (92., 93., 95. og 97. betragtning til den anfægtede beslutning).

6 Der blev løbende fremsat anmodninger i medfør af Kommissionens meddelelse om bødefritagelse eller bødenedsættelse i kartelsager (EFT 2002 C 45, s. 3) (herefter »samarbejdsmeddelelsen af 2002«) af Kone, Otis, ThyssenKrupp og Schindler. Disse anmodninger blev uddybet af de berørte virksomheder (94., 96., 98. og 103. betragtning til den anfægtede beslutning).

7 Den 29. juni 2004 blev Kone indrømmet en betinget bødefritagelse i henhold til meddelelsens artikel 8, litra b) (99. betragtning til den anfægtede beslutning).

8 Mellem september og december 2004 fremsendte Kommissionen ligeledes anmodninger om oplysninger i henhold til artikel 18 i Rådets forordning (EF) nr. 1/2003 af 16. december 2002 om gennemførelse af konkurrencereglerne i artikel 81 [EF] og 82 [EF] (EFT 2003 L 1, s. 1) til de virksomheder, der havde deltaget i overtrædelsen i Belgien, til flere kunder i denne medlemsstat og til den belgiske sammenslutning Agoria (101. og 102. betragtning til den anfægtede beslutning).

Tyskland

9 Fra den 28. januar 2004 og i løbet af marts 2004 foretog Kommissionen i henhold til artikel 14 i forordning nr. 17 kontrolundersøgelser i bl.a. lokaler tilhørende datterselskaber af Otis og ThyssenKrupp i Tyskland (104. og 106. betragtning til den anfægtede beslutning).

10 Den 12. og 18. februar 2004 uddybede Kone sin anmodning af 2. februar 2004 i henhold til samarbejdsmeddelelsen af 2002 vedrørende Belgien med oplysninger vedrørende Tyskland. På samme måde uddybede Otis mellem marts 2004 og februar 2005 sin anmodning vedrørende Belgien med oplysninger vedrørende Tyskland. Schindler fremsatte den 25. november 2004 en anmodning i medfør af meddelelsen, som indeholdt oplysninger vedrørende Tyskland, hvilken blev uddybet mellem december 2004 og februar 2005. Endelig fremsatte ThyssenKrupp i december 2005 en anmodning til Kommissionen vedrørende Tyskland, ligeledes i medfør af denne meddelelse (105., 107., 112. og 114. betragtning til den anfægtede beslutning).

11 Mellem september og november 2004 fremsendte Kommissionen ligeledes anmodninger om oplysninger i henhold til artikel 18 i forordning nr. 1/2003 til de virksomheder, der havde deltaget i overtrædelsen i Tyskland, til flere kunder i denne medlemsstat og til sammenslutningerne VDMA, VFA og VMA (110., 111. og 113. betragtning til den anfægtede beslutning).

Luxembourg

12 Den 5. februar 2004 uddybede Kone sin anmodning af 2. februar 2004 vedrørende Belgien med oplysninger vedrørende Luxembourg. Otis og ThyssenKrupp fremsatte en mundtlig anmodning i medfør af samarbejdsmeddelelsen af 2002 vedrørende Luxembourg. Schindler fremsatte en anmodning i medfør af samme meddelelse vedrørende Luxembourg (115., 118., 119. og 124. betragtning til den anfægtede beslutning).

13 Fra 9. marts 2004 foretog Kommissionen i henhold til artikel 14, stk. 3, i forordning nr. 17 kontrolundersøgelser bl.a. i lokaler tilhørende datterselskaber af Schindler og ThyssenKrupp i Luxembourg (116. betragtning til den anfægtede beslutning).

14 Den 29. juni 2004 blev Kone indrømmet en betinget bødefritagelse i henhold til artikel 8, litra b), i samarbejdsmeddelelsen af 2002 for den del af anmodningen, der vedrørte Luxembourg (120. betragtning til den anfægtede beslutning).

15 I september og oktober 2004 fremsendte Kommissionen anmodninger om oplysninger i henhold til artikel 18 i forordning nr. 1/2003 til de virksomheder, der havde deltaget i overtrædelsen i Luxembourg, til flere kunder i denne medlemsstat og til den luxembourgske sammenslutning af elevatorfabrikanter (122. og 123. betragtning til den anfægtede beslutning).

Nederlandene

16 I marts 2004 fremsatte Otis en anmodning i medfør af samarbejdsmeddelelsen af 2002 vedrørende Nederlandene, som efterfølgende blev uddybet. I april 2004 fremsatte ThyssenKrupp en anmodning i medfør af denne meddelelse, hvilken ligeledes efterfølgende blev uddybet ad flere omgange. Endelig uddybede Kone den 19. juli 2004 sin anmodning af 2. februar 2004 vedrørende Belgien med oplysninger vedrørende Nederlandene (127., 129. og 130. betragtning til den anfægtede beslutning).

17 Den 27. juli 2004 blev Otis indrømmet en betinget bødefritagelse i henhold til meddelelsens artikel 8, litra a) (131. betragtning til den anfægtede beslutning).

18 Fra den 28. april 2004 foretog Kommissionen i henhold til artikel 14, stk. 3, i forordning nr. 17 kontrolundersøgelser bl.a. i lokaler tilhørende datterselskaber af Kone, Schindler, ThyssenKrupp og MEE i Nederlandene og i sammenslutningen Boschduins lokaler (128. betragtning til den anfægtede beslutning).

19 I september 2004 fremsendte Kommissionen anmodninger om oplysninger i henhold til artikel 18 i forordning nr. 1/2003 til de virksomheder, der havde deltaget i tilsidesættelsen i Nederlandene, til flere kunder og til sammenslutningerne VLR og Boschduin (133. og 134. betragtning til den anfægtede beslutning).

Klagepunktsmeddelelsen

20 Den 7. oktober 2005 vedtog Kommissionen en klagepunktsmeddelelse, som navnlig blev stilet til de ovenfor i præmis 2 nævnte selskaber. Alle adressaterne for klagepunktsmeddelelsen fremsendte skriftlige bemærkninger som svar på Kommissionens klagepunkter (135. og 137. betragtning til den anfægtede beslutning).

21 Der blev ikke afholdt nogen høring, eftersom ingen af klagepunktsmeddelelsens adressater havde fremsat anmodning herom (138. betragtning til den anfægtede beslutning).

Den anfægtede beslutning

22 Den 21. februar 2007 vedtog Kommissionen den anfægtede beslutning, hvori den fastslog, at de selskaber, som beslutningen var rettet til, havde deltaget i fire særskilte, men indbyrdes forbundne og vedvarende overtrædelser af artikel 81, stk. 1, EF i fire medlemsstater ved at fordele markederne mellem sig gennem aftale eller gennem samordnet adfærd med hensyn til udbud og kontrakter om salg, installation, vedligeholdelse og modernisering af elevatorer og rulletrapper (anden betragtning til den anfægtede beslutning).

23 For så vidt angår den anfægtede beslutnings adressater var Kommissionen af den opfattelse, at ud over de berørte virksomheders datterselskaber i Belgien, Tyskland, Luxembourg og Nederlandene skulle disse datterselskabers moderselskaber holdes solidarisk ansvarlige for de af deres respektive datterselskaber begåede overtrædelser af artikel 81 EF på grund af, at de havde kunnet øve en afgørende indflydelse på deres handelspolitik under overtrædelsens varighed, og at det kunne formodes, at de havde gjort brug af denne magt (608., 615., 622., 627. og 634.-641. betragtning til den anfægtede beslutning). MEE's moderselskaber blev ikke holdt solidarisk ansvarlige for deres datterselskabs adfærd, da det ikke havde kunnet fastslås, at de havde øvet en afgørende indflydelse på datterselskabets adfærd (643. betragtning til den anfægtede beslutning).

24 Med henblik på beregningen af bøderne gjorde Kommissionen i den anfægtede beslutning brug af den metode, der er anført i retningslinjerne for beregningen af bøder i henhold til artikel 15, stk. 2, i forordning nr. 17 og artikel 65, stk. 5, [KS] (EFT 1998 C 9, s. 3, herefter »retningslinjerne af 1998«). Kommissionen undersøgte ligeledes, om og i hvilket omfang de berørte virksomheder opfyldte de krav, der er fastsat i samarbejdsmeddelelsen af 2002.

25 Kommissionen kvalificerede tilsidesættelserne som »meget alvorlige«, henset til deres art og det forhold, at hver af dem dækkede hele en medlemsstats område (Belgien, Tyskland, Luxembourg eller Nederlandene), selv om deres reelle indvirkning ikke kunne måles (671. betragtning til den anfægtede beslutning).

26 Med henblik på at tage hensyn til de berørte virksomheders faktiske økonomiske mulighed for at forårsage mærkbar skade på konkurrencen opdelte Kommissionen dem for hvert land i flere kategorier ud fra den opnåede omsætning på markedet for elevatorer og/eller rulletrapper, herunder i givet fald inden for vedligeholdelses- og moderniseringsydelser (672. og 673. betragtning til den anfægtede beslutning).

27 Hvad angår kartellet i Belgien blev Kone og Schindler indplaceret i den første kategori med et udgangsbeløb for bøden, der var fastsat i henhold til overtrædelsens grovhed, på 40 000 000 EUR. Otis blev indplaceret i den anden kategori med et udgangsbeløb for bøden på 27 000 000 EUR. ThyssenKrupp blev indplaceret i den tredje kategori med et udgangsbeløb for bøden på 16 500 000 EUR (674. og 675. betragtning til den anfægtede beslutning). Der blev anvendt en multiplikationsfaktor på 1,7 på udgangsbeløbet for den bøde, som Otis skulle pålægges, og der blev anvendt en multiplikationsfaktor på 2 på udgangsbeløbet for ThyssenKrupps bøde for at tage hensyn

til deres størrelse og deres ressourcer på verdensplan, således at udgangsbeløbet for deres bøder blev forhøjet til henholdsvis 45 900 000 EUR og til 33 000 000 EUR (690. og 691. betragtning til den anfægtede beslutning). Da overtrædelsen havde varet syv år og otte måneder (fra den 9.5.1996 til den 29.1.2004), forhøjede Kommissionen bødens udgangsbeløb for de pågældende virksomheder med 75%. Bødens grundbeløb blev således fastsat til 70 000 000 EUR for Kone, til 80 325 000 EUR for Otis, til 70 000 000 EUR for Schindler og til 57 750 000 EUR for ThyssenKrupp (692. og 696. betragtning til den anfægtede beslutning). Kommissionen var af den opfattelse, at ThyssenKrupp skulle anses for at have begået gentagne overtrædelser, og forhøjede beløbet for dette selskabs bøde med 50% i henhold til denne skærpende omstændighed (697., 698. og 708.-710. betragtning til den anfægtede beslutning). Der blev ikke lagt formildende omstændigheder til grund for de pågældende virksomheder (733., 734., 749., 750. og 753.-755. betragtning til den anfægtede beslutning). Kone fik i medfør af samarbejdsmeddelelsen af 2002 en fuldstændig bødefritagelse. Otis drog fordel af dels en bødenedsættelse på 40% inden for det interval, der er fastsat i meddelelsens artikel 23, litra b), stk. 1, første led, dels en bødenedsættelse på 1% for ikke at anfægte de faktiske omstændigheder. ThyssenKrupp drog fordel af dels en bødenedsættelse på 20% inden for det interval, der er fastsat i meddelelsens artikel 23, litra b), stk. 1, andet led, dels en bødenedsættelse på 1% for ikke at anfægte de faktiske omstændigheder. Schindler drog fordel af en bødenedsættelse på 1% for ikke at anfægte de faktiske omstændigheder (760.-777. betragtning til den anfægtede beslutning).

28 Hvad angår kartellet i Tyskland blev Kone, Otis og ThyssenKrupp indplaceret i den første kategori med et udgangsbeløb for bøden på 70 000 000 EUR. Schindler blev indplaceret i den anden kategori med et udgangsbeløb for bøden på 17 000 000 EUR (676.-679. betragtning til den anfægtede beslutning). Der blev anvendt en multiplikationsfaktor på 1,7 på udgangsbeløbet for den bøde, som Otis skulle pålægges, og der blev anvendt en multiplikationsfaktor på 2 på udgangsbeløbet for ThyssenKrupps bøde for at tage hensyn til deres størrelse og deres ressourcer på verdensplan, således at udgangsbeløbet for deres bøder blev forhøjet til henholdsvis 119 000 000 EUR og til 140 000 000 EUR (690. og 691. betragtning til den anfægtede beslutning). Da den af Kone, Otis og ThyssenKrupp begåede overtrædelse havde varet otte år og fire måneder (fra den 1.8.1995 til den 5.12.2003), forhøjede Kommissionen bødens udgangsbeløb med 80% for disse virksomheder. Da den af Schindler begåede overtrædelse havde varet fem år og fire måneder (fra den 1.8.1995 til den 6.12.2000), forhøjede Kommissionen bødens udgangsbeløb med 50% for denne virksomhed. Bødens grundbeløb blev således forhøjet til 126 000 000 EUR for Kone, til 214 200 000 EUR for Otis, til 25 500 000 EUR for Schindler og til 252 000 000 EUR for ThyssenKrupp (693. og 696. betragtning til den anfægtede beslutning). Kommissionen var af den opfattelse, at ThyssenKrupp skulle anses for at have begået gentagne overtrædelser, og forhøjede bødebeløbet med 50% på grund af denne skærpende omstændighed (697.-707. betragtning til den anfægtede beslutning). Der blev ikke lagt nogen formildende omstændigheder til grund for de pågældende virksomheder (727.-729., 735., 736., 742.-744., 749., 750. og 753.-755. betragtning til den anfægtede beslutning). Kone drog dels fordel af den maksimale nedsættelse på 50% af det i artikel 23, litra b), stk. 1, første led, i samarbejdsmeddelelsen af 2002 omhandlede bødebeløb, dels en bødenedsættelse på 1% for ikke at anfægte de faktiske omstændigheder. Otis drog fordel dels af en bødenedsættelse på 25% inden for det interval, der er fastsat i meddelelsens artikel 23, litra b), stk. 1, andet led, dels en bødenedsættelse på 1% for ikke at anfægte de faktiske omstændigheder. Schindler drog fordel af dels en bødenedsættelse på 15% inden for det interval, der er fastsat i meddelelsens artikel 23, litra b), stk. 1, tredje led, dels en bødenedsættelse på 1% for ikke at anfægte de faktiske omstændigheder. ThyssenKrupp drog fordel af en bødenedsættelse på 1% for ikke at anfægte de faktiske omstændigheder (778.-813. betragtning til den anfægtede beslutning).

29 Hvad angår kartellet i Luxembourg blev Otis og Schindler indplaceret i den første kategori med et udgangsbeløb for bøden på 10 000 000 EUR. Kone og ThyssenKrupp blev indplaceret i den anden kategori med et udgangsbeløb for bøden på 2 500 000 EUR (680.-683. betragtning til den anfægtede beslutning). Der blev anvendt en multiplikationsfaktor på 1,7 på udgangsbeløbet for den bøde, som Otis skulle pålægges, og der blev anvendt en multiplikationsfaktor på 2 på udgangsbeløbet for ThyssenKrupps bøde for at tage hensyn til deres størrelse og deres ressourcer på verdensplan, således

at udgangsbeløbet for deres bøder blev forhøjet til henholdsvis 17 000 000 EUR og til 5 000 000 EUR (690. og 691. betragtning til den anfægtede beslutning). Da overtrædelsen havde varet otte år og tre måneder (fra den 7.12.1995 til den 9.3.2004), forhøjede Kommissionen udgangsbeløbet for bøderne til de pågældende virksomheder med 80%. Bødens grundbeløb blev således forhøjet til 4 500 000 EUR for Kone, til 30 600 000 EUR for Otis, til 18 000 000 EUR for Schindler og til 9 000 000 EUR for ThyssenKrupp (694. og 696. betragtning til den anfægtede beslutning). Kommissionen var af den opfattelse, at ThyssenKrupp skulle anses for at have begået gentagne overtrædelser, og forhøjede størrelsen af dette selskabs bøde med 50% i henhold til denne skærpende omstændighed (697., 698. og 711.-714. betragtning til den anfægtede beslutning). Der blev ikke lagt nogen formildende omstændigheder til grund for de pågældende virksomheder (730., 749., 750. og 753.-755. betragtning til den anfægtede beslutning). I henhold til samarbejdsmeddelelsen af 2002 drog Kone fordel af en fuldstændig bødenedsættelse. Otis drog fordel af dels en bødenedsættelse på 40% inden for det interval, der er fastsat i meddelelsens artikel 23, litra b), stk. 1, første led, dels en bødenedsættelse på 1% for ikke at anfægte de faktiske omstændigheder. Schindler og ThyssenKrupp drog udelukkende fordel af en bødenedsættelse på 1% for ikke at anfægte de faktiske omstændigheder (814.-835. betragtning til den anfægtede beslutning).

30 Hvad angår kartellet i Nederlandene blev Kone indplaceret i den første kategori med et udgangsbeløb for bøden på 55 000 000 EUR. Otis blev indplaceret i den anden kategori med et udgangsbeløb for bøden på 41 000 000 EUR. Schindler blev indplaceret i den tredje kategori med et udgangsbeløb for bøden på 24 500 000 EUR. ThyssenKrupp og MEE blev indplaceret i den fjerde kategori med et udgangsbeløb for bøden på 8 500 000 EUR (684. og 685. betragtning til den anfægtede beslutning). Der blev anvendt en multiplikationsfaktor på 1,7 på udgangsbeløbet for den bøde, som Otis skulle pålægges, og der blev anvendt en multiplikationsfaktor på 2 på udgangsbeløbet for ThyssenKrupps bøde for at tage hensyn til deres størrelse og deres ressourcer på verdensplan, således at udgangsbeløbet for deres bøder blev forhøjet til henholdsvis 69 700 000 EUR og til 17 000 000 EUR (690. og 691. betragtning til den anfægtede beslutning). Da den af Otis og ThyssenKrupp begåede overtrædelse havde varet fem år og ti måneder (fra den 15.4.1998 til den 5.3.2004), forhøjede Kommissionen bødens udgangsbeløb for disse virksomheder med 55%. Da den af Kone og Schindler begåede overtrædelse havde varet fire år og ni måneder (fra den 1.6.1999 til den 5.3.2004), forhøjede Kommissionen bødens udgangsbeløb med 45% for disse virksomheder. Da den af MEE begåede overtrædelse havde varet fire år og en måned (fra den 11.1.2000 til den 5.3.2004), forhøjede Kommissionen bødens udgangsbeløb med 40% for denne virksomhed. Bødens grundbeløb blev således forhøjet til 79 750 000 EUR for Kone, til 108 035 000 EUR for Otis, til 35 525 000 EUR for Schindler, til 26 350 000 EUR for ThyssenKrupp og til 11 900 000 EUR for MEE (695. og 696. betragtning til den anfægtede beslutning). Kommissionen var af den opfattelse, at ThyssenKrupp skulle anses for at have begået gentagne overtrædelser, og forhøjede størrelsen af dette selskabs bøde med 50% i henhold til denne skærpende omstændighed (697., 698. og 715.-720. betragtning til den anfægtede beslutning). Der blev ikke lagt formildende omstændigheder til grund for de pågældende virksomheder (724.-726., 731., 732., 737., 739.-741., 745.-748. og 751.-755. betragtning til den anfægtede beslutning). I henhold til samarbejdsmeddelelsen af 2002 drog Otis fordel af en fuldstændig bødefritagelse. ThyssenKrupp drog fordel af dels en bødenedsættelse på 40% inden for det interval, der er fastsat i meddelelsens artikel 23, litra b), stk. 1, første led, dels en bødenedsættelse på 1% for ikke at anfægte de faktiske omstændigheder. Schindler og MEE drog fordel af en bødenedsættelse på 1% for ikke at anfægte de faktiske omstændigheder (836.-855. betragtning til den anfægtede beslutning).

31 Den anfægtede beslutnings dispositive del har følgende ordlyd:

»*Artikel 1*

1. For så vidt angår Belgien har følgende virksomheder tilsidesat artikel 81 [EF] ved regelmæssigt og i fællesskab i de angivne perioder gennem aftaler og samordnet praksis på nationalt plan vedrørende elevatorer og rulletrapper at dele markederne mellem sig, at opdele offentlige og private udbud og andre kontrakter om salg og installation mellem sig i overensstemmelse med de andele, der var aftalt på forhånd, og at afholde sig fra at konkurrere om vedligeholdelses- og moderniseringskontrakter:

– Kone: [KC] og [Kone Belgien]: fra den 9. maj 1996 til den 29. januar 2004

– Otis: [UTC], [OEC] og [Otis Belgien]: fra den 9. maj 1996 til den 29. januar 2004

– Schindler: Schindler Holding […] og [Schindler Belgien]: fra den 9. maj 1996 til den 29. januar 2004, og

– ThyssenKrupp: [TKAG], [TKE] og [TKLA]: fra den 9. maj 1996 til den 29. januar 2004.

2. For så vidt angår Tyskland har følgende virksomheder tilsidesat artikel 81 [EF] ved regelmæssigt og i fællesskab i de angivne perioder gennem aftaler og samordnet praksis på nationalt plan vedrørende elevatorer og rulletrapper at dele markederne mellem sig, at opdele offentlige og private udbud og andre kontrakter om salg og installation mellem sig i overensstemmelse med de andele, der var aftalt på forhånd:

– Kone: [KC] og [Kone Tyskland]: fra den 1. august 1995 til den 5. december 2003

– Otis: [UTC], [OEC] og [Otis Tyskland]: fra den 1. august 1995 til den 5. december 2003

– Schindler: Schindler Holding […] og [Schindler Tyskland]: fra den 1. august 1995 til den 6. december 2000, og

– ThyssenKrupp: [TKAG], [TKE], [TKA] og [TKF]: fra den 1. august 1995 til den 5. december 2003.

3. For så vidt angår Luxembourg har følgende virksomheder tilsidesat artikel 81 [EF] ved regelmæssigt og i fællesskab i de angivne perioder gennem aftaler og samordnet praksis på nationalt plan vedrørende elevatorer og rulletrapper at dele markederne mellem sig, at opdele offentlige og private udbud og andre kontrakter om salg og installation mellem sig i overensstemmelse med de andele, der var aftalt på forhånd, og at afholde sig fra at konkurrere om vedligeholdelses- og moderniseringskontrakter:

– Kone: [KC] og [Kone Luxembourg]: fra den 7. december 1995 til den 29. januar 2004

– Otis: [UTC], [OEC], [Otis Belgien], [GTO] og [GT]: fra den 7. december 1995 til den 9. marts 2004

– Schindler: Schindler Holding […] og [Schindler Luxembourg]: fra den 7. december 1995 til den 9. marts 2004, og

– ThyssenKrupp: [TKAG], [TKE] og [TKAL]: fra den 7. december 1995 til den 9. marts 2004.

4. For så vidt angår Nederlandene har følgende virksomheder tilsidesat artikel 81 [EF] ved regelmæssigt og i fællesskab i de angivne perioder gennem aftaler og samordnet praksis på nationalt plan vedrørende elevatorer og rulletrapper at dele markederne mellem sig, at opdele offentlige og

private udbud og andre kontrakter om salg og installation mellem sig i overensstemmelse med de andele, der var aftalt på forhånd, og at afholde sig fra at konkurrere om vedligeholdelses- og moderniseringskontrakter:

– Kone: [KC] og [Kone Nederlandene]: fra den 1. juni 1999 til den 5. marts 2004

– Otis: [UTC], [OEC] og [Otis Nederlandene]: fra den 15. april 1998 til den 5. marts 2004

– Schindler: Schindler Holding […] og [Schindler Nederlandene]: fra den 1. juni 1999 til den 5. marts 2004

– ThyssenKrupp: [TKAG] og [TKL]: fra den 15. april 1998 til den 5. marts 2004, og

– [MEE]: fra den 11. januar 2000 til den 5. marts 2004.

Artikel 2

1. For de ovenfor i artikel 1, stk. 1, omhandlede overtrædelser i Belgien er der pålagt følgende bøder:

– Kone: [KC] og [Kone Belgien], in solidum: 0 EUR

– Otis: [UTC], [OEC] og [Otis Belgien], in solidum: 47 713 050 EUR

– Schindler: Schindler Holding […] og [Schindler Belgien], in solidum: 69 300 000 EUR, og

– ThyssenKrupp: [TKAG], [TKE] og [TKLA], in solidum: 68 607 000 EUR.

2. For de ovenfor i artikel 1, stk. 2, omhandlede overtrædelser i Tyskland er der pålagt følgende bøder:

– Kone: [KC] og [Kone Tyskland], in solidum: 62 370 000 EUR

– Otis: [UTC], [OEC] og [Otis Tyskland], in solidum: 159 043 500 EUR

– Schindler: Schindler Holding […] og [Schindler Tyskland], in solidum: 21 458 250 EUR, og

– ThyssenKrupp: [TKAG], [TKE], [TKA] og [TKF], in solidum: 374 220 000 EUR.

3. For de ovenfor i artikel 1, stk. 3, omhandlede overtrædelser i Luxembourg er der pålagt følgende bøder:

– Kone: [KC] og [Kone Luxembourg], in solidum: 0 EUR

– Otis: [UTC], [OEC], [Otis Belgien], [GTO] og [GT], in solidum: 18 176 400 EUR

– Schindler: Schindler Holding […] og [Schindler Luxembourg], in solidum: 17 820 000 EUR, og

– ThyssenKrupp: [TKAG], [TKE] og [TKAL], in solidum: 13 365 000 EUR.

4. For de ovenfor i artikel 1, stk. 4, omhandlede overtrædelser i Nederlandene er der pålagt følgende bøder:

– Kone: [KC] og [Kone Nederlandene], in solidum: 79 750 000 EUR

– Otis: [UTC], [OEC] og [Otis Nederlandene], in solidum: 0 EUR

– Schindler: Schindler Holding […] og [Schindler Nederlandene], in solidum: 35 169 750 EUR

– ThyssenKrupp: [TKAG] og [TKL], in solidum: 23 477 850 EUR, og

– [MEE]: 1 841 400 EUR.

[…]«

Retsforhandlinger og parternes påstande

32 Ved stævninger indleveret til Rettens Justitskontor den 4. maj 2007 (i sagerne T-141/07 og T-142/07) og den 7. maj 2007 (i sagerne T-145/07 og T-146/07) har sagsøgerne, GTO, GT, Otis Belgien, Otis Tyskland, Otis Nederlandene, OEC og UTC anlagt disse sager.

33 På grundlag af den refererende dommers rapport har Retten (Ottende Afdeling) besluttet at indlede den mundtlige forhandling i disse sager og har inden for rammerne af foranstaltninger med henblik på sagens tilrettelæggelse i medfør af procesreglementets artikel 64 stillet parterne skriftlige spørgsmål og anmodet dem om at fremlægge dokumenter. Parterne har efterkommet disse anmodninger inden for den fastsatte frist.

34 Efter en anmodning fremsat af Kommissionen den 18. august 2009 i sag T-145/07 anmodede Retten i forbindelse med foranstaltninger med henblik på sagens tilrettelæggelse ligeledes Kommissionen om at besvare visse spørgsmål og fremlægge dokumenter. Kommissionen har efterkommet denne anmodning inden for den fastsatte frist.

35 Parterne i sagerne T-141/07, T-145/07 og T-146/07 har afgivet mundtlige indlæg og besvaret spørgsmål fra Retten i retsmøderne den 1., 6. og 7. oktober 2009.

36 Sagsøgeren i sag T-142/07 var ikke repræsenteret under retsmødet den 1. oktober 2009. Under dette retsmøde besvarede Kommissionen imidlertid spørgsmål fra Retten.

37 I sag T-141/07 fremlagde sagsøgeren på Rettens anmodning den 12. oktober 2009 en skrivelse, der præciserede de oplysninger i sagsakterne, hvorom virksomheden havde fremsat anmodning om udeladelse fra Rettens offentliggørelser under retsmødet. Ved skrivelse af 12. november 2009 fremsatte Kommissionen bemærkninger til denne skrivelse. Derpå afsluttedes den mundtlige forhandling i denne sag.

38 I sag T-142/07 angav sagsøgeren ved skrivelse af 12. oktober 2009 over for Retten, at virksomheden ikke havde indvendinger mod foreningen af nævnte sag med sagerne T-141/07, T-145/07 og T-146/07. Den mundtlige forhandling i sag T-142/07 blev derefter afsluttet.

39 I sagerne T-145/07 og T-146/07 fremlagde sagsøgerne på Rettens anmodning den 15. oktober 2009 en skrivelse, der præciserede de oplysninger i sagsakterne, hvorom virksomheden havde fremsat anmodning om udeladelse fra Rettens offentliggørelser under retsmødet. Derpå afsluttedes den mundtlige forhandling i denne sag.

40 Sagsøgerne i sagerne T-141/07, T-145/07 og T-146/07 afgav mundtlige indlæg herom under retsmødet, og sagsøgeren i sag T-142/07 indgav ligeledes skriftlige bemærkninger, hvorfor Retten besluttede at forene sagerne med henblik på dommen i henhold til procesreglementets artikel 50.

41 I sag T-141/07 har sagsøgeren nedlagt følgende påstande:

– Den anfægtede beslutning annulleres, for så vidt som den angår denne virksomhed.

– Subsidiært ophævelse eller nedsættelse af den bøde, virksomheden blev pålagt med den anfægtede beslutning.

– Kommissionen tilpligtes at betale sagens omkostninger.

42 I sag T-142/07 har sagsøgeren nedlagt følgende påstande:

– Den anfægtede beslutning annulleres, for så vidt som den angår denne virksomhed.

– Subsidiært ophævelse eller nedsættelse af den bøde, virksomheden blev pålagt med den anfægtede beslutning.

– Kommissionen tilpligtes at betale sagens omkostninger.

43 I sag T-145/07 har sagsøgerne nedlagt følgende påstande:

– Ophævelse eller væsentlig nedsættelse af de bøder, de blev pålagt i medfør af den anfægtede beslutning.

– Kommissionen tilpligtes at betale sagens omkostninger.

– Der træffes alle de øvrige foranstaltninger, Retten måtte finde passende.

44 I sag T-146/07 har sagsøgeren nedlagt følgende påstande:

– Ophævelse eller væsentlig nedsættelse af de bøder, den blev pålagt i medfør af den anfægtede beslutning.

– Kommissionen tilpligtes at betale sagens omkostninger.

– Der træffes alle de øvrige foranstaltninger, Retten måtte finde nyttige.

45 Kommissionen har i hver sag nedlagt følgende påstande:

– Frifindelse.

– Sagsøgerne tilpligtes at betale sagens omkostninger.

Retlige bemærkninger

46 Det skal indledningsvis bemærkes, at de af sagsøgerne i sagerne T-141/07 og T-142/07 anlagte søgsmål har et dobbelt formål, nemlig principalt en påstand om, at den anfægtede beslutning annulleres, og subsidiært en påstand om, at bøderne ophæves eller nedsættes. De af sagsøgerne i sagerne T-145/07 og T-146/07 anlagte søgsmål tilsigter derimod kun ophævelse eller nedsættelse af bøderne.

47 Under retsmødet udtalte sagsøgeren i sag T-141/07 i det væsentlige, efter at Retten havde anmodet virksomheden om at forklare den nøjagtige rækkevidde af argumentationen, at det udelukkende var anbringendet vedrørende tilsidesættelse af ligebehandlingsprincippet i forbindelse med, at moderselskaberne blev pålagt ansvaret for GTO's adfærd, der kunne medføre annullation af den anfægtede beslutning i sin helhed.

48 Sagsøgerne i sagerne T-141/07, T-142/07, T-145/07 og T-146/07 har samlet påberåbt sig otte anbringender. Det første vedrører en tilsidesættelse af de principper, der regulerer pålæggelsen af ansvar for overtrædelser af artikel 81 EF, uskyldsformodningen, individuelle straffe, ligebehandlingen, retten til forsvar og artikel 253 EF, idet moderselskaberne blev pålagt ansvaret for de af deres respektive datterselskaber begåede overtrædelser. Det andet vedrører en tilsidesættelse af retningslinjerne af 1998, proportionalitetsprincippet, ligebehandlingsprincippet, retten for forsvar og artikel 253 EF ved fastsættelsen af bødernes udgangsbeløb i henhold til overtrædelsernes grovhed. Det tredje, der udelukkende er påberåbt af sagsøgerne i sag T-145/07, vedrører en tilsidesættelse af retningslinjerne af 1998 og proportionalitetsprincippet ved fastsættelsen af bødens udgangsbeløb i henhold til varigheden af overtrædelsen i Tyskland. Det fjerde, der er påberåbt af sagsøgerne i sagerne T-145/07 og T-146/07, vedrører en tilsidesættelse af retningslinjerne af 1998 og proportionalitetsprincippet ved anvendelsen af koncernens multiplikationsfaktor for at tage hensyn til det afskrækkende formål ved fastsættelsen af bødernes udgangsbeløb. Det femte, der er påberåbt af sagsøgerne i sagerne T-141/07 og T-145/07, vedrører en tilsidesættelse af samarbejdsmeddelelsen af 2002, artikel 253 EF og en tilsidesættelse af princippet om beskyttelse af den berettigede forventning, proportionalitetsprincippet, lighedsprincippet, ligebehandlingsprincippet og retten til forsvar ved vurderingen af deres samarbejde. Det sjette, der er påberåbt af sagsøgerne i sagerne T-141/07 og T-145/07, vedrører tilsidesættelse af princippet om beskyttelse af den berettigede forventning og proportionalitetsprincippet ved fastsættelsen af den indrømmede bødenedsættelse for samarbejdet uden for samarbejdsmeddelelsen af 2002. Det syvende, der er påberåbt af sagsøgerne i sagerne T-141/07 og T-145/07, vedrører tilsidesættelsen af artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003. Endelig vedrører det ottende anbringende, der er påberåbt af sagsøgeren i sag T-141/07, tilsidesættelsen af proportionalitetsprincippet ved beregningen af de endelige bøder.

Anbringendet vedrørende en tilsidesættelse af de principper, der regulerer pålæggelsen af ansvar for overtrædelser af artikel 81 EF, uskyldsformodningen, individuelle straffe, ligebehandling, en tilsidesættelse af retten til forsvar og artikel 253 EF, idet moderselskaberne er blevet pålagt ansvaret for de af deres datterselskaber begåede overtrædelser

Indledende bemærkninger

49 I forbindelse med dette anbringende har sagsøgerne i sagerne T-141/07, T-142/07, T-145/07 og T-146/07 bestridt UTC's, OEC's, Otis Belgiens og GT's ansvar for deres respektive datterselskabers konkurrencebegrænsende adfærd i Belgien, Tyskland, Luxembourg og Nederlandene.

50 Selv om sagsøgerne i sagerne T-145/07 og T-146/07 kun har fremsat dette anbringende i forbindelse med deres påstand om ophævelse eller nedsættelse af bøderne, skal det antages, at disse sagsøgere med dette anbringende ikke kun tilsigter – i lighed med sagsøgerne i sagerne T-141/07 og T-142/07 – ophævelse eller nedsættelse af de pålagte bøder, men ligeledes annullation af den anfægtede beslutnings artikel 1, for så vidt som Kommissionen med urette heri fastslog en overtrædelse, der blev tilregnet de pågældende moderselskaber.

51 Dette anbringende vedrører således dels lovligheden af konstateringen af en overtrædelse begået af moderselskaberne som omhandlet i den anfægtede beslutnings artikel 1, dels lovligheden af de bøder, disse selskaber blev pålagt i den anfægtede beslutnings artikel 2.

52 For så vidt angår et moderselskabs solidariske ansvar for datterselskabets adfærd skal det erindres, at den omstændighed, at et datterselskab er en særskilt juridisk person, ikke er tilstrækkelig til at forkaste muligheden for, at dets adfærd kan tilregnes moderselskabet (Domstolens dom af 14.7.1972, sag 48/69, Imperial Chemical Industries mod Kommissionen, Sml. 1972, s. 151; org.ref.: Sml. s. 619, præmis 132).

53 Unionens konkurrenceret vedrører virksomheders aktiviteter, og begrebet virksomhed omfatter enhver enhed, som udøver økonomisk virksomhed, uanset denne enheds retlige status og dens finansieringsmåde (jf. Domstolens dom af 10.9.2009, sag C-97/08 P, Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, Sml. I, s. 8237, præmis 54 og den deri nævnte retspraksis).

54 Unionens retsinstanser har ligeledes præciseret, at begrebet virksomhed i denne kontekst skal forstås som en økonomisk enhed, også når denne økonomiske enhed juridisk set udgøres af flere fysiske eller juridiske personer (jf. Domstolens dom af 12.7.1984, sag 170/83, Hydrotherm Gerätebau, Sml. s. 2999, præmis 11, og dommen i sagen Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, nævnt i præmis 53 ovenfor, præmis 55 og den deri nævnte retspraksis, samt Rettens dom af 29.6.2000, sag T-234/95, DSG mod Kommissionen, Sml. II, s. 2603, præmis 124). Det er således blevet fremhævet, at med henblik på anvendelsen af konkurrencereglerne er den formelle adskillelse mellem to selskaber, som er en følge af deres status som selvstændige juridiske personer, ikke afgørende, idet der skal lægges vægt på, om de optræder samlet på markedet. Det kan dermed vise sig nødvendigt at tage stilling til, om to selskaber, der er særskilte juridiske personer, udgør eller hører til en og samme virksomhed eller økonomiske enhed, som udfolder en enkelt adfærd på markedet (dommen i sagen Imperial Chemical Industries mod Kommissionen, nævnt i præmis 52 ovenfor, præmis 140, og Rettens dom af 15.9.2005, sag T-325/01, DaimlerChrysler mod Kommissionen, Sml. II, s. 3319, præmis 85).

55 Når en sådan økonomisk enhed overtræder konkurrencereglerne, påhviler det den ifølge princippet om personligt ansvar at stå til regnskab for overtrædelsen (dommen i sagen Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, nævnt i præmis 53 ovenfor, præmis 56 og den deri nævnte retspraksis).

56 Et datterselskabs adfærd kan således tilregnes moderselskabet, bl.a. når datterselskabet, selv om det er en selvstændig juridisk person, ikke frit bestemmer sin adfærd på markedet, men i det væsentlige følger instrukser fra moderselskabet, navnlig under hensyn til de økonomiske, organisatoriske og juridiske forbindelser mellem disse to juridiske enheder (jf. Domstolens dom af 16.11.2000, sag C-294/98 P, Metsä-Serla m.fl. mod Kommissionen, Sml. I, s. 10065, præmis 27, af 28.6.2005, forenede sager C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P – C-208/02 P og C-213/02 P, Dansk Rørindustri m.fl. mod Kommissionen, Sml. I, s. 5425, præmis 117, og dommen i sagen Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, nævnt i præmis 53 ovenfor, præmis 58 og den deri nævnte retspraksis).

57 Moderselskabet og datterselskabet er i en sådan situation en del af samme økonomiske enhed og udgør derfor én virksomhed i overensstemmelse med den ovenfor i præmis 54 nævnte retspraksis. Den omstændighed, at et moderselskab og dets datterselskab således udgør én virksomhed i artikel 81 EF's forstand, giver Kommissionen mulighed for at rette en beslutning, hvorved der pålægges en bøde, til moderselskabet, uden at der kræves en konstatering af, at sidstnævnte var direkte impliceret i overtrædelsen (dommen i sagen Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, nævnt i præmis 53 ovenfor, præmis 59).

58 Det skal i denne forbindelse understreges, Kommissionen ikke kan indskrænke sig til at fastslå, at en virksomhed kan øve en sådan afgørende indflydelse på den anden virksomhed, uden at det er ufornødent at undersøge, om denne indflydelse faktisk er blevet øvet. Det påhviler derimod i princippet Kommissionen at påvise, at der har foreligget en sådan afgørende indflydelse, på grundlag af en flerhed af faktiske omstændigheder, herunder navnlig at en af virksomhederne eventuelt har haft ledelseskompetence i forhold til den anden (jf. i denne retning Domstolens dom af 2.10.2003, sag C-196/99 P, Aristrain mod Kommissionen, Sml. I, s. 11005, præmis 96-99, og dommen i sagen Dansk Rørindustri m.fl. mod Kommissionen, nævnt i præmis 56 ovenfor, præmis 118-122, samt Rettens dom af 27.9.2006, sag T-314/01, Avebe mod Kommissionen, Sml. II, s. 3085, præmis 136).

59 I det konkrete tilfælde, hvor et moderselskab ejer 100% af det datterselskab, som har overtrådt Unionens konkurrenceregler, kan det pågældende moderselskab dels øve afgørende indflydelse på dette datterselskabs adfærd, dels foreligger der en afkræftelig formodning for, at det pågældende

moderselskab faktisk øver en afgørende indflydelse på datterselskabets adfærd (dommen i sagen Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, nævnt i præmis 53 ovenfor, præmis 60 og den deri nævnte retspraksis).

60 Det er under disse omstændigheder tilstrækkeligt, at Kommissionen beviser, at hele kapitalen i et datterselskab ejes af moderselskabet, for at formode, at moderselskabet øver en bestemmende indflydelse på dette datterselskabs handelspolitik. Kommissionen vil derefter være i stand til at anse moderselskabet for solidarisk ansvarligt for betaling af den bøde, som er pålagt datterselskabet, medmindre dette moderselskab, som det påhviler at afkræfte den pågældende formodning, fører tilstrækkelige beviser med henblik på at bevise, at dets datterselskab optræder selvstændigt på markedet (jf. dommen i sagen Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, nævnt i præmis 53 ovenfor, præmis 61 og den deri nævnte retspraksis).

61 Selv om det endvidere er korrekt, når Domstolen i præmis 28 og 29 i dom af 16. november 2000, Stora Kopparbergs Bergslags mod Kommissionen (sag C-286/98 P, Sml. I, s. 9925), ud over ejerskab af 100% af datterselskabets kapital, har henvist til andre omstændigheder, såsom den omstændighed, at moderselskabet ikke har bestridt at have øvet en indflydelse på datterselskabets handelspolitik, og den omstændighed, at de to selskaber har været repræsenteret af de samme personer under den administrative procedure, forholder det sig ikke desto mindre således, at Domstolen kun har henvist til sådanne omstændigheder for at redegøre for de forskellige forhold, som Retten støttede sin argumentation på, og ikke for at betinge iværksættelsen af formodningen nævnt i denne doms præmis 59 af fremlæggelsen af yderligere indicier vedrørende moderselskabets faktiske udøvelse af indflydelse (dommen i sagen Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, nævnt i præmis 53 ovenfor, præmis 62).

62 Det er i lyset af de ovennævnte principper, at det forhold, at de respektive moderselskaber blev pålagt ansvaret for de af Otis Tyskland, Otis Belgien, Otis Nederlandene og GTO begåede overtrædelser, skal undersøges. I denne henseende skal dels den omstændighed, at UTC og OEC pålægges ansvaret for de af Otis Belgien, Otis Tyskland og Otis Nederlandene begåede overtrædelser i Belgien, Tyskland og Nederlandene (herefter samlet »Otis-datterselskaberne«) (615.-621. betragtning til den anfægtede beslutning), dels den omstændighed, at UTC, OEC, Otis Belgien og GT pålægges ansvaret for de af GTO begåede overtrædelser i Luxembourg (622.-626. betragtning til den anfægtede beslutning), undersøges.

Den omstændighed, at UTC og OEC pålægges ansvaret for de af Otis-datterselskaberne begåede overtrædelser

63 I 615. betragtning til den anfægtede beslutning forklarer Kommissionen, at »selv om [Otis-datterselskaberne] er juridiske enheder, der deltog direkte i kartellerne, kunne deres ejer OEC og dennes eneejer og endelige moderselskab øve en afgørende indflydelse på hvert af datterselskabernes handelspolitik under overtrædelsens varighed og kan formodes at have gjort brug af denne magt«.

64 I 616.-618. betragtning til den anfægtede beslutning har Kommissionen givet udtryk for den opfattelse, at argumentet, hvorefter Otis-datterselskaberne traf alle deres kommercielle beslutninger selvstændigt og uden instruktion fra OEC, eller argumentet, hvorefter den daglige virksomhed, herunder beslutninger om at deltage i udbud eller ikke [*fortroligt*] [1], ikke var underlagt OEC's godkendelse, eller endog argumentet vedrørende [*fortroligt*], er »utilstrækkelig[e] til at gendrive formodningen om, at [Otis-datterselskaberne] ikke selvstændigt fastsatte deres adfærd på markedet«. Hvad angår det sidste argument tilføjer Kommissionen i 618. betragtning til den anfægtede beslutning, dels at [*fortroligt*], dels at [*fortroligt*].

1 – Fortrolige oplysninger udeladt.

65 Kommissionen anfører ligeledes i 619. betragtning til den anfægtede beslutning, at »OEC, UTC og deres berørte datterselskaber i deres svar på klagepunktsmeddelelsen [ikke for Kommissionen har fremlagt] nogen oplysninger, der afklarer deres selskabsforhold, den hierarkiske struktur og rapporteringsforpligtelserne med henblik på at afkræfte formodningen om, at OEC og UTC udøvede en afgørende indflydelse på deres datterselskaber, som forhindrede disse sidstnævnte i selvstændigt at afgøre deres adfærd på markedet«.

66 Endelig anfører Kommissionen i 620. betragtning til den anfægtede beslutning i modsætning til det af OEC anførte, at OEC »ikke blev holdt solidarisk ansvarlig for forskellige overtrædelser af artikel 81 [EF] på grundlag af »praktiske eller politiske« årsager, men nærmere udelukkende på grundlag af det forhold, at OEC og UTC er en del af en økonomisk enhed, der har begået meget alvorlige overtrædelser af [Unionens] konkurrenceret […]«

67 I et første led har sagsøgerne i sagerne T-145/07 og T-146/07 i det væsentlige gjort gældende, at konkurrenceretten, henset til den personlige karakter af ansvaret for overtrædelser heraf, kun anerkender to situationer, hvorunder moderselskabet kan holdes ansvarligt for datterselskabets adfærd, nemlig dels når datterselskabet ikke selvstændigt beslutter sin handelspolitik, men så vidt muligt har anvendt instruktioner fra moderselskabet, hvilket Kommissionen skal bevise, dels når moderselskabet har haft kendskab til datterselskabets ulovlige adfærd og ikke bragt den til ophør, selv om den havde magt til at gøre det. Der er imidlertid ingen beviser i denne retning i den anfægtede beslutning.

68 Et moderselskabs ansvar kan således ikke baseres på dettes mulighed for at øve indflydelse, således som det er anført i forbindelse med anvendelsen af Rådets forordning (EF) nr. 139/2004 af 20. januar 2004 om kontrol med fusioner og virksomhedsovertagelser (EUT L 24, s. 1). Kommissionens standpunkt indebærer, at intet moderselskab er i stand til at gendrive Kommissionens formodning, eftersom det er umuligt, at et selskab, der ejer alle aktierne i et andet selskab, ikke har den retlige magt til at øve en indflydelse, undtagen i tilfælde af ekstreme omstændigheder. Sagsøgeren i sag T-146/07 har endvidere anført, at Kommissionens synspunkt er til hinder for den uskyldformodning, der er garanteret ved artikel 6 i den europæiske konvention til beskyttelse af menneskerettigheder og grundlæggende frihedsrettigheder, undertegnet i Rom den 4. november 1950 (herefter »EMRK«) og i artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003, som kun giver Kommissionen mulighed for at pålægge bøder, hvis overtrædelsen blev begået forsætligt eller uagtsomt.

69 Det skal i denne henseende for det første anføres, at sagsøgernes argumentation bygger på en urigtig forståelse af den retspraksis, der er nævnt i præmis 52-61 ovenfor. Ifølge denne retspraksis kan Kommissionen ikke, når et moderselskab pålægges ansvaret for et andet selskabs konkurrencebegrænsende adfærd, støtte sig til den blotte mulighed for, at et sådant selskab kan øve indflydelse, således som det er anført i forbindelse med anvendelsen af forordning nr. 139/2004, uden at der er behov for at undersøge, om denne indflydelse faktisk er blevet øvet. Det påhviler derimod principielt Kommissionen at påvise, at der har foreligget en sådan afgørende indflydelse, på grundlag af en flerhed af faktiske omstændigheder, herunder navnlig at en af virksomhederne eventuelt har haft ledelseskompetence i forhold til den anden. Ifølge denne retspraksis foreligger der en formodning, som kan tilbagevises, om, at moderselskabet faktisk har øvet afgørende indflydelse på en ulovlig adfærd, dets datterselskab er skyldig i at have udvist, når moderselskabet ejer 100% af datterselskabet, og det er dermed tilstrækkeligt, at Kommissionen beviser, at moderselskabet ejer hele kapitalen i datterselskabet. Domstolen har således udtalt, at det påhviler moderselskabet at afkræfte denne formodning ved at føre tilstrækkelige beviser med henblik på at godtgøre, at datterselskabet optræder selvstændigt på markedet (dommen i sagen Stora Kopparbergs Bergslags mod Kommissionen, nævnt i præmis 61 ovenfor, præmis 29, og i sagen Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, nævnt i præmis 53 ovenfor, præmis 61).

70 I denne sag er det ubestridt, at UTC i overtrædelsesperioden direkte ejede 100% af kapitalen i OEC og indirekte gennem OEC 100% af kapitalen i Otis Belgien, Otis Tyskland og Otis Nederlandene. Kommissionen formodede følgelig med rette, at UTC i overtrædelsesperioden øvede en afgørende

indflydelse på datterselskabernes handelspolitik. Sagsøgerne i sagerne T-145/07 og T-146/07 kan derfor ikke hævde, at Kommissionen i tilfælde med datterselskaber, der er 100% ejet af deres moderselskab, skal bevise, at datterselskabet ikke selvstændigt besluttede sin handelspolitik, eller at moderselskabet havde kendskab til datterselskabets ulovlige adfærd og ikke bragte den til ophør, selv om den havde magt til at gøre det.

71 Hvad for det andet angår den påståede tilsidesættelse af princippet om uskyldsformodning skal det erindres, at dette princip, der bl.a. fremgår af EMRK's artikel 6, stk. 2, indgår blandt de grundlæggende rettigheder og efter Domstolens praksis, der i øvrigt er bekræftet af artikel 6, stk. 2, EU og i artikel 48 i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder, der blev proklameret i Nice den 7. december 2000 (EFT C 364, s. 1), er anerkendt i Unionens retsorden. Henset til karakteren af de pågældende overtrædelser samt til karakteren og strengheden af de hertil knyttede sanktioner finder princippet om uskyldsformodning navnlig anvendelse på sager vedrørende tilsidesættelser af konkurrencereglerne, der gælder for virksomhederne, og som vil kunne føre til at pålægge bøder eller tvangsbøder (jf. Rettens dom af 5.4.2006, sag T-279/02, Degussa mod Kommissionen, Sml. II, s. 897, præmis 115 og den deri nævnte retspraksis).

72 Princippet om uskyldsformodning indebærer, at enhver, som anklages for en lovovertrædelse, anses for uskyldig, indtil hans skyld er bevist (Rettens dom af 6.10.2005, forenede sager T-22/02 og T-23/02, Sumitomo Chemical og Sumika Fine Chemicals mod Kommissionen, Sml. II, s. 4065, præmis 106).

73 For så vidt angår spørgsmålet, om en regel vedrørende pålæggelse af ansvaret for en overtrædelse, såsom den, der er opstillet i den i præmis 59 ovenfor nævnte retspraksis, er forenelig med EMRK's artikel 6, stk. 2, skal det understreges, at Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol (herefter »Menneskerettighedsdomstolen«) har antaget, at denne bestemmelse ikke er til hinder for formodninger om faktiske og retlige omstændigheder, der findes i straffelovene, men fordrer, at brugen af sådanne formodninger holdes inden for rimelige grænser, som tager hensyn til, hvad der er på spil, og som opretholder retten til forsvar (jf. Menneskerettighedsdomstolens dom af 7.10.1988 i sagen Salabiaku mod Frankrig, serie A, nr. 141-A, præmis 28; jf. ligeledes i denne retning Menneskerettighedsdomstolens dom af 23.9.2008 i sagen Grayson og Barnham mod Det Forenede Kongerige, *Recueil des arrêts et décisions* 2008, præmis 40). Det kan således ikke anses for en tilsidesættelse af uskyldsformodningen, når der i konkurrencesager drages visse konklusioner på basis af erfaringer ud fra typiske hændelsesforløb, forudsat at de berørte virksomheder bevarer muligheden for at afkræfte disse konklusioner (jf. analogt generaladvokat Kokotts forslag til afgørelse forud for Domstolens dom af 4.6.2009, sag C-8/08, T-Mobile Netherlands m.fl., Sml. I, s. 4529, på s. 4533, punkt 93).

74 I det foreliggende tilfælde fastslog Kommissionen imidlertid først og fremmest i den anfægtede beslutning – uden at anvende nogen faktisk eller retlig formodning – at Otis-datterselskaberne havde overtrådt artikel 81 EF i Belgien, Tyskland og Nederlandene.

75 Henset til, at artikel 81 EF vedrører virksomheders adfærd, undersøgte Kommissionen derefter, om den økonomiske enhed, der begik disse overtrædelser, ligeledes omfattede Otis-datterselskabernes moderselskaber. Kommissionen fastslog, at OEC og UTC øvede en afgørende indflydelse på datterselskabernes adfærd, idet den støttede sig til den formodning om ansvar, som navnlig fremgår af den retspraksis, som er nævnt ovenfor i præmis 59. Endelig fik disse moderselskaber, som var adressater for klagepunktsmeddelelsen, for at overholde retten til forsvar mulighed for at gendrive denne formodning ved at fremkomme med beviser, der kunne godtgøre Otis-datterselskabernes selvstændighed. Kommissionen vurderede imidlertid i 621. betragtning til den anfægtede beslutning, at denne formodning ikke var blevet gendrevet.

76 Da den ovenfor i præmis 59 nævnte formodning kan gendrives, da den kun vedrører den omstændighed, at et moderselskab kan pålægges ansvaret for en overtrædelse, som det allerede er fastslået, at datterselskabet har begået, og da den endvidere er en del af en procedure, hvor retten til forsvar er overholdt, skal klagepunktet vedrørende tilsidesættelse af princippet om uskyldsformodning forkastes.

77 For det tredje kan sagsøgerne i sagerne T-145/07 og T-146/07 heller ikke påstå, at princippet om individuelle straffe blev tilsidesat i denne sag. I medfør af dette princip, der finder anvendelse i alle administrative procedurer, der kan medføre sanktioner i medfør af Unionens konkurrenceregler, kan en virksomhed kun forfølges for omstændigheder, som den pågældende individuelt kritiseres for (jf. i denne retning Rettens dom af 13.12.2001, forenede sager T-45/98 og T-47/98, Krupp Thyssen Stainless og Acciai speciali Terni mod Kommissionen, Sml. II, s. 3757, præmis 63). Dette princip skal imidlertid forliges med virksomhedsbegrebet. Der er nemlig i forholdet mellem moderselskabet og datterselskabet hverken tale om tilskyndelse til overtrædelsen eller end mindre førstnævntes inddragelse i den nævnte overtrædelse, men den omstændighed, at de udgør en enkelt virksomhed i artikel 81 EF's forstand, som giver Kommissionen mulighed for at rette beslutningen, hvorved der pålægges en bøde, til moderselskabet i en koncern af virksomheder (jf. i denne retning Rettens dom af 30.9.2003, sag T-203/01, Michelin mod Kommissionen, Sml. II, s. 4071, præmis 290). Det skal i denne henseende fastslås, at UTC og OEC blev personligt straffet for de overtrædelser, som de er blevet ansat for selv at have begået, som følge af de økonomiske og juridiske forbindelser, de havde med Otis-datterselskaberne (jf. i denne retning dommen i sagen Metsä-Serla m.fl. mod Kommissionen, nævnt i præmis 56 ovenfor, præmis 34). Det følger heraf, at princippet om straffens individualitet ikke er blevet tilsidesat.

78 Det skal følgelig konkluderes, at Kommissionen med rette kunne støtte sig til den formodning, at OEC og UTC øvede en afgørende indflydelse på Otis-datterselskabernes handelspolitik under overtrædelsens varighed (615. betragtning til den anfægtede beslutning).

79 I forbindelse med det andet led har sagsøgerne i sagerne T-145/07 og T-146/07 anført, at selv i det tilfælde, hvor ejerskabet af 100% af kapitalen i et selskab er tilstrækkeligt til en formodning for moderselskabets ansvar, fremlagde de tilstrækkeligt materiale til at have gendrevet denne formodning, i modsætning til det i 619. betragtning til den anfægtede beslutning anførte. Det skal dermed undersøges, om Kommissionen med rette i 621. betragtning til den anfægtede beslutning anførte, at UTC og OEC ikke havde afkræftet formodningen om ansvar for de af Otis-datterselskaberne begåede overtrædelser.

80 For det første skal UTC's argumentation vedrørende den anfægtede beslutnings utilstrækkelige begrundelse for Kommissionens konklusion, hvorefter selskabet ikke havde gendrevet formodningen om ansvar, forkastes. Ifølge fast retspraksis skal den begrundelse, som kræves i henhold til artikel 253 EF, klart og utvetydigt angive de betragtninger, som den EU-institution, der har udstedt den anfægtede retsakt, har lagt til grund, således at de berørte parter kan få kendskab til grundlaget for den trufne foranstaltning, og således at den kompetente ret kan udøve sin prøvelsesret (Domstolens dom af 2.4.1998, sag C-367/95 P, Kommissionen mod Sytraval og Brink's France, Sml. I, s. 1719, præmis 63, og af 30.9.2003, sag C-301/96, Tyskland mod Kommissionen, Sml. I, s. 9919, præmis 87, samt dommen i sagen Avebe mod Kommissionen, nævnt i præmis 58 ovenfor, præmis 41). I det foreliggende tilfælde har Kommissionen imidlertid i 616.-620. betragtning til den anfægtede beslutning (jf. præmis 64-66 ovenfor) anført grundene til, at den fandt, at UTC ikke havde gendrevet nævnte formodning.

81 For det andet skal det erindres, at moderselskabet med henblik på at gendrive formodningen om ansvar skal føre tilstrækkelige beviser med henblik på at bevise, at datterselskabet optræder selvstændigt på markedet. Det skal dermed efterprøves, om sagsøgerne, således som de har anført, fremlagde sådant bevismateriale.

82 For det første kan det af sagsøgeren i sag T-146/07 fremsatte argument, hvorefter UTC og OEC er juridiske enheder, der er adskilte fra datterselskaberne, ikke gendrive den ovennævnte formodning, eftersom den formelle adskillelse mellem selskaber, som er en følge af deres status som selvstændige juridiske personer, ikke er til hinder for, at de kan udgøre en enkelt virksomhed med henblik på anvendelsen af artikel 81 EF på grund af, at de optræder samlet på markedet (jf. præmis 52 ovenfor).

83 For det andet kan adskillelsen mellem ledelses- og forvaltningsorganerne i UTC og Otis-datterselskaberne og [*fortroligt*] OEC's bestyrelse og datterselskabernes bestyrelser under overtrædelsens varighed, som sagsøgerne i sagerne T-145/07 og T-146/07 har påberåbt sig, ikke anses for afgørende. Således som Kommissionen bl.a. anførte i 618. betragtning til den anfægtede beslutning, [*fortroligt*] kan ikke i sig selv godtgøre, at Otis-datterselskaberne selvstændigt fastsætter deres handelspolitik. Under alle omstændigheder skal det fastslås, at disse angivelser ikke underbygges af dokumentbeviser, såsom lister over medlemmerne af selskabernes beslutningsorganer i den periode, hvori overtrædelsen fandt sted (jf. i denne retning Rettens dom af 8.10.2008, sag T-69/04, Schunk og Schunk Kohlenstoff-Technik mod Kommissionen, Sml. II, s. 2567, præmis 69).

84 For det tredje kan UTC's egenskab som holdingselskab i et diversificeret konglomerat, hvor overvågningen af OEC's aktiviteter er begrænset til det, der krævedes i henhold til de forpligtelser, der påhviler UTC i forhold til selskabets egne aktionærer i medfør af gældende ret, heller ikke gendrive formodningen om ansvar. Det skal i denne henseende netop erindres, at i sammenhæng med en koncern af selskaber er et holdingselskab et selskab, som kan samle deltagerne i de forskellige selskaber, og hvis funktion er at sikre en enhed i ledelsen (dommen i sagen Schunk og Schunk Kohlenstoff-Technik mod Kommissionen, nævnt i præmis 83 ovenfor, præmis 63). Endvidere fremkom UTC selv i denne sag i svaret på klagepunktsmeddelelsen og i stævningen med materiale, der vidnede om selskabets involvering i fastsættelsen af datterselskabernes handelspolitik, hvilket antyder, at Otis-datterselskaberne ikke selvstændigt fastsatte deres adfærd på markedet. [*fortroligt*]

85 For det fjerde, og i modsætning til det af sagsøgerne i sagerne T-145/07 og T-146/07 anførte, kan anvendelsen af formelle og skriftlige politikker om overholdelse af konkurrencereglerne ikke gendrive formodningen om, at OEC og UTC har ansvaret for datterselskabernes adfærd. Anvendelsen af sådanne politikker gør det nemlig ikke muligt at godtgøre, at datterselskaberne selvstændigt fastsatte deres handelspolitik på markedet. Det forhold, at UTC og OEC sikrer iværksættelsen af sådanne politikker [*fortroligt*], eller endog det forhold, som OEC understregede i stævningen, at selskabet har [*fortroligt*], forekommer tværtimod at underbygge det synspunkt, at Otis-datterselskaberne ikke forvaltes selvstændigt.

86 I denne sammenhæng skal ligeledes forkastes det af sagsøgerne i sag T-145/07 fremsatte argument, hvorefter dels det forhold, at et moderselskab udsender kommercielle regler og retningslinjer vedrørende visse principper, ikke beviser kontrollen med alle detaljerne i datterselskabets daglige adfærd, dels at det er i strid med sund fornuft og grundlæggende retsprincipper at anvende instruktioner, der er udarbejdet for at forebygge en ulovlig adfærd, til at fastslå et ansvar for denne adfærd, når disse instruktioner ikke blev overholdt. Disse argumenter hviler nemlig på den forkerte forudsætning, at Kommissionen støttede sig til eksistensen af sådanne regler og retningslinjer til at fastslå OEC's ansvar, hvilket ikke er tilfældet i denne sag, idet Kommissionen i 615. betragtning til den anfægtede beslutning støttede sig til formodningen om ansvar, således som bekræftet i fast retspraksis (jf. præmis 59 og 60 ovenfor).

87 For det femte kan det forhold, som sagsøgeren i sag T-146/07 har understreget, at visse lønmodtagere havde handlet i strid med UTC's instruktioner, bl.a. ved at skjule deres adfærd for deres overordnede og UTC, ikke gendrive formodningen om, at de pågældende datterselskaber ikke var selvstændige. I denne henseende er den af UTC foretagne sondring mellem dels Otis-datterselskaberne, dels disse datterselskabers ansatte, som begik overtrædelserne, idet de skjulte deres adfærd for deres overordnede og UTC, kunstig. Disse ansatte befandt sig i forhold til Otis-datterselskaberne, som havde dem ansat, i et forhold, der er kendetegnet ved, at de arbejder for hvert enkelt af dem og efter disses

anvisninger og er en integrerende del af de pågældende virksomheder, så længe dette forhold varer, og de således danner en økonomisk enhed (jf. i denne retning Domstolens dom af 16.12.1975, forenede sager 40/73-48/73, 50/73, 54/73-56/73, 111/73, 113/73 og 114/73, Suiker Unie m.fl. mod Kommissionen, Sml. s. 1663, præmis 539, og af 16.9.1999, sag C-22/98, Becu m.fl., Sml. I, s. 5665, præmis 26).

88 Hvad for det sjette angår det af sagsøgerne i sag T-145/07 fremsatte argument, hvorefter Otis-datterselskaberne havde en »tilstrækkelig grad af selvstændighed« til at fastlægge alle aspekter af deres adfærd på markedet i forhold til kunder og konkurrenter samt den »nødvendige selvstændighed« til at gennemføre kommercielle aktiviteter, der indebar transaktioner [*fortroligt*], skal det fastslås, at disse sagsøgere ikke har anført, at datterselskaberne handlede helt selvstændigt på markedet, men derimod at de kun havde en relativ selvstændighed inden for begrænsede kommercielle aktiviteter.

89 For det tredje skal det af sagsøgeren i sag T-146/07 fremsatte argument, hvorefter formodningen om ansvar som omhandlet i præmis 59 ovenfor er en formodning, der ikke kan afkræftes, eller udgør en ordning med et strengt ansvar, forkastes. Domstolen har nemlig i sin nylige dom i sagen Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, nævnt i præmis 53 ovenfor (præmis 60 og 61), bekræftet, at formodningen kan afkræftes. Den omstændighed, at sagsøgerne i denne sag ikke fremlagde bevismateriale, der kunne gendrive formodningen om datterselskabernes manglende selvstændighed, betyder ikke, at formodningen aldrig kan gendrives (jf. i denne retning forslag til afgørelse fra generaladvokat Kokott i sagen Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, nævnt i præmis 53 ovenfor, Sml. I, s. 8241, punkt 75 og fodnote 67).

90 Det følger af det ovenstående, at Kommissionen med rette tilregnede moderselskaberne OEC og UTC ansvaret for de af Otis-datterselskaberne begåede overtrædelser i Belgien, Tyskland og Nederlandene.

Den omstændighed, at GT, Otis Belgien, OEC og UTC pålægges ansvar for den af GTO begåede overtrædelse

– Den anfægtede beslutning

91 I 626. betragtning til den anfægtede beslutning fastslog Kommissionen, at GT, som ejede [*fortroligt*]% af kapitalen i GTO på overtrædelsestidspunktet, og Otis Belgien, der ejede de resterende [*fortroligt*]%, skulle »holdes solidarisk ansvarlige med GTO for overtrædelsen af artikel 81 [EF], der havde fundet sted i Luxembourg«. Kommissionen forklarede i denne henseende, at GTO og dets to moderselskaber for det første på grund af »snævre personlige, økonomiske og juridiske bånd [herimellem blev] anset for at udgøre en økonomiske enhed […], og det [har vist] sig, at GTO ikke selvstændigt [havde bestemt] sin adfærd på markedet, men at selskabet i det væsentlige [havde] gennemført de instruktioner, som moderselskaberne [havde] givet det« (622. betragtning til den anfægtede beslutning). For det andet var Kommissionen af den opfattelse, at »Otis Belgien og GT ikke [havde] gendrevet beviset for, at de var i stand til at øve en afgørende indflydelse på GTO's handelspolitik, og at de faktisk [havde] udøvet deres kontrolret og gjort brug af alle andre midler for at øve den afgørende indflydelse, som tilkom dem« (626. betragtning til den anfægtede beslutning).

92 For så vidt angår GT's og Otis Belgiens udøvelse af en afgørende indflydelse på GTO's handelspolitik bemærkede Kommissionen i 622. betragtning til den anfægtede beslutning:

»[…] [fortroligt] Kommissionen er derfor af den opfattelse, at GTO under overtrædelserne i Luxembourg udøvede sine aktiviteter under fælles kontrol fra Otis [Belgien] og GT, og at GTO's handelspolitik blev fastsat efter de to aktionærers fælles aftale. Endvidere er moderselskaberne forbundet med GTO's drift i Luxembourg på følgende måder: [fortroligt].«

93 Kommissionen erindrer i 623. betragtning til den anfægtede beslutning om, at »det forhold, at et datterselskabs daglige aktiviteter udelukkende forvaltes af datterselskabets ledelse, [ikke] er […] en afgørende faktor for, at moderselskabet pålægges ansvaret, og tilføjer i 624. betragtning til den anfægtede beslutning, at det »på grund af fordelingen af stemmerettighederne mellem aktionærerne i GTO's bestyrelse« [*fortroligt*] skal antages, at »hver flertalsbeslutning i GTO under overtrædelsen nødvendigvis afspejler Otis [Belgiens] og GT's ønsker«.

94 For så vidt angår GT's argument, hvorefter selskabet ikke var i stand til at øve en afgørende indflydelse på udarbejdelsen af GTO's handelsstrategi, forklarer Kommissionen videre i 625. betragtning til den anfægtede beslutning:

»[fortroligt].«

95 Endelig fastslår Kommissionen i 622. betragtning til den anfægtede beslutning, at »OEC og UTC ligeledes skal holdes ansvarlig for [GTO's konkurrencebegrænsende adfærd], da [UTC] er det endelige moderselskab, som ejer 100% af Otis [Belgien]. Gennem Otis [Belgien] var OEC og UTC i stand til at øve en afgørende indflydelse på GTO's handelspolitik under overtrædelsens varighed, og det kan formodes, at de har gjort brug af denne magt«.

– *GT's ansvar for den af GTO begåede overtrædelse*

96 Sagsøgeren i sag T-142/07 har for det første gjort gældende, at Kommissionen ikke gav en retligt tilstrækkelig begrundelse for GT's involvering i overtrædelsen i Luxembourg.

97 Som anført i præmis 80 ovenfor, skal den begrundelse, som kræves i henhold til artikel 253 EF, klart og utvetydigt angive de betragtninger, som den EU-institution, der har udstedt den anfægtede retsakt, har lagt til grund, således at de berørte parter kan få kendskab til grundlaget for den trufne foranstaltning, og således at den kompetente ret kan udøve sin prøvelsesret. Således som der er erindret om i præmis 91-93 ovenfor, fremgår det imidlertid af 622. betragtning til den anfægtede beslutning, at Kommissionen var af den opfattelse, at GTO under den periode, hvor overtrædelsen i Luxembourg fandt sted, udøvede sine aktiviteter under fælles kontrol fra Otis Belgien og GT. Hvad angår GT's involvering anførte Kommissionen i 625. betragtning til den anfægtede beslutning [*fortroligt*].

98 Det følger heraf, at klagepunktet vedrørende en utilstrækkelig begrundelse skal forkastes.

99 Sagsøgeren i sag T-142/07 har for det andet bestridt, at det var begrundet at tilregne GT ansvaret for den af GTO begåede overtrædelse.

100 Sagsøgeren i sag T-142/07 har påstået, at Kommissionen ikke fastslog, at GT øvede en afgørende indflydelse på GTO's adfærd på markedet. Sagsøgeren har i denne henseende henvist til det forhold, at GT er et rent finansielt selskab uden reel kommerciel aktivitet, hvis resultater udelukkende følger af udbyttet af dets andele. Selskabet har aldrig realiseret omsætning, har aldrig haft ansatte og har aldrig haft driftsudgifter. Endvidere er GT's andel af GTO en mindretalsandel, som ikke går videre end det, der er nødvendigt for beskyttelsen af GT's finansielle interesser.

101 Det skal i denne henseende erindres, at begrebet virksomhed inden for konkurrencerettens område omfatter enhver enhed, som udøver økonomisk virksomhed, uanset denne enheds retlige status og dens finansieringsmåde. Selve besiddelsen af kapitalandele – selv kontrollerende andele – er ikke tilstrækkelig til at udgøre en økonomisk virksomhed udøvet af den, der har disse kapitalandele i sin besiddelse, når besiddelsen kun danner grundlag for udøvelsen af de rettigheder, der er knyttet til at være aktionær eller medindehaver, samt i givet fald for modtagelsen af udbytte, der blot er afkastet af ejendomsretten til et formuegode. En enhed, som ejer kontrollerende kapitalandele i et selskab, og som rent faktisk udøver denne kontrol ved direkte eller indirekte indblanding i driften af dette

selskab, skal derimod anses for deltager i den erhvervsvirksomhed, der udøves af den kontrollerede virksomhed (Domstolens dom af 10.1.2006, sag C-222/04, Cassa di Risparmio di Firenze m.fl., Sml. I, s. 289, præmis 107, 111 og 112).

102 Selv om GT kun ejede [*fortroligt*]% af kapitalen i GTO, skal det i denne sag fastslås, at således som det fremgår af den mellem GTO og GT indgåede overenskomst om ledelse og forvaltning [*fortroligt*] (herefter »overenskomsten af 1987«) og den mellem GTO og D. indgåede overenskomst om ledelse og forvaltning [*fortroligt*] (herefter »overenskomsten af 1995«), forvaltningen [*fortroligt*]. I henhold til overenskomsten af 1987 og overenskomsten af 1995 var forvaltningen [*fortroligt*] oprindeligt tildelt GT og dernæst D. [*fortroligt*].

103 I medfør af overenskomsten af 1987 og overenskomsten af 1995, den befuldmægtigede [*fortroligt*]. Det skal i denne henseende erindres, at det inden for rammerne af analysen af, om der foreligger en økonomisk enhed mellem flere selskaber i en gruppe, kan tages i betragtning, om moderselskabet kunne påvirke prispolitikken, produktionen og distributionen, salgsmålene, bruttofortjenesten, salgsomkostningerne, likviditeten, varelagrene og markedsføringen (jf. i denne retning Rettens dom af 12.12.2007, sag T-112/05, Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, Sml. II, s. 5049, præmis 64 og den deri nævnte retspraksis), men tillige alle de faktorer, der er relevante for de økonomiske, organisatoriske og juridiske forbindelser mellem selskaberne, der kan variere efter de enkelte tilfælde, og som derfor ikke kan opregnes udtømmende (jf. i denne retning dom af 10.9.2009, Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, nævnt i præmis 53 ovenfor, præmis 74). Det følger heraf, at Kommissionen med rette kunne antage, at GT og fra 1995 D., [*fortroligt*], øvede en afgørende indflydelse på GTO's handelspolitik.

104 Endvidere er det ikke bestridt, at D. selv deltog i de i artikel 1, stk. 3, i den anfægtede beslutning omhandlede konkurrencebegrænsende møder (jf. tabel 8 og 10, der findes i 311. og 347. betragtning til den anfægtede beslutning), [*fortroligt*] fra den 1. januar 1996, og at GT følgelig var helt klar over GTO's adfærd og involveret heri. Retten har i denne henseende allerede antaget, at et moderselskab er ansvarligt for den konkurrencebegrænsende adfærd, et datterselskab har udvist, såfremt der foreligger udtrykkelige beviser for, at moderselskabet har været aktivt involveret i datterselskabets konkurrencebegrænsende handlinger. Dette er åbenbart tilfældet i denne sag [*fortroligt*] (jf. i denne retning Rettens dom af 14.5.1998, sag T-309/94, KNP BT mod Kommissionen, Sml. II, s. 1007, præmis 47). I denne henseende og henset til den i præmis 87 ovenfor nævnte retspraksis kan D. ikke adskilles fra GT [*fortroligt*], men skal derimod anses for at udgøre en økonomisk enhed med selskabet.

105 Det fremgår af det ovenstående, at Kommissionen i tilstrækkeligt omfang har fastslået, at GT øvede en afgørende indflydelse på GTO's adfærd på markedet. Klagepunktet, hvorefter det var ulovligt at pålægge GT ansvaret for GTO's adfærd, skal derfor forkastes.

– Otis Belgiens, OEC's og UTC's ansvar for den af GTO begåede overtrædelse

106 Sagsøgerne i sagerne T-141/07 og T-145/07 har anført, at Kommissionen ikke tilstrækkeligt fastslog, at Otis Belgien, OEC og UTC var ansvarlige for GTO's adfærd.

107 For det første har de anført, at Otis Belgiens, OEC's og UTC's indehavelse af en andel af GTO ikke er tilstrækkelig til at holde dem ansvarlig for GTO's overtrædelse. Begrebet fælles kontrol, som Kommissionen anvendte, er således uden relevans. I henhold til Kommissionens beslutningspraksis, som Retten bekræftede i dommen i sagen Avebe mod Kommissionen, nævnt i præmis 58 ovenfor, holdes moderselskaber, der ejer en andel i et fælles selskab, kun ansvarlige for dette sidstnævnte selskabs konkurrencebegrænsende praksis, hvis de har deltaget i sådan praksis eller har haft kendskab dertil.

108 Hvad indledningsvis angår det forhold, at sagsøgerne i sagerne T-141/07 og T-145/07 har påberåbt sig Kommissionens beslutningspraksis, skal det anføres, at vurderingen af moderselskabernes eventuelle fælles kontrol med deres datterselskab skal foretages på grundlag af de faktiske omstændigheder i hver enkelt sag. Følgelig kan de vurderinger, som Kommissionen har foretaget af faktiske omstændigheder i tidligere sager, ikke overføres til denne sag (jf. i denne retning Rettens dom af 9.7.2007, sag T-282/06, Sun Chemical Group m.fl. mod Kommissionen, Sml. II, s. 2149, præmis 88). Det skal ligeledes erindres, at beslutninger vedrørende andre sager kun kan tjene som vejledning, eftersom de faktiske omstændigheder i sagerne ikke er de samme (jf. i denne retning Domstolens dom af 21.9.2006, sag C-167/04 P, JCB Service mod Kommissionen, Sml. I, s. 8935, præmis 201 og 205, og af 7.6.2007, sag C-76/06 P, Britannia Alloys & Chemicals mod Kommissionen, Sml. I, s. 4405, præmis 60).

109 I modsætning til det af sagsøgerne i sagerne T-141/07 og T-145/07 anførte krævede Retten i dommen i sagen Avebe mod Kommissionen, nævnt i præmis 58 ovenfor, ikke, at Kommissionen med henblik på at pålægge et moderselskab ansvaret for et fælles datterselskabs konkurrencebegrænsende adfærd godtgør, at moderselskabet selv deltog i kartellet eller havde kendskab til datterselskabets deltagelse i kartellet. I nævnte dom antog Retten, at den situation, hvor et fælles datterselskabs moderselskaber sammen kontrollerer alle andelene i dette datterselskab og råder over dette gennem en fælles ledelseskompetence, udgør en situation, som svarer til den, der lå til grund for dommen i sagen Stora Kopparbergs Bergslags mod Kommissionen, nævnt i præmis 61 ovenfor, hvori et moderselskab ejede 100% af sit datterselskab, hvilket gav anledning til at lægge den formodning til grund, at det pågældende moderselskab faktisk havde øvet indflydelse på datterselskabets adfærd. Det skal navnlig understreges, at Retten i den nævnte sag anførte, at de to selskabsdeltagere med 50% hver i den pågældende fælles virksomhed kun i fællesskab var bemyndigede til at handle og underskrive dokumenter på den fælles virksomheds vegne og til at forpligte den over for tredjemand og tredjemand over for selskabet samt at modtage og udbetale midler for selskabets regning. Desuden påhvilede den daglige ledelse to direktører, som skulle udpeges af de respektive moderselskaber. Endelig hæftede disse i fællesskab ubegrænset og solidarisk for den fælles virksomheds forpligtelser. Retten fandt, at de faktiske omstændigheder som helhed udgjorde tilstrækkeligt vægtige indicier til at give grundlag for den formodning, at moderselskaberne fastlagde datterselskabets adfærd på markedet i fællesskab og i en sådan udstrækning, at det må antages reelt ikke at have været uafhængigt i denne henseende (dommen i sagen Avebe mod Kommissionen, nævnt i præmis 58 ovenfor, præmis 138 og 139).

110 I det foreliggende tilfælde støttede Kommissionens sig – i modsætning til det af sagsøgerne i sagerne T-141/07 og T-145/07 anførte – ikke på Otis Belgiens blotte deltagelse i og OEC's og UTC's indirekte deltagelse i datterselskabets kapital med henblik på at pålægge dem ansvaret. Kommissionen var nemlig i 622. betragtning til den anfægtede beslutning af den opfattelse for det første, at [*fortroligt*]. For det andet var Kommissionen af den opfattelse, at Otis Belgien ligeledes var forbundet med driften af GTO i Luxembourg på flere måder [*fortroligt*] (622. betragtning til den anfægtede beslutning).

111 For det andet har sagsøgerne i sag T-141/07 og T-145/07 anført, at Otis Belgien, OEC og UTC ikke var i stand til at øve indflydelse på GTO's handelspolitik. Navnlig var Otis Belgiens rolle blevet begrænset til et kapitalindskud og modtagelse af udbytte. Sagsøgerne har anført, idet de navnlig har støttet sig til overenskomsten af 1987, som betroede GT forvaltningen af GTO [*fortroligt*], og til overenskomsten af 1995, som betroede M.D. forvaltningen, at Otis Belgien hverken havde haft kompetence til at gribe ind i forvaltningen af GTO eller til at udnævne personer, der var bemyndigede til at repræsentere GTO, hvorfor Otis Belgien ikke kunne pålægges ansvaret for GTO's ulovlige adfærd. Det skal dermed undersøges, om de af Kommissionen fremførte elementer i den anfægtede beslutning i tilstrækkeligt omfang fastslår, at Otis Belgien øvede en afgørende indflydelse på GTO's handelspolitik.

112 I overensstemmelse med artikel 8 i GTO's vedtægt skal bestyrelsesbeslutninger i GTO træffes med et flertal på 80% af stemmerne. Henset til, at GTO ejedes [*fortroligt*]% af Otis Belgien, at de resterende [*fortroligt*]% ejedes af GT, og at hver selskabsdeltager i medfør af artikel 7 i GTO's vedtægt er repræsenteret i selskabets bestyrelse i forhold til sin kapitalandel, markerede Otis Belgien

nødvendigvis gennem sin repræsentant eller repræsentanter i bestyrelsen i hele overtrædelsesperioden sin enighed i alle bestyrelsesbeslutninger, der skulle træffes med et flertal på 80% af stemmerne. Det skal endvidere i denne henseende anføres, at det beslutningsdygtige antal for vedtagelse af beslutninger i GTO's bestyrelse var blevet fastsat i fællesskab af GT og Otis Belgien i stiftelsesdokumentet for GTO.

113 I medfør af artikel 8 i GTO's vedtægter havde bestyrelsen kompetence til alt, der ikke var strengt forbeholdt selskabsdeltagerne ved lov eller ved GTO's vedtægter. Bestyrelsen kunne delegere de daglige forvaltningsbeføjelser til en administrator. Ifølge denne bestemmelse var GTO's daglige forvaltning imidlertid begrænset til alt det, der ikke var forbeholdt bestyrelsen og nødvendiggjorde godkendelse med et flertal på 80% af bestyrelsesmedlemmerne. I henhold til ordlyden af tredje resolution fra GTO's bestyrelse [*fortroligt*], bekræftet ved beslutning fra GTO's bestyrelse [*fortroligt*], havde GTO's bestyrelse endvidere særkompetencer, der ikke kunne delegeres [*fortroligt*]. Det skal dermed fastslås, dels at disse kompetencer, der tilkom bestyrelsen, omfattede fastsættelsen af GTO's handelspolitik, især [*fortroligt*], dels at udøvelsen af disse kompetencer nødvendigvis krævede godkendelse fra Otis Belgiens repræsentant eller repræsentanter i GTO's bestyrelse.

114 Sagsøgeren i sag T-141/07 har i øvrigt som svar på Rettens skriftlige spørgsmål anført, at undersøgelsen af de arkiver, der stod til rådighed, godtgjorde, at GTO's bestyrelse ikke havde udøvet ovennævnte kompetencer, som den var forbeholdt ved resolutionen af 10. februar 1987. [*fortroligt*]

115 Uagtet de elementer, der gentaget i præmis 112-114 ovenfor, har sagsøgerne i sagerne T-141/07 og T-145/07 anført, at Otis Belgien, OEC og UTC ikke var i stand til at øve en afgørende indflydelse på GTO's handelspolitik, idet virksomhedens forvaltning [*fortroligt*], defineret i meget bred forstand i overenskomsten af 1987 og overenskomsten af 1995 [*fortroligt*], var blevet betroet først GT og dernæst M.D. De har i modsætning til det af Kommissionen i 622. betragtning til den anfægtede beslutning anførte påstået, at [*fortroligt*]. GTO's drift blev dermed ledet helt selvstændigt af M.D. under hele overtrædelsens varighed.

116 Selv om de forvaltningsbeføjelser – således som sagsøgerne i sagerne T-141/07 og T-145/07 har understreget, og således som det er anført i præmis 102 ovenfor – [*fortroligt*] der var betroet M.D., var [*fortroligt*], bestemte GTO's vedtægter ikke desto mindre udtrykkeligt i artikel 8, at »[d]enne daglige forvaltning ikke desto mindre er begrænset, og [at] alt det, der ikke er en del heraf, er forbeholdt bestyrelsen og nødvendiggør godkendelse med et flertal på 80% af bestyrelsesmedlemmerne«.

117 Det skal i denne henseende understreges, at sagsøgeren i sag T-141/07 som svar på Rettens skriftlige spørgsmål har fremlagt referater fra nogle bestyrelsesmøder, der blev afholdt i overtrædelsesperioden. [*fortroligt*]

118 På baggrund af det ovenstående var Kommissionen med rette i 622. betragtning til den anfægtede beslutning af den opfattelse, at alle væsentlige beslutninger inden for GTO skulle træffes med et flertal på 80% af stemmerne, at GTO under overtrædelsesperioden i Luxembourg følgelig udøvede sine aktiviteter under Otis Belgiens og GT's fælles kontrol, og at GTO's handelspolitik var fastsat efter de to aktionærers fælles aftale. Kommissionen kunne derfor antage, at Otis Belgien og GT skulle holdes ansvarlige for GTO's overtrædelse i Luxembourg.

119 For så vidt som – således som det er anført i præmis 63-90 ovenfor – OEC og UTC kan anses for at have øvet afgørende indflydelse på Otis Belgiens handelspolitik, var Kommissionen ligeledes med rette i 622. betragtning til den anfægtede beslutning af den opfattelse, at OEC og UTC skulle holdes ansvarlige for GTO's overtrædelse.

120 Det fremgår dermed af ovenstående redegørelse, at Kommissionen med rette holdt Otis Belgien, OEC og UTC ansvarlig for GTO's overtrædelse, hvorfor det er ufornødent at gennemgå det af sagsøgerne i sag T-141/07 og T-145/07 fremsatte argument, hvorefter Otis Belgiens deltagelse i kartellet i Belgien er uden betydning.

– *Tilsidesættelsen af retten til forsvar*

121 Sagsøgerne i sagerne T-141/07 og T-145/07 har anført, at deres ret til forsvar blev tilsidesat på grund af den manglende omtale af [*fortroligt*] i klagepunktsmeddelelsen, som Kommissionen støttede sig til i 622. betragtning til den anfægtede beslutning for at fastslå, at Otis Belgien var knyttet til GTO's drift [*fortroligt*].

122 Det følger af fast retspraksis, at retten til forsvar i enhver procedure, som kan føre til, at der pålægges sanktioner, navnlig bøder eller tvangsbøder, er et grundlæggende EU-retligt princip, der skal overholdes, selv om der er tale om en procedure af administrativ karakter. I denne henseende udgør klagepunktsmeddelelsen en processuel garanti, der anvender det grundlæggende EU-retlige princip, der kræver, at retten til forsvar overholdes i enhver procedure. Det følger af dette princip, at den klagepunktsmeddelelse, som Kommissionen adresserer til en virksomhed, som den påtænker at pålægge en bøde for overtrædelse af konkurrencereglerne, skal indeholde de væsentlige faktiske forhold, der gøres gældende over for denne virksomhed, såsom de påtalte faktiske omstændigheder, hvorledes disse kvalificeres, og de beviser, Kommissionen støtter sig på, således at virksomheden er i stand til effektivt at gøre sine argumenter gældende under den administrative procedure, der er indledt mod den (jf. i denne retning Domstolens dom af 3.9.2009, forenede sager C-322/07 P, C-327/07 P og C-338/07 P, Papierfabrik August Koehler m.fl. mod Kommissionen, Sml. I, s. 7191, præmis 34-36 og den deri nævnte retspraksis; jf. ligeledes dom af 3.9.2009, sag C-534/07 P, Prym og Prym Consumer mod Kommissionen, Sml. I, s. 7415, præmis 26).

123 Overholdelsen af retten til forsvar indebærer nemlig, at den pågældende virksomhed under den administrative procedure gives lejlighed til at tage stilling dels til, om de fremførte faktiske forhold og andre omstændigheder faktisk foreligger, og hvilken betydning de har, dels til de dokumenter, som Kommissionen påberåber sig til støtte for, at der foreligger en overtrædelse (jf. dom af 7.1.2004, forenede sager C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P og C-219/00 P, Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen, Sml. I, s. 123, præmis 66 og den deri nævnte retspraksis).

124 Det skal i denne sammenhæng erindres, at den omstændighed, at et dokument ikke er blevet udleveret, kun udgør en tilsidesættelse af retten til forsvar, hvis den berørte virksomhed for det første påviser, at Kommissionen har anvendt dette dokument til støtte for sit klagepunkt om, at der foreligger en overtrædelse, og for det andet, at dette klagepunkt kun ville kunne bevises ved henvisning til nævnte dokument. Såfremt der findes andre dokumentbeviser, som de pågældende parter var bekendt med under den administrative procedure, og som konkret støtter Kommissionens konklusioner, kan den omstændighed, at det ikke udleverede, belastende dokument udelukkes som bevismiddel, ikke afkræfte rigtigheden af de klagepunkter, der er fastslået i en anfægtede beslutning. Det påhviler således den berørte virksomhed at bevise, at det resultat, som Kommissionen er kommet til i beslutningen, ville have været et andet, såfremt et ikke udleveret dokument, som Kommissionen har benyttet som grundlag for at anse denne virksomhed for skyldig, måtte udelukkes som belastende bevis (dommen i sagen Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen, nævnt ovenfor i præmis 123, præmis 71-73).

125 I denne sag er det tilstrækkeligt at fastslå, eftersom det fremgår af præmis 106-118 ovenfor, at Kommissionen med rette – uafhængigt af eksistensen af [*fortroligt*] – i 622. betragtning til den anfægtede beslutning var af den opfattelse, at GTO under overtrædelsesperioden i Luxembourg udøvede sine aktiviteter under Otis Belgiens og GT's fælles kontrol, og at GTO's handelspolitik var fastsat efter de to aktionærers fælles aftale, hvorfor den påståede uregelmæssighed, som

Kommissionen skulle have begået ved ikke i klagepunktsmeddelelsen af nævne [*fortroligt*], ikke kan udgøre en tilsidesættelse af sagsøgernes ret til forsvar. Den administrative procedure ville nemlig ikke have ført til et andet resultat, hvis denne præcisering havde fremgået af klagepunktsmeddelelsen.

126 Endvidere anførte Kommissionen ganske vist i klagepunktsmeddelelsens punkt 597 kun, at den påtænkte at holde Otis Belgien og GT ansvarlige for den af deres datterselskab begåede overtrædelse, og præciserede, at GTO's væsentlige beslutninger nødvendiggjorde enighed mellem GT og Otis Belgien. Kommissionen angav ligeledes Otis Belgiens direkte deltagelse i kartellet i Belgien og den personlige forbindelse mellem M.D., [*fortroligt*] fra GT, og GTO, hvori han var [*fortroligt*]. Eksistensen af [*fortroligt*] blev således ikke nævnt i klagepunktsmeddelelsen.

127 Under alle omstændigheder fremgår det forhold, at [*fortroligt*] imidlertid af flere dokumenter, som sagsøgerne i sagerne T-141/07 og T-145/07 fremlagde for Kommissionen som svar på klagepunktsmeddelelsen, især [*fortroligt*].

128 Kommissionen nævnte imidlertid i klagepunktsmeddelelsens punkt 597, at den påtænkte at holde Otis Belgien ansvarlig for den af GTO begåede overtrædelse i Luxembourg. Endvidere kunne sagsøgerne i sagerne T-141/07 og T-145/07 ikke se bort fra disse dokumenters indhold og deres eventuelle relevans for dette ansvar på det tidspunkt, hvor de blev meddelt Kommissionen, idet sagsøgerne i øvrigt udtrykkeligt støttede sig til disse dokumenter for at gøre deres argumenter gældende. De kan følgelig, henset til den retspraksis, der er nævnt i præmis 122-124 ovenfor, ikke påstå, at deres ret til forsvar blev tilsidesat (jf. i denne retning Rettens dom af 27.9.2006, sag T-59/02, Archer Daniels Midland mod Kommissionen, Sml. II, s. 3627, præmis 270).

129 Klagepunktet skal derfor forkastes.

– *Tilsidesættelsen af ligebehandlingsprincippet*

130 Sagsøgerne i sagerne T-141/07, T-145/07 og T-146/07 har i det væsentlige anført, idet de har støttet sig til vedtægterne for MEE, som ikke indgår i Kommissionens sagsakter, og som ikke er vedlagt deres stævning, at Kommissionen tilsidesatte ligebehandlingsprincippet ved at holde Otis Belgien og GT ansvarlige for den af deres datterselskab GTO begåede overtrædelse, mens den med rette antog, at den kontrol, som moderselskaberne Mitsubishi Electric Corporation (herefter »MEC«) og TBI Holding udøvede med MEE, ikke var tilstrækkelig til at pålægge dem ansvaret for den af datterselskabet begåede overtrædelse.

131 Det skal i denne henseende anføres, at således som det fremgår af præmis 106-118 ovenfor, var Kommissionen med rette i 622. betragtning til den anfægtede beslutning af den opfattelse, at GTO under overtrædelsesperioden i Luxembourg udøvede sine aktiviteter under Otis Belgiens og GT's fælles kontrol, og at GTO's handelspolitik var fastsat efter dets to aktionærers fælles aftale. Det argument, hvorefter GTO's moderselskaber – ligesom MEE's moderselskaber – ikke burde have været pålagt ansvaret for GTO's overtrædelse, kan derfor ikke tages til følge.

132 På baggrund af det ovenstående, og eftersom sagsøgerne i sagerne T-141/07, T-145/07 og T-146/07 har anført, at Kommissionen med rette fastslog, at den kontrol, som moderselskaberne udøvede med MEE, ikke var tilstrækkelig til at pålægge dem ansvaret for den af datterselskabet begåede overtrædelse, skal det antages, at de situationer, som MEE og GTO befinder sig i, ikke er sammenlignelige, hvorfor klagepunktet vedrørende en tilsidesættelse af ligebehandlingsprincippet under alle omstændigheder ikke kan tages til følge.

133 Det fremgår af det ovenstående, at alle klagepunkterne vedrørende moderselskabernes ansvar for GTO og Otis-datterselskabernes overtrædelser skal forkastes.

Anbringendet vedrørende en overtrædelse af retningslinjerne af 1998, proportionalitetsprincippet, ligebehandlingsprincippet, retten til forsvar og artikel 253 EF ved fastsættelsen af bødernes udgangsbeløb i henhold til overtrædelsernes grovhed

Indledende bemærkninger

134 Det skal indledningsvis bemærkes, at det følger af fast retspraksis, at Kommissionen har en bred skønsmargen hvad angår bødernes beregningsmetode. Denne metode, der er fastsat i retningslinjerne af 1998, indebærer forskellige elementer af fleksibilitet, som gør det muligt for Kommissionen at udøve sine skønsbeføjelser i overensstemmelse med bestemmelserne i artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003 (jf. i denne retning dommen i sagen Papierfabrik August Koehler m.fl. mod Kommissionen, nævnt i præmis 122 ovenfor, præmis 112 og den deri nævnte retspraksis).

135 Grovheden af overtrædelser af Unionens konkurrenceregler skal fastslås på grundlag af en lang række forhold, herunder sagens særlige omstændigheder, dens sammenhæng og bødernes afskrækkende virkning, uden at der er opstillet en bindende eller udtømmende liste over de kriterier, som obligatorisk skal tages i betragtning (Domstolens dom af 19.3.2009, sag C-510/06 P, Archer Daniels Midland mod Kommissionen, Sml. I, s. 1843, præmis 72, og dommen i sagen Prym og Prym Consumer mod Kommissionen, nævnt i præmis 122 ovenfor, præmis 54).

136 Som anført i præmis 24 ovenfor, fastsatte Kommissionen i denne sag bøderne under anvendelse af den metode, der er defineret i retningslinjerne af 1998.

137 Selv om retningslinjerne af 1998 ikke kan anses for retsregler, som vedkommende myndighed under alle omstændigheder er forpligtet til at overholde, fastsætter de dog vejledende regler for den praksis, der skal følges, og som vedkommende myndighed ikke kan fravige i konkrete tilfælde uden at angive grunde, som er i overensstemmelse med ligebehandlingsprincippet (jf. dommen i sagen Dansk Rørindustri m.fl. mod Kommissionen, nævnt i præmis 56 ovenfor, præmis 209 og den deri nævnte retspraksis, og Rettens dom af 8.10.2008, sag T-73/04, Carbone-Lorraine mod Kommissionen, Sml. II, s. 2661, præmis 70).

138 Kommissionen har med vedtagelsen af sådanne vejledende regler og med offentliggørelsen heraf, hvorved det tilkendegives, at den fremover vil anvende dem på de af reglerne omhandlede tilfælde, pålagt sig selv en begrænsning i udøvelsen af sit skøn og kan ikke fravige disse regler uden i givet fald at blive mødt med en sanktion for en tilsidesættelse af almindelige retsgrundsætninger, såsom ligebehandlingsprincippet eller princippet om beskyttelse af den berettigede forventning (jf. dommen i sagen Dansk Rørindustri m.fl. mod Kommissionen, nævnt i præmis 56 ovenfor, præmis 211 og den deri nævnte retspraksis, og i sagen Carbone-Lorraine mod Kommissionen, nævnt i præmis 137 ovenfor, præmis 71).

139 Endvidere fastlægger retningslinjerne af 1998 generelt og abstrakt den metode, som Kommissionen har pålagt sig selv at anvende med henblik på fastsættelsen af størrelsen af de bøder, der pålægges, og garanterer dermed retssikkerheden for virksomheder (dommen i sagen Dansk Rørindustri m.fl. mod Kommissionen, nævnt i præmis 56 ovenfor, præmis 211 og 213).

140 Det skal endelig bemærkes, at retningslinjerne af 1998 for det første fastsætter vurderingen af overtrædelsens grovhed som sådan, på hvilket grundlag der kan fastsættes et generelt udgangsbeløb (punkt 1 A, andet afsnit). For det andet analyseres grovheden i forhold til arten af de begåede overtrædelser og den pågældende virksomheds kendetegn, navnlig dens størrelse og stilling på det relevante marked, hvilket kan give anledning til vægtning af udgangsbeløbet, til klassificering af virksomhederne i kategorier og til udmåling af et specifik udgangsbeløb (punkt 1 A, tredje til syvende afsnit).

Den anfægtede beslutning

141 For det første undersøger Kommissionen i det afsnit i den anfægtede beslutning, som vedrører overtrædelsernes grovhed (afsnit 13.6.1), parallelt de fire overtrædelser, der er fastslået i artikel 1, med den begrundelse, at de »har fællestræk« (657. betragtning til den anfægtede beslutning). Dette afsnit er opdelt i tre underafsnit, hvoraf det første har overskriften »Overtrædelsernes art« (underafsnit 13.6.1.1), det andet har overskriften »Det geografiske markeds udstrækning« (underafsnit 13.6.1.2), og det tredje har overskriften »Konklusion vedrørende overtrædelsens grovhed« (underafsnit 13.6.1.3).

142 I underafsnittet med overskriften »Overtrædelsernes art« forklarer Kommissionen i 658. og 659. betragtning til den anfægtede beslutning følgende:

»(658) De overtrædelser, der er genstand for denne beslutning, bestod fortrinsvis af en hemmelig aftale mellem konkurrenter for at opdele markederne mellem sig eller fastfryse visse dele af markedet ved at fordele projekter med salg og installation af nye elevatorer og/eller rulletrapper og for ikke at konkurrere på vedligeholdelse og modernisering af elevatorer eller rulletrapper (undtagen i Tyskland, hvor aktiviteten med vedligeholdelse og modernisering ikke var genstand for drøftelse mellem kartelmedlemmerne). Sådanne horisontale begrænsninger er efter selve deres art blandt de groveste overtrædelser af artikel 81 [EF]. Overtrædelserne i denne sag har kunstigt frataget kunderne fordele, som de kunne forvente at opnå ved en konkurrencemæssig udbudsproces. Det er ligeledes interessant at bemærke, at visse forfalskede projekter var offentlige udbud, der blev finansieret af skatter, og som blev gennemført netop med det formål at modtage konkurrencedygtige tilbud, navnlig med det rette forhold mellem kvalitet og pris.

(659) For at vurdere en overtrædelses grovhed er forhold vedrørende dens formål generelt væsentligere end forhold vedrørende dens virkning, navnlig når aftalerne, som i denne sag, vedrører meget alvorlige overtrædelser, såsom fastsættelse af priser og opdeling af markedet. En aftales virkninger er generelt et kriterium, som ikke er afgørende for vurderingen af overtrædelsens grovhed.«

143 Kommissionen har anført, at »[den] ikke har forsøgt at godtgøre overtrædelsens nøjagtige virkninger, fordi det [var] umuligt med tilstrækkelig sikkerhed at fastlægge de konkurrencemæssige parametre, der fandt anvendelse (pris, handelsvilkår, kvalitet, innovation mv.), hvis der ikke havde været en overtrædelse« (660. betragtning til den anfægtede beslutning). Kommissionen er ikke desto mindre af den opfattelse, at »[d]et er […] åbenbart, at overtrædelserne har haft en reel virkning«, og forklarer i denne henseende, at »[d]et forhold, at kartellets medlemmer iværksatte forskellige konkurrencebegrænsende arrangementer, i sig selv antyder en virkning på markedet, selv hvis den reelle virkning er vanskelig at måle, fordi man navnlig ikke ved, om og hvor mange andre projekter, der har været genstand for forfalskede tilbud, eller hvor mange projekter, der har kunnet været genstand for en fordeling mellem kartellets medlemmer, uden at der nødvendigvis var kontakt mellem dem« (660. betragtning til den anfægtede beslutning). I samme betragtning tilføjer Kommissionen, at »konkurrenternes store kumulerede markedsandele antydede sandsynlige konkurrencebegrænsende virkninger, og [at] disse markedsandeles forholdsvise stabilitet i overtrædelsesperioden bekræftede disse virkninger«.

144 Kommissionen svarer i 661.-669. betragtning til den anfægtede beslutning på de argumenter, som sagsøgerne fremkom med under den administrative procedure, og som tilsigter at godtgøre overtrædelsernes begrænsede virkning på markedet.

145 I underafsnittet med overskriften »Det berørte geografiske markeds udstrækning« anfører Kommissionen i 670. betragtning til den anfægtede beslutning, at »[d]e karteller, der er genstand for [den anfægtede] beslutning, dækkede henholdsvis hele Belgiens, Tysklands, Luxembourgs eller Nederlandenes område, og at »[d]et klart fremgår af retspraksis, at et nationalt geografisk marked, der udstrækker sig til hele en medlemsstat, allerede i sig selv udgør en væsentlig del af fællesmarkedet«.

146 I underafsnittet med overskriften »Konklusion vedrørende overtrædelsens grovhed« anfører Kommissionen i 671. betragtning til den anfægtede beslutning, at hver adressat har begået en eller flere meget alvorlige overtrædelser af artikel 81 EF »[h]enset til overtrædelsernes art og det forhold, at hver af dem dækker hele en medlemsstats område (Belgien, Tyskland, Luxembourg eller Nederlandene)«. Kommissionen konkluderer, at »disse faktorer er således, at overtrædelserne skal anses for meget alvorlige, selv om deres reelle virkning ikke kan måles«.

147 For det andet fastsætter Kommissionen i den anfægtede beslutnings afsnit med overskriften »Forskellig behandling« (afsnit 13.6.2) et udgangsbeløb for bøden til hver virksomhed, der deltog i de forskellige karteller (jf. præmis 27-30 ovenfor), som ifølge 672. betragtning til den anfægtede beslutning tager hensyn til »overtrædernes faktiske økonomiske mulighed for at forårsage mærkbar skade på konkurrencen«. Kommissionen forklarer i 673. betragtning til den anfægtede beslutning, at den »med dette formål opdelte virksomhederne i flere kategorier ud fra den opnåede omsætning på markedet for elevatorer og/eller rulletrapper, herunder i givet fald inden for vedligeholdelses- og moderniseringsydelser«.

Kvalifikationen af overtrædelsen i Luxembourg som »meget alvorlig«

148 Sagsøgeren i sag T-141/07 har gjort gældende, at Kommissionen ved at kvalificere overtrædelsen i Luxembourg som »meget alvorlig« anvendte retningslinjerne af 1998 forkert, henset til dennes begrænsede geografiske udstrækning, der sædvanligvis tages i betragtning i Kommissionens beslutningspraksis, og den pågældende praksis' begrænsede indvirkning på det relevante marked. Sagsøgeren konkluderer på dette grundlag, at det for overtrædelsen i Luxembourg fastsatte udgangsbeløb på 10 mio. EUR skal nedsættes. Sagsøgeren har endvidere hævdet, at Kommissionen ikke har taget hensyn til den samlede værdi af det marked, som er berørt af kartellet i Luxembourg. Selv om sagsøgeren i sag T-141/07 har fremsat dette sidste argument i forbindelse med anbringendet vedrørende den forkerte kvalifikation af overtrædelsen i Luxembourg, fremgår det af de skriftlige indlæg, at dette klagepunkt i det væsentlige vedrører fastsættelsen af bødens generelle udgangsbeløb, og det vil dermed blive undersøgt i præmis 166-178 nedenfor.

149 For det første har sagsøgeren i sag T-141/07 anført, at vurderingen af en overtrædelses grovhed skal tage hensyn til overtrædelsens konkrete indvirkning på markedet, når den kan måles. Indvirkningen af overtrædelsen i Luxembourg var imidlertid minimal, hvilket burde have ført Kommissionen til at begrænse størrelsen af den bøde, som GTO blev pålagt. Sagsøgeren har til støtte herfor navnlig henvist til den manglende overholdelse af aftalen og dennes ineffektivitet, visse virksomheders manglende deltagelse i karteller, hvilket gjorde det muligt at opretholde en vis grad af konkurrence, og det forhold, at der mellem karteldeltagerne ikke blev kompenseret for udbud, der blev vundet af andre virksomheder, ved en omfordeling af eksisterende projekter. Sagsøgeren i sag T-141/07 har ligeledes anført, at det kun var visse projekter, der var genstand for kartellet.

150 Det bemærkes, at retningslinjerne af 1998 for så vidt angår vurderingen af overtrædelsens grovhed i punkt 1 A, første og andet afsnit, anfører følgende:

»Ved vurderingen af overtrædelsens grovhed skal der tages hensyn til overtrædelsens art, overtrædelsens konkrete indvirkning på markedet – når den kan måles – og det berørte markeds udstrækning.

Overtrædelserne klassificeres i tre kategorier, idet der skelnes mellem lidet alvorlige, alvorlige og meget alvorlige overtrædelser.«

151 I overensstemmelse med punkt 1 A, første afsnit, i retningslinjerne af 1998 skal Kommissionen dermed i forbindelse med vurderingen af overtrædelsens grovhed udelukkende foretage en undersøgelse af den konkrete indvirkning på markedet, når det er åbenbart, at den kan måles (jf. i denne retning dommen i sagen Prym og Prym Consumer mod Kommissionen, nævnt i præmis 122 ovenfor, præmis 74, Rettens dom af 9.7.2003, sag T-224/00, Archer Daniels Midland og Archer Daniels Midland Ingredients mod Kommissionen, Sml. II, s. 2597, præmis 143, og dommen i sagen Degussa mod Kommissionen, nævnt i præmis 71 ovenfor, præmis 216).

152 Ifølge fast retspraksis skal Kommissionen for at kunne vurdere en overtrædelses konkrete virkning på markedet henholde sig til de konkurrenceforhold, der normalt ville have eksisteret i fravær af en overtrædelse (jf. dommen i sagen Carbone-Lorraine mod Kommissionen, nævnt i præmis 137 ovenfor, præmis 83 og den deri nævnte retspraksis).

153 I denne sag anfører Kommissionen i 660. betragtning til den anfægtede beslutning, at »[den] ikke har forsøgt at godtgøre overtrædelsens nøjagtige virkninger, fordi det [var] umuligt med tilstrækkelig sikkerhed at fastlægge de konkurrencemæssige parametre, der fandt anvendelse (pris, handelsvilkår, kvalitet, innovation mv.), hvis der ikke havde været en overtrædelse«. Selv hvis Kommissionen i 660. betragtning til den anfægtede beslutning har udtalt, at det er åbenlyst, at kartellerne havde en reel indvirkning, eftersom de blev iværksat, hvilket i sig selv antyder en indvirkning på markedet, og selv hvis Kommissionen i 661.-669. betragtning forkastede de berørte virksomheders argumenter, som tilsigtede at godtgøre kartellernes begrænsede virkninger, skal det fastslås, at vurderingen af overtrædelsernes grovhed i den anfægtede beslutning ikke tog hensyn til deres eventuelle indvirkning på markedet.

154 Kommissionen støtter således udelukkende sin konklusion i 671. betragtning til den anfægtede beslutning på vurderingen af overtrædelsernes grovhed på en hensyntagen til overtrædelsernes art og deres geografiske udstrækning. Kommissionen konkluderer nemlig i denne betragtning, at »[h]enset til overtrædelsernes art og det forhold, at hver af dem dækker hele en medlemsstats område (Belgien, Tyskland, Luxembourg eller Nederlandene) […], [skal det antages, at] hver adressat har begået en eller flere meget alvorlige overtrædelser af artikel 81 EF«.

155 Det skal for det første fastslås, at sagsøgeren i sag T-141/07 ikke har godtgjort, at kartellets konkrete indvirkning i Luxembourg kunne måles, idet sagsøgeren har begrænset sig til at anføre, at virkningerne nødvendigvis var begrænsede. I denne henseende gør de af sagsøgeren påberåbte omstændigheder vedrørende den manglende overholdelse af aftalen og dennes ineffektivitet, visse virksomheders manglende deltagelse i kartellet og den manglende omfordeling af eksisterende projekter i tilfælde af, at andre virksomheder fik projekter (jf. præmis 149 ovenfor), selv hvis det anses for godtgjort, det ikke muligt at konkludere, at kartellernes virkninger kunne måles på det luxembourgske marked, idet sagsøgeren ikke har bestridt Kommissionens angivelser, hvorefter det i denne sag var umuligt med tilstrækkelig sikkerhed at fastlægge de gældende konkurrenceparametre, hvis der ikke havde været en overtrædelse.

156 Under disse omstændigheder har sagsøgeren i sag T-141/07 ikke godtgjort, at Kommissionen i denne sag i overensstemmelse med retningslinjerne af 1998 og den ovenfor i præmis 151 nævnte retspraksis var forpligtet til at tage hensyn til overtrædelsernes konkrete indvirkning med henblik på at vurdere deres grovhed.

157 Selv om det for det andet antages, at overtrædelsernes konkrete virkning kunne måles, og at sagsøgernes argumenter, der er gengivet i præmis 149 ovenfor, er begrundede, for så vidt som de godtgør kartellernes begrænsede indvirkning på det luxembourgske marked, skal det fastslås, at kvalifikationen af denne overtrædelse som »meget alvorlige« ikke desto mindre forbliver passende.

158 Det skal nemlig anføres, at de i den anfægtede beslutning fastslåede overtrædelser efter selve deres art er blandt de groveste overtrædelser af artikel 81 EF, eftersom de vedrørte »en hemmelig aftale mellem konkurrenter for at opdele markederne mellem sig eller fastfryse visse dele af markedet ved at fordele projekter med salg og installation af nye elevatorer og/eller rulletrapper og for ikke at konkurrere på vedligeholdelse og modernisering af elevatorer eller rulletrapper (undtagen i Tyskland, hvor aktiviteten med vedligeholdelse og modernisering ikke var genstand for drøftelse mellem kartelmedlemmerne)« (658. betragtning til den anfægtede beslutning). Retningslinjerne af 1998 redegør i denne henseende for, at de »meget alvorlige« overtrædelser hovedsageligt består af horisontale begrænsninger, såsom priskarteller og markedsopdelende karteller samt andre former for praksis, der er til skade for det indre markeds funktion. Disse overtrædelser optræder blandt de eksempler på aftaler, der udtrykkeligt er erklæret uforenelige med det fælles marked i artikel 81, stk. 1, litra c), EF. Ud over alvorlige ændringer af konkurrencevilkårene medfører disse aftaler også en isolering af markederne, idet de tvinger parterne til at respektere særskilte markeder, der ofte er afgrænsede af nationale grænser, hvilket modvirker det væsentligste formål med EF-traktaten, nemlig integration af Fællesskabets marked. Også overtrædelser af denne karakter, navnlig horisontale aftaler, er i retspraksis blevet kvalificeret som »meget alvorlige« eller »åbenlyse overtrædelser« (Rettens dom af 6.4.1995, sag T-148/89, Tréfilunion mod Kommissionen, Sml. II, s. 1063, præmis 109, af 15.9.1998, forenede sager T-374/94, T-375/94, T-384/94 og T-388/94, European Night Services m.fl. mod Kommissionen, Sml. II, s. 3141, præmis 136, og af 18.7.2005, sag T-241/01, Scandinavian Airlines System mod Kommissionen, Sml. II, s. 2917, præmis 85).

159 I øvrigt fremgår det af fast retspraksis, at virkningen af en konkurrencebegrænsende adfærd ikke i sig selv er et afgørende kriterium ved fastlæggelsen af en overtrædelses grovhed. Forhold, der vedrører forsættet, kan have større betydning end forhold, der vedrører disse virkninger, særligt når der er tale om overtrædelser, der efter deres karakter er alvorlige, såsom opdeling af markeder (Domstolens dom af 2.10.2003, sag C-194/99 P, Thyssen Stahl mod Kommissionen, Sml. I, s. 10821, præmis 118, dommen i sagen Prym og Prym Consumer mod Kommissionen, nævnt i præmis 122 ovenfor, præmis 96, i sagen Krupp Thyssen Stainless og Acciai speciali Terni mod Kommissionen, nævnt i præmis 77 ovenfor, præmis 199, og i sagen Degussa mod Kommissionen, nævnt i præmis 71 ovenfor, præmis 251).

160 Overtrædelsens art spiller således en afgørende rolle for bl.a. at kendetegne overtrædelserne som »meget alvorlige«. Det fremgår af beskrivelsen af meget alvorlige overtrædelser i retningslinjerne af 1998, at aftaler eller samordnet praksis, der ligesom i denne sag navnlig tilsigter at opdele markederne, kan kvalificeres som »meget alvorlige« alene på grundlag af deres egen karakter, uden at det er nødvendigt at godtgøre, at de har en bestemt indvirkning eller geografisk udstrækning (jf. i denne retning dommen i sagen Prym og Prym Consumer mod Kommissionen, nævnt i præmis 122 ovenfor, præmis 75, og af 24.9.2009, forenede sager C-125/07 P, C-133/07 P, C-135/07 P og C-137/07 P, Erste Bank der österreichischen Sparkassen m.fl. mod Kommissionen, Sml. I, s. 8681, præmis 103). Denne konklusion er underbygget af den omstændighed, at selv om beskrivelsen af alvorlige overtrædelser udtrykkeligt nævner indflydelsen på markedet og virkningen på store dele af fællesmarkedet, opstiller beskrivelsen af meget alvorlige overtrædelser derimod ikke noget krav om, at de har en konkret indvirkning på markedet, eller gør sig gældende inden for et bestemt geografisk område (jf. i denne retning dommen i sagen Schunk og Schunk Kohlenstoff-Technik mod Kommissionen, nævnt i præmis 83 ovenfor, præmis 171 og den deri nævnte retspraksis). De i den anfægtede beslutning omhandlede overtrædelser er, henset til deres genstand og efter deres art, meget alvorlige, selv hvis det skulle fastslås, at kartellerne ikke havde de forventede virkninger.

161 Selv om det antages, at Kommissionen påtænkte at tage hensyn til dette valgfrie forhold, dvs. overtrædelsens konkrete indvirkning på markedet, og at den derfor i den anfægtede beslutning burde have fremlagt indicier, der er konkrete, troværdige og tilstrækkelige til at bedømme den faktiske påvirkning, som overtrædelsen kunne have på konkurrencen på det pågældende marked (dommen i sagen Prym og Prym Consumer mod Kommissionen, nævnt i præmis 122 ovenfor, præmis 82), skal det antages, at den opfyldte denne forpligtelse. Hvad angår overtrædelsen i Luxembourg fastslog

Kommissionen, at de i aftalerne omhandlede virksomheder havde foretaget næsten 100% af det kumulerede salg af elevatorer og rulletrapper i 2003, idet Kommissionen anførte, at Kones, Otis', Schindlers og ThyssenKrupps lokale datterselskaber var de eneste leverandører i Luxembourg, som udbød rulletrapper (52. betragtning til den anfægtede beslutning). Kommissionen fremhævede ligeledes mødehyppigheden (302. betragtning til den anfægtede beslutning), de foranstaltninger, der var truffet for at skjule møderne og kontakten (304.-307. betragtning til den anfægtede beslutning), og eksistensen af en kompensationsmekanisme (317. og 336. betragtning til den anfægtede beslutning).

162 Som anført i præmis 153 ovenfor, konkluderede Kommissionen i 660. betragtning til den anfægtede beslutning, at det forhold, at de forskellige konkurrencebegrænsende arrangementer var blevet iværksat, i sig selv antydede en indvirkning på markedet, selv hvis den reelle virkning var vanskelig at måle, fordi det ikke var muligt at fastslå, navnlig om og hvor mange andre projekter der havde været genstand for en forfalskning af tilbuddene, eller hvor mange projekter der havde kunnet være genstand for en fordeling mellem kartelmedlemmerne, uden at de nødvendigvis havde kontakt med hinanden. Kommissionen tilføjede, at konkurrenternes store kumulerede markedsandele antydede sandsynlige konkurrencebegrænsende virkninger, og at disse markedsandeles forholdsvise stabilitet i hele overtrædelsesperioden bekræftede disse virkninger.

163 Hvad for det andet angår argumentet vedrørende Kommissionens beslutningspraksis, hvorefter overtrædelsen burde have været kvalificeret som »alvorlig«, henset til det af overtrædelsen berørte geografiske markeds begrænsede udstrækning, følger det af fast retspraksis, at Kommissionens beslutningspraksis ikke udgør den retlige ramme for de bøder, der pålægges på konkurrenceområdet (dommen i sagen JCB Service mod Kommissionen, nævnt i præmis 108 ovenfor, præmis 201 og 205, og i sagen Britannia Alloys & Chemicals mod Kommissionen, nævnt i præmis 108 ovenfor, præmis 60, samt dommen i sagen Carbone-Lorraine mod Kommissionen, nævnt i præmis 137 ovenfor, præmis 92; jf. ligeledes dommen i sagen Scandinavian Airlines System mod Kommissionen, nævnt i præmis 158 ovenfor, præmis 132). Under alle omstændigheder kan et sådant argument ikke tages til følge på baggrund af den i præmis 158-160 ovenfor gennemførte undersøgelse.

164 Endvidere følger det af retspraksis, at det geografiske markeds udstrækning ifølge retningslinjerne af 1998 kun udgør ét af de tre relevante kriterier, som der skal tages hensyn til ved den samlede vurdering af overtrædelsens grovhed. Blandt disse indbyrdes sammenhængende kriterier har overtrædelsens art en afgørende betydning. Det geografiske markeds udstrækning er derimod ikke et selvstændigt kriterium i den forstand, at kun overtrædelser, der faktisk berører flere medlemsstater, kan kvalificeres som »meget alvorlige«. Det fremgår hverken af EF-traktaten, forordning nr. 1/2003, retningslinjerne af 1998 eller retspraksis, at kun geografisk set meget omfattende begrænsninger kan kvalificeres således (jf. i denne retning Rettens dom af 14.12.2006, forenede sager T-259/02 – T-264/02 og T-271/02, Raiffeisen Zentralbank Österreich m.fl. mod Kommissionen, Sml. II, s. 5169, præmis 311 og den deri nævnte retspraksis). Endvidere udgør en medlemsstats hele område, selv om det i sammenligning med de øvrige medlemsstater er forholdsvis lille, under alle omstændigheder en væsentlig del af det fælles marked (Domstolens dom af 9.11.1983, sag 322/81, Nederlandsche Banden-Industrie-Michelin mod Kommissionen, Sml. s. 3461, præmis 28; jf. dommen i sagen Raiffeisen Zentralbank Österreich m.fl. mod Kommissionen, præmis 312 og den deri nævnte retspraksis). Det pågældende kartel dækkede hele Luxembourg, hvorfor det skal antages, at det udgjorde en væsentlig del af det fælles marked.

165 Det fremgår af det ovenstående, at de af sagsøgeren i sag T-141/07 fremsatte argumenter, der er gengivet i præmis 148 og 149 ovenfor, skal forkastes.

– Den påståede ulovlighed af bødernes udgangsbeløb

Bødernes generelle udgangsbeløb

166 For det første har sagsøgeren i sag T-141/07 gjort gældende, at for så vidt angår overtrædelsen i Luxembourg tog Kommissionen ikke hensyn til det berørte markeds størrelse, selv om den udtrykkeligt anførte, at dette element var relevant for bødeudmålingen. Sagsøgeren har i denne henseende anført, at udgangsbeløbet på 10 mio. EUR (der udgør 31,3% af det pågældende markeds værdi) er åbenbart uforholdsmæssigt i forhold til det generelle udgangsbeløb, der blev fastsat for Belgien (15,7% af det berørte markeds værdi), for Nederlandene (15,2% af det berørte markeds værdi) og for Tyskland (12% af det af Kommissionen berørte referencemarkeds værdi), og skal nedsættes.

167 Det skal understreges, at sagsøgeren i sag T-141/07 ikke har anfægtet lovligheden af den metode, der er redegjort for i punkt 1 A i retningslinjerne af 1998 vedrørende fastsættelse af bøders generelle udgangsbeløb. Metoden opfylder imidlertid en fast logik, hvorefter udgangsbeløbet for bøden, der fastsættes ud fra overtrædelsens grovhed, beregnes under hensyn til overtrædelsens art og geografiske udstrækning samt overtrædelsens konkrete indvirkning på markedet, når den kan måles (Rettens dom af 15.3.2006, sag T-15/02, BASF mod Kommissionen, Sml. II, s. 497, præmis 134, og af 6.5.2009, sag T-116/04, Wieland-Werke mod Kommissionen, Sml. II, s. 1087, præmis 62).

168 Desuden er størrelsen af det berørte marked i princippet ikke et obligatorisk element, men blot et relevant forhold blandt andre ved vurderingen af overtrædelsens grovhed, hvorfor Kommissionen i øvrigt ikke i henhold til retspraksis er forpligtet til at foretage en opdeling af det berørte marked eller en vurdering af dettes størrelse, eftersom den omhandlede overtrædelse har et konkurrencebegrænsende formål (jf. i denne retning dommen i sagen Prym og Prym Consumer mod Kommissionen, nævnt i præmis 122 ovenfor, præmis 55 og 64, og Rettens dom af 30.9.2009, sag T-161/05, Hoechst mod Kommissionen, Sml. II, s. 3555, præmis 109).

169 Med henblik på at fastsætte bødens generelle udgangsbeløb kan Kommissionen således – uden dog at være forpligtet hertil – tage hensyn til værdien af det marked, der er genstand for overtrædelsen (jf. i denne retning dommen i sagen BASF mod Kommissionen, nævnt i præmis 167 ovenfor, præmis 134, og i sagen Wieland-Werke mod Kommission, nævnt i præmis 167 ovenfor, præmis 63). Retningslinjerne af 1998 bestemmer nemlig ikke, at bøderne skal beregnes på grundlag af virksomhedernes samlede omsætning eller deres omsætning på det relevante marked. De er imidlertid heller ikke til hinder for, at sådanne omsætningstal tages i betragtning ved fastsættelsen af bødens størrelse med henblik på at overholde EU-rettens almindelige principper, og når omstændighederne gør det påkrævet (dommen i sagen Archer Daniels Midland og Archer Daniels Midland Ingredients mod Kommissionen, nævnt i præmis 151 ovenfor, præmis 187).

170 Det af sagsøgeren i sag T-141/07 fremsatte argument, hvorefter det generelle udgangsbeløb for den bøde, som GTO blev pålagt, skal afspejle det luxembourgske markeds begrænsede størrelse, er dermed baseret på en urigtig forudsætning og skal forkastes.

171 Endvidere skal det anføres, at selv om Kommissionen i 666. betragtning til den anfægtede beslutning som svar på et argument, hvorefter virkningen af kartellet i Luxembourg skulle anses for begrænset på grund af, at det kun dækkede en enkelt medlemsstat, anførte, at »[d]er er taget hensyn til størrelsen af det luxembourgske marked i forhold til andre medlemsstater ved beregningen af bøden (jf. 680.-683. [betragtning til den anfægtede beslutning])«, vedrører de betragtninger i den anfægtede beslutning, som Kommissionen henviser til, opdelingen af deltagerne i kartellet i Luxembourg i kategorier med henblik på at behandle dem forskelligt. Det skal ligeledes understreges, at Kommissionen fastsatte det generelle udgangsbeløb for bøden til 10 mio. EUR. Selv om Kommissionen følgelig fastsatte overtrædelsens grovhed i henhold til dens art og geografiske udstrækning, anså den det for

hensigtsmæssigt at fastsætte bødens generelle udgangsbeløb til halvdelen af minimumstærsklen på de 20 mio. EUR, som retningslinjerne af 1998 normalt fastsætter for denne type meget alvorlig overtrædelse (jf. punkt 1 A, andet afsnit, tredje led, i retningslinjerne af 1998).

172 På baggrund af dels kartellets særlige alvorlige art, dels det forhold, at det dækkede en væsentlig del af fællesmarkedet, skal det antages, at det udgangsbeløb på 10 mio. EUR, som Otis blev pålagt for overtrædelsen i Luxembourg, ikke skal nedsættes.

173 Sagsøgeren i sag T-141/07 har ligeledes anført, at det for kartellet i Luxembourg fastsatte udgangsbeløb er uforholdsmæssigt i forhold til de udgangsbeløb, der blev fastsat for overtrædelserne i Belgien, Tyskland og Nederlandene.

174 Således som der er erindret om i præmis 167-170 ovenfor, er Kommissionen, henset til den faste logik, som ligger bag den metode, der er redegjort for i punkt 1 A i retningslinjerne af 1998, når den fastsætter bødens generelle udgangsbeløb, ikke forpligtet til at tage hensyn til det berørte markeds størrelse og end mindre til at udmåle dette beløb som en fast procentdel af markedets samlede omsætning (jf. i denne retning dommen i sagen BASF mod Kommissionen, nævnt i præmis 167 ovenfor, præmis 134).

175 Selv om det antages, at Kommissionen, når den fastslår flere meget alvorlige overtrædelser i en og samme beslutning, skal overholde en forholdsmæssighed mellem de generelle udgangsbeløb og de forskellige berørte markeders størrelse, er der intet i denne sag, der antyder, at det generelle udgangsbeløb for kartellet i Luxembourg er uforholdsmæssigt i forhold til de fastsatte generelle udgangsbeløb for kartellerne i Belgien, Tyskland og Nederlandene.

176 Undersøgelsen af relevante oplysninger viser nemlig, at Kommissionen under hensyn til de berørte markeders størrelse fastsatte de generelle udgangsbeløb for bøderne på sammenhængende vis. Kommissionen fastsatte således højere generelle udgangsbeløb, jo større markederne var, uden dog at anvende en nøjagtig matematisk formel, hvilket den under alle omstændigheder ikke var forpligtet til (jf. præmis 167-170 ovenfor). Hvad for det første angår det klart største marked, nemlig Tyskland, som repræsenterer 576 mio. EUR, blev det generelle udgangsbeløb fastsat til 70 mio. EUR. Hvad angår de to næststørste markeder, nemlig Nederlandene og Belgien, som repræsenterer henholdsvis 363 mio. EUR og 254 mio. EUR, blev det generelle udgangsbeløb fastsat til henholdsvis 55 mio. EUR og 40 mio. EUR. Hvad for det andet angår det luxembourgske marked, hvis størrelse er meget mindre, og som repræsenterer 32 mio. EUR, vurderede Kommissionen det hensigtsmæssigt, selv om retningslinjerne af 1998 bestemmer, at der for meget alvorlige overtrædelser i henhold til grovheden kan fastsættes et beløb på »20 mio. [EUR] og derover«, at begrænse dette beløb til 10 mio. EUR.

177 I denne sammenhæng skal det ligeledes anføres, at selv om det luxemburgske marked er mindre end de markeder, der blev berørt af de andre overtrædelser, tilkommer det Kommissionen at fastsætte bødens udgangspunkt til et tilstrækkeligt højt niveau for at afspejle den pågældende overtrædelses »meget alvorlige« karakter.

178 Det følger heraf, at de af sagsøgeren i sag T-141/07 fremsatte argumenter skal forkastes, for så vidt som sagsøgeren har påberåbt sig den påståede overdrevne karakter af det generelle udgangsbeløb for den bøde, der blev fastsat for overtrædelsen i Luxembourg.

179 For det andet har sagsøgerne i sag T-145/07 gjort gældende for så vidt angår overtrædelsen i Tyskland, at Kommissionen fastsatte bødens udgangsbeløb ved at støtte sig til størrelsen af markedet for elevatorer og rulletrapper, som i henhold til 82. betragtning til den anfægtede beslutning udgjorde 576 mio. EUR. Herved tilsidesatte den retningslinjerne af 1998 og proportionalitetsprincippet ved fastsættelsen af udgangsbeløbet, eftersom kartellerne kun påvirkede salget af rulletrapper og en lille del af salget af elevatorer i Tyskland. Kommissionen havde således ikke identificeret de af kartellet berørte markeder eller størrelsen heraf. Den fastlagde heller ikke overtrædelsens reelle indvirkning.

Det fremgår imidlertid af de af Otis meddelte dokumenter, at kartellet ikke vedrørte hele elevatormarkedet, men udelukkende projekter med rulletrapper og dyrere projekter med elevatorer, som er projekter med højhastighedselevatorer. Kun en meget lille del af projekterne med højhastighedselevatorer omfattede standardelevatorer. Ifølge Otis var det samlede antal salg af elevatorer, der blev påvirket af kartellet i Tyskland, således 128 mio. EUR og ikke 576 mio. EUR (82. og 280. betragtning til den anfægtede beslutning).

180 Det skal indledningsvis understreges, at sagsøgerne i sag T-145/07 heller ikke har bestridt lovligheden af den metode, der er redegjort for i punkt 1 A i retningslinjerne af 1998 vedrørende fastsættelse af bødens udgangsbeløb, der som bemærket i præmis 174 ovenfor svarer til en fast logik. Endvidere er det pågældende markeds størrelse i overensstemmelse med den ovenfor i præmis 168 nævnte retspraksis kun et relevant forhold ved vurderingen af overtrædelsens grovhed, som Kommissionen ikke er forpligtet til at tage i betragtning ved fastsættelsen af bødens udgangsbeløb.

181 I modsætning til det af sagsøgerne i sag T-145/07 anførte fastsatte Kommissionen for det første ikke det generelle udgangsbeløb for bøden for overtrædelsen i Tyskland ved at støtte sig til størrelsen af det berørte marked. Således som det nemlig fremgår af 657.-671. betragtning til den anfægtede beslutning, støttede Kommissionen sin konklusion vedrørende vurderingen af overtrædelsernes grovhed på overtrædelsernes art og deres geografiske udstrækning.

182 Hvad for det andet angår fastsættelsen af overtrædelsens indvirkning i Tyskland, således som der allerede er erindret om i præmis 151 ovenfor, skal Kommissionen i forbindelse med vurderingen af overtrædelsens grovhed foretage en undersøgelse af overtrædelsens konkrete indvirkning på markedet, når den kan måles. Det var imidlertid ikke tilfældet i denne sag.

183 I modsætning til det af sagsøgerne anførte følger det af 664. betragtning til den anfægtede beslutning, hvori Kommissionen i øvrigt svarer på Otis' og Kones påstand om overtrædelsens angiveligt begrænsede indvirkning, at det var »umuligt at godtgøre overtrædelsens nøjagtige virkninger«, og at aftalerne i Tyskland ikke udelukkende påvirkede rulletrapper og dyre elevatorprojekter, idet Kommissionen antog, at det var sandsynligt, »at kartellets aktiviteter vedrørende elevatorprojekter til mere end 1 mio. EUR, som omfatter hurtige, dyre elevatorer, havde påvirket funktionen på den resterende del af elevatormarkedet«. Kommissionen anførte ligeledes i denne betragtning, at et projekts samlede værdi gik forud for antallet og arten af elevatorer, at det var umuligt at godtgøre overtrædelsens nøjagtige virkninger, og at de faktiske omstændigheder klart havde godtgjort, at parternes hensigt ikke var at udelukke visse produkttyper, men at opnå enighed om projekter, hvor konkurrencen lettere kunne fjernes.

184 Det skal i øvrigt fastslås, at sagsøgerne i sag T-145/07 ikke har godtgjort, at overtrædelsens indvirkning i Tyskland kunne måles, men udelukkende, at overtrædelsen havde vedrørt et angiveligt mindre marked. De har således anført, at de fremlagde bevis for, at kartellet i Tyskland kun vedrørte projekter med rulletrapper og projekter med dyre elevatorer eller højhastighedselevatorer, og at standardelevatorerne kun var accessorisk medtaget i disse projekter. Det påståede marked for standardelevatorer blev dermed ikke berørt. Disse argumenter skal under alle omstændigheder forkastes.

185 For det første har sagsøgerne i sag T-145/07 anført, at kartellet udelukkende vedrørte projekter med højhastighedselevatorer, for hvilke Otis, Kone og ThyssenKrupp var de eneste selskaber, der kunne fremsætte et tilbud, og kun accessorisk vedrørte standardelevatorer, for så vidt som de var en del af et projekt med dyre elevatorer eller højhastighedselevatorer eller et projekt med rulletrapper, hvilket i øvrigt underbygges af de dokumenter, der var vedlagt deres stævning, herunder en skriftlig erklæring fra Dr. R.

186 I denne henseende skal anbringendet om, at de dyre elevatorprojekter er projekter med højhastighedselevatorer, forkastes. I modsætning til det, som sagsøgerne i sag T-145/07 har gjort gældende, var Kone, Otis og ThyssenKrupp ikke de eneste faktiske deltagere i udbud for projekter med dyre elevatorer. Bortset fra Schindler, med hensyn til hvilken sagsøgerne har understreget, at selskabet heller ikke deltog aktivt i drøftelser efter december 2000, fremgår det af den skriftlige erklæring fra Dr. R., som sagsøgerne har fremlagt til støtte for deres argumentation, at selv om Kone, Otis, Schindler og ThyssenKrupp repræsenterede alt salg af højhastighedselevatorer i Tyskland i 2003, »[l]ykkedes det andre virksomheder i Tyskland at vinde en væsentlig del af elevatorprojekterne til en værdi på over en mio. EUR«, hvilket bekræfter, at projekterne med dyre elevatorer ikke er identiske med projekter med højhastighedselevatorer i henhold til selve ordlyden af den sagkyndige rapport, som sagsøgerne i sag T-145/07 har fremlagt.

187 Endvidere, og således som Kommissionen har anført, kan det, henset til gennemsnitsprisen på en højhastighedselevator, nemlig ca. 167 000 EUR, og til sagsøgernes angivelse af, at alle dyre projekter omfattede mindst en højhastighedselevator, ikke udelukkes, at der blev medtaget flere standardelevatorer i sådanne projekter. I denne henseende præciserede OEC i en erklæring af [*fortroligt*], at kartellerne vedrørende nyt udstyr ud over projekter med rulletrapper omfattede »prestigeprojekterne«. OEC anførte imidlertid ligeledes, at projekterne i visse begrænsede tilfælde ikke omfattede højhastighedselevatorer, men var særprojekter, der omfattede et stort antal enheder. Kone erklærede ligeledes, at det eneste afgørende forhold var projektets samlede værdi, uanset antallet og typen af elevatorer (jf. klagepunktsmeddelelsens punkt 254 og 241. betragtning til den anfægtede beslutning). Denne angivelse blev i øvrigt ikke bestridt af sagsøgerne.

188 Således som sagsøgerne selv har anført, var flere andre konkurrenter end Otis, Kone og ThyssenKrupp i stand til at fremsætte tilbud på projekter til mere end en mio. EUR, som udelukkende omfattede standardelevatorer. De har således i stævningen anført, idet de har støttet sig til Dr. R.'s erklæringer, at »[*fortroligt*]«. Kone anførte ligeledes i sit skriftlige indlæg af 12. februar 2004, at der inden for elevatorsegmentet [*fortroligt*]. Sagsøgernes angivelse af, at kartellet udelukkende vedrørte de elevatorprojekter, hvor Otis, Kone og ThyssenKrupp havde været de eneste selskaber, der var i stand til at fremsætte et tilbud, skal dermed forkastes.

189 Dernæst har sagsøgerne i sag T-145/07 gjort gældende, at de påstande, der findes i 664. betragtning til den anfægtede beslutning, hvorefter der findes en sandsynlig eller indirekte »strøm« af drøftelser vedrørende dyre elevatorer hen imod alle andre elevatorer, er meget vage, paradoksale og i modstrid med de faktiske og økonomiske beviser.

190 I denne henseende skal sagsøgernes klagepunkt vedrørende den utilstrækkelige begrundelse i den anfægtede beslutning på grund af det forhold, at Kommissionen ikke forklarede, hvordan drøftelserne vedrørende højhastighedselevatorer indirekte kunne påvirke det øvrige salg af elevatorer, og hvorfor de sandsynligvis påvirkede det, forkastes. I 664. betragtning til den anfægtede beslutning anførte Kommissionen nemlig udtrykkeligt, at kartellerne i Tyskland vedrørte projekter med rulletrapper, elevatorer og højhastighedselevatorer i forskellige kombinationer, og at et projekts samlede værdi gik forud for antallet og arten af elevatorer. Kommissionen anførte ligeledes, at kartellets aktiviteter vedrørende elevatorprojekter til mere end 1 mio. EUR, som omfattede hurtige, dyre elevatorer, havde påvirket den resterende del af elevatormarkedets funktion, hvorfra de ikke kunne adskilles, idet hele sortimentet af produkter (højhastighedselevatorer, langsommere elevatorer og andre) var blevet påvirket i forskellig grad. Kommissionen understregede endelig, at parternes hensigt ikke var at udelukke visse produkttyper, men at opnå enighed om projekter, hvor konkurrencen lettere kunne fjernes (jf. ligeledes 242. betragtning til den anfægtede beslutning).

191 Således som det endvidere fremgår af præmis 186 og 187 ovenfor, er det ikke godtgjort, at der findes et særskilt marked, der ikke blev påvirket, for standardelevatorer, eftersom projekterne med dyre elevatorer og projekterne med rulletrapper omfattede standardelevatorer og undertiden endog udelukkende sådanne elevatorer.

192 I øvrigt og i modsætning til det, som sagsøgerne i sag T-145/07 har gjort gældende, er konstateringen af i det mindste indirekte virkninger på hele markedet for elevatorer og rulletrapper ikke i modstrid med de påståede faktiske og økonomiske beviser, som de har fremlagt. For så vidt angår deres argument, hvorefter Otis' indtjening på standardelevatorer, der blev solgt i forbindelse med projekter med en værdi på under en mio. EUR, ikke var større i kartelperioden end efter eller før denne periode, skal det for det første anføres, at ThyssenKrupp anførte, at den oprindelige tærskel for, at et projekt kunne være en del af kartellet, var blevet ændret fra 500 000 DEM til 1 000 000 DEM i 1998 og til 1 000 000 EUR fra 2002, og at projekter med en mindre værdi end en mio. EUR dermed ligeledes havde været genstand for drøftelser (241. betragtning til den anfægtede beslutning), således at Otis' indtjening i forbindelse med projekter med en mindre værdi end en mio. EUR ligeledes kunne være blevet påvirket af kartellet. For det andet er det under alle omstændigheder, eftersom sagsøgernes argument udelukkende bygger på oplysninger vedrørende Otis-koncernens salg, ikke muligt med tilstrækkelig sikkerhed at fastlægge de konkurrenceparametre, der ville have fundet anvendelse, hvis der ikke havde foreligget en overtrædelse. I øvrigt understregede sagsøgerne selv flere gange i forbindelse med den administrative procedure »prestigeprojekternes« store reklameværdi, hvilket gør det muligt at udelukke, at kartellet ikke skulle have haft nogen virkning på markedet for standardelevatorer.

193 Endelig må det understreges, at selv om det antages, at Kommissionen påtænkte at tage hensyn til dette valgfrie forhold, dvs. overtrædelsens indvirkning på markedet, og at den i den anfægtede beslutning burde have fremlagt indicier, der er konkrete, troværdige og tilstrækkelige til at bedømme den faktiske påvirkning, som overtrædelsen kunne have på konkurrencen på det pågældende marked (dommen i sagen Prym og Prym Consumer mod Kommissionen, nævnt i præmis 122 ovenfor, præmis 82), skal det antages, at den under alle omstændigheder opfyldte denne forpligtelse.

194 Hvad angår overtrædelsen i Tyskland, ud over de indicier, der er nævnt i præmis 192 ovenfor, anførte Kommissionen navnlig, at Kone, Otis, Schindler og ThyssenKrupp udtrykt i værdi havde mere end 60% af salget af elevatorer og næsten 100% af markedet for rulletrapper (51. og 232. betragtning til den anfægtede beslutning). Endvidere havde de tre karteldeltagere efter 2000 samlet næsten 75% af markedet for rulletrapper og næsten 50% af elevatormarkedet (278. og 280. betragtning til den anfægtede beslutning). I øvrigt var kartellets formål at fastfryse de berørte virksomheders respektive markedsandele (236. betragtning ff. til den anfægtede beslutning). Kommissionen fremhævede ligeledes mødernes hyppighed (217. og 218. til den anfægtede beslutning) og de foranstaltninger, som deltagerne havde truffet for at skjule kontakten mellem dem (219.-221. betragtning til den anfægtede beslutning).

195 Således konkluderede Kommissionen i 660. betragtning til den anfægtede beslutning, at det forhold, at de forskellige konkurrencebegrænsende arrangementer var blevet iværksat, i sig selv antydede en indvirkning på markedet, selv hvis den reelle virkning var vanskelig at måle, fordi det ikke var muligt at fastslå, navnlig om og hvor mange andre projekter der havde været genstand for en forfalskning af tilbuddene, eller hvor mange projekter der havde kunnet være genstand for en fordeling mellem kartelmedlemmerne, uden at de nødvendigvis havde kontakt med hinanden. Kommissionen tilføjede, at konkurrenternes store kumulerede markedsandele antydede sandsynlige konkurrencebegrænsende virkninger, og at disse markedsandeles forholdsvise stabilitet i overtrædelsesperioden bekræftede disse virkninger.

196 For det tredje har sagsøgerne i sag T-145/07 anført, at klagepunktsmeddelelsen i modsætning til 664. betragtning til den anfægtede beslutning ikke angav, at drøftelserne vedrørende elevatorprojekter til mere end 1 mio. EUR havde påvirket markedet for elevatorer til mindre end dette beløb. Retten til forsvar for sagsøgerne i sag T-145/07 blev følgelig tilsidesat.

197 Således som der er erindret om i præmis 122 ovenfor, kræver det grundlæggende EU-retlige princip, hvorefter retten til forsvar skal overholdes i enhver procedure, at den klagepunktsmeddelelse, som Kommissionen adresserer til en virksomhed, som den påtænker at pålægge en bøde for overtrædelse af

konkurrencereglerne, skal indeholde de væsentlige faktiske forhold, der gøres gældende over for denne virksomhed, såsom de påtalte faktiske omstændigheder, hvorledes disse kvalificeres, og de beviser, Kommissionen støtter sig på, således at virksomheden er i stand til effektivt at gøre sine argumenter gældende under den administrative procedure, der er indledt mod den.

198 I denne sag fremgår det navnlig af klagepunktsmeddelelsens punkt 583, at Kommissionen var af den opfattelse, at kartellet kunne have haft virkninger på hele sektoren for elevatorer og rulletrapper i Tyskland, idet den i denne henseende specifikt henviste til karteldeltagernes kumulerede markedsandele i hele sektoren for elevatorer og rulletrapper. Hvad angår vurderingen af hver overtrædelses grovhed med henblik på at fastsætte bøden angav Kommissionen i klagepunktsmeddelelsens punkt 617, litra b), at den ved vurderingen af overtrædelsernes grovhed ville tage hensyn til det forhold, at »arrangementerne udstrakte sig til hele sektoren for elevatorer og rulletrapper«.

199 Sagsøgerne i sag T-145/07 tog i øvrigt stilling hertil i deres svar på klagepunktsmeddelelsen. De anførte således navnlig over for Kommissionen [*fortroligt*].

200 Argumentet, hvorefter Kommissionen tilsidesatte sagsøgernes ret til forsvar ved ikke i klagepunktsmeddelelsen at angive, at drøftelserne vedrørende elevatorprojekter til mere end 1 mio. EUR havde påvirket markedet for elevatorer til mindre end dette beløb, er dermed faktisk ugrundet og skal forkastes.

201 For det fjerde har sagsøgerne i sag T-145/07 anført, at udgangsbeløbet på 70 mio. EUR, der blev fastsat for kartellet i Tyskland, er åbenbart uforholdsmæssigt i forhold til beløbet for det salg, der faktisk blev underlagt de ulovlige arrangementer. Selv om Kommissionen således i 664. betragtning til den anfægtede beslutning anførte, at den tog hensyn til, at kartellets aktiviteter måske ikke direkte havde påvirket hele elevatormarkedet, tog den ikke hensyn til, at alene en begrænset underafdeling af hele elevatormarkedet havde været genstand for drøftelser. Endvidere fraveg Kommissionen ved fastsættelsen af bødens udgangsbeløb for Tyskland den beregningsmåde for bøden, der fandt anvendelse i den anfægtede beslutning. Kommissionen har anerkendt, at rækkevidden af kartellerne i Tyskland var mere begrænset end i de tre Benelux-lande, hvorfor den ikke kunne anvende de samme kriterier for beregning af den bøde, der blev pålagt for den i Tyskland begåede overtrædelse.

202 Først og fremmest er der i præmis 174 ovenfor erindret om, at Kommissionen, henset til den faste logik, som ligger bag den metode, der er redegjort for i punkt 1 A i retningslinjerne af 1998, når den fastsætter bødens generelle udgangsbeløb ikke er forpligtet til at tage hensyn til det berørte markeds størrelse.

203 Det skal endelig bemærkes, at selv hvis Kommissionen ikke forsøgte at godtgøre overtrædelsens nøjagtige virkninger (660. betragtning til den anfægtede beslutning), fastsatte den ikke desto mindre for så vidt angår overtrædelsen i Tyskland et nedsat udgangsbeløb for – til fordel for de berørte virksomheder – at tage hensyn til den mulighed, at det samlede elevatormarked ikke blev direkte berørt af kartellerne. Således som Kommissionen anfører i 664. betragtning til den anfægtede beslutning, tog den faktisk »hensyn til det forhold, at kartellets aktiviteter måske ikke direkte [havde] påvirket det samlede elevatormarked« ved fastsættelsen af bødens udgangsbeløb. Det forekommer nemlig, at udgangsbeløbet for bøden for kartellet i Tyskland blev fastsat til et lavere niveau, når det udtrykkes i procentdele af det samlede marked, end de bøder, der blev anvendt for de øvrige af de i den anfægtede beslutning omhandlede karteller (jf. præmis 176 ovenfor).

204 Selv om det endvidere antages, at kartellet i Tyskland for så vidt angår elevatorer kun påvirkede projekter med dyre elevatorer eller højhastighedselevatorer (jf. præmis 184-191 ovenfor), er bødens udgangsbeløb fortsat begrundet, selv hvis det sammenlignes med de for de andre karteller fastsatte

beløb. Det er i denne henseende vigtigt at understrege, at det geografiske marked, der blev berørt af kartellet i Tyskland, var meget større end de geografiske markeder, der blev berørt af de andre karteller.

205 Selv om kartellet i Tyskland endelig, således som sagsøgerne i sag T-145/07 har påstået, kun berørte en del af elevatormarkedet, nemlig projekter med dyre elevatorer eller højhastighedselevatorer, er den samlede størrelse af det af kartellet berørte marked i henhold til Otis' vurderinger 128 mio. EUR, således at udgangsbeløbet udgør 54% af det berørte markeds størrelse.

206 Det er imidlertid allerede blevet udtalt, at udgangsbeløb af en sådan forhøjet procentdel kan være begrundet i tilfælde af meget alvorlige overtrædelser (jf. i denne retning dommen i sagen BASF mod Kommissionen, nævnt i præmis 167 ovenfor, præmis 130 og 133-137, og i sagen Carbone-Lorraine mod Kommissionen, nævnt i præmis 137 ovenfor, præmis 121). Herudover fremgår det, således som Kommissionen anførte i 659. betragtning til den anfægtede betragtning, af fast retspraksis, at virkningen af en konkurrencebegrænsende adfærd ikke i sig selv er et afgørende kriterium ved vurderingen af en overtrædelses grovhed. Forhold, der vedrører forsættet, kan have større betydning end forhold, der vedrører disse virkninger, særligt når der er tale om overtrædelser, der efter deres karakter er alvorlige, såsom opdeling af markeder (dommen i sagen Thyssen Stahl mod Kommissionen, nævnt i præmis 159 ovenfor, præmis 118, i sagen Prym og Prym Consumer mod Kommissionen, nævnt i præmis 122 ovenfor, præmis 96, i sagen Krupp Thyssen Stainless og Acciai speciali Terni mod Kommissionen, nævnt i præmis 77 ovenfor, præmis 199, og i sagen Degussa mod Kommissionen, nævnt i præmis 71 ovenfor, præmis 251).

207 Selv om det antages, at Kommissionen, når den fastslår flere meget alvorlige overtrædelser i en og samme beslutning, skal sikre forholdsmæssighed mellem de generelle udgangsbeløb og de forskellige påvirkede markeders størrelse, er der intet i denne sag, der antyder, at de generelle udgangsbeløb for overtrædelserne i Belgien, Tyskland, Luxembourg og Nederlandene ikke er sammenhængende eller er uforholdsmæssige.

208 Således om det er anført i præmis 176 ovenfor, viser undersøgelsen af de relevante oplysninger nemlig, at Kommissionen, henset til de berørte markeders størrelse fastsatte udgangsbeløbene for overtrædelserne i de berørte medlemsstater på en rimelig og sammenhængende måde.

209 Alle klagepunkterne vedrørende bødernes generelle udgangsbeløb skal derfor forkastes.

– *Bødernes specifikke udgangsbeløb*

210 Det bemærkes, at i forbindelse med beregningen af bøder pålagt i henhold til artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003 ligger en differentieret behandling af de pågældende virksomheder inden for Kommissionens beføjelser efter bestemmelsen. Inden for rammerne af Kommissionens skønsbeføjelse er den nemlig forpligtet til at pålægge individuelle sanktioner i forhold til de omhandlede virksomheders adfærd og kendetegn med henblik på at sikre Unionens konkurrencereglers effektivitet i hvert enkelt tilfælde (jf. i denne retning Domstolens dom af 7.6.1983, forenede sager 100/80-103/80, Musique Diffusion française m.fl. mod Kommissionen, Sml. s. 1825, præmis 109, og dommen i sagen Britannia Alloys & Chemicals mod Kommissionen, nævnt i præmis 108 ovenfor, præmis 44).

211 Retningslinjerne af 1998 bestemmer således, at det i forbindelse med alvorlige overtrædelser begået af flere virksomheder, såsom karteller, i visse tilfælde kan være nødvendigt at variere det generelle udgangsbeløb for at fastsætte et beløb, som tager hensyn til den specifikke vægt og dermed de faktiske konkurrencemæssige konsekvenser af den rolle, som hver enkelt virksomhed har spillet som led i overtrædelsen, navnlig når der er tale om betydelige størrelsesforskelle mellem virksomheder, der har

begået en overtrædelse af samme art (punkt 1 A, sjette afsnit). Det vil navnlig være nødvendigt at tage hensyn til de overtrædende virksomheders faktiske økonomiske muligheder for at påføre andre økonomiske beslutningstagere, herunder forbrugerne, alvorlig skade (punkt 1 A, fjerde afsnit).

212 Retningslinjerne af 1998 præciserer ligeledes, at princippet om lige straf for en og samme adfærd i påkommende tilfælde kan føre til en differentiering af bødebeløbet for de berørte virksomheder, uden at denne differentiering er resultatet af en aritmetisk beregning (punkt 1 A, syvende afsnit).

213 Det følger af retspraksis, at retningslinjerne af 1998 ikke bestemmer, at bøderne beregnes i forhold til virksomhedernes realiserede omsætning på det pågældende marked. For at vurdere en virksomheds indflydelse på markedet eller, ifølge retningslinjerne, dens faktiske økonomiske mulighed for at påføre andre økonomiske beslutningstagere alvorlig skade er Kommissionen ikke forpligtet til at foretage en forudgående afgrænsning af markedet eller en bedømmelse af størrelsen heraf (dommen i sagen Prym og Prym Consumer mod Kommissionen, nævnt i præmis 122 ovenfor, præmis 63). Retningslinjerne af 1998 er imidlertid heller ikke til hinder for, at sådanne omsætningstal tages i betragtning ved fastsættelsen af bødens størrelse med henblik på at overholde EU-rettens almindelige principper, når omstændighederne gør det påkrævet (Rettens dom af 20.3.2002, sag T-23/99, LR AF 1998 mod Kommission, Sml. II, s. 1705, præmis 283 og 284, af 9.7.2003, sag T-220/00, Cheil Jedang mod Kommissionen, Sml. II, s. 2473, præmis 82, og af 25.10.2005, sag T-38/02, Groupe Danone mod Kommissionen, Sml. II, s. 4407, præmis 157).

214 I denne sag fremgår det af 672.-685. betragtning til den anfægtede beslutning, at Kommissionen for hver af de i den anfægtede beslutnings artikel 1 fastslåede overtrædelser anvendte »en differentieret behandling af virksomhederne for at tage hensyn til overtrædernes faktiske økonomiske mulighed for at påføre konkurrencen alvorlig skade« (672. betragtning til den anfægtede beslutning). Kommissionen foretog for hver overtrædelse en kategorisering af virksomhederne for at fastsætte bødens specifikke udgangsbeløb i forhold til deres realiserede omsætning på hvert nationalt marked for de pågældende produkter (673.-685. betragtning til den anfægtede beslutning). Med undtagelse af fastsættelsen af det specifikke udgangsbeløb for Schindler på grund af selskabets deltagelse i kartellet i Tyskland støttede Kommissionen sig ved fastsættelsen af de andre virksomheders specifikke udgangsbeløb for hver overtrædelse til omsætningstallet for 2003, som ifølge Kommissionen er det seneste år, hvor virksomhederne var aktive kartelmedlemmer (674., 676., 680. og 684. betragtning til den anfægtede beslutning).

215 Hvad for det første angår overtrædelsen i Luxembourg har sagsøgeren i sag T-141/07 erindret om, at Kommissionen i overensstemmelse med retningslinjerne af 1998 ved fastsættelsen af bødens udgangsbeløb skal tage hensyn til de overtrædende virksomheders faktiske økonomiske muligheder for at påføre andre økonomiske beslutningstagere betydelig skade. GTO er imidlertid en lille virksomhed, som administreres fuldstændigt selvstændigt, og som i intet tilfælde kunne forårsage alvorlig skade på markedet. Sagsøgeren i sag T-141/07 er en lille lokal virksomhed, både hvad angår antallet af ansatte og omsætningen, der kun er aktiv på det luxembourgske marked.

216 Det skal i denne henseende først fastslås, således som det fremgår af ovenstående redegørelse (jf. præmis 63-90 og 96-105 ovenfor), at Kommissionen med rette i den anfægtede beslutning antog, at GTO med henblik på konkurrencereglernes anvendelse udgjorde en økonomisk enhed med UTC, OEC, Otis-datterselskaberne og GT. De af sagsøgeren i sag T-141/07 fremsatte argumenter vedrørende selskabets angiveligt lille størrelse skal dermed forkastes.

217 Endvidere har sagsøgeren i sag T-141/07 ikke bestridt, at »GTO's omsætning i 2003 var den største blandt deltagerne i kartellet i Luxembourg« (681. betragtning til den anfægtede beslutning), og at karteldeltagerne samlet udgjorde ca. 80% af det berørte marked (324. og 325. betragtning til den anfægtede beslutning). Under disse omstændigheder var GTO ikke berettiget til at anføre, at selskabets deltagelse i kartellet ikke havde kunnet forårsage andre erhvervsdrivende, bl.a. forbrugere, alvorlig skade i den i punkt 1 A, fjerde afsnit, i retningslinjerne af 1998 omhandlede forstand.

218 Hvad for det andet angår overtrædelsen i Tyskland har sagsøgerne i sag T-145/07 påberåbt sig, at de blev forskelsbehandlet i forhold til Schindler for så vidt angår bødernes specifikke udgangsbeløb.

219 Udgangsbeløbet for den bøde, de blev pålagt, blev nemlig udelukkende beregnet på grundlag af den ulovlige adfærds art og geografiske rækkevidde, selv om udgangsbeløbet for Schindlers bøde tog hensyn til det forhold, at adfærden udelukkende havde vedrørt en del af markedet for de pågældende produkter. Anvendelsen af den af Kommissionen valgte fremgangsmåde for så vidt angår Schindler i forhold til situationen for sagsøgerne i sag T-145/07 burde ligeledes have ført til en nedsættelse af udgangsbeløbet for deres bøde.

220 Det skal fastslås, at for så vidt angår kartellet i Tyskland er Schindlers situation en anden end Otis' situation. Det er nemlig ikke bestridt, at kartellet i hele den periode, hvor Schindler deltog i kartellet i Tyskland mellem august 1995 og december 2000, kun vedrørte rulletrapper (213. betragtning til den anfægtede beslutning og dennes artikel 1, stk. 2). Schindler deltog dermed kun i den del af den i den anfægtede beslutnings artikel 1, stk. 2, omhandlede overtrædelse, som vedrørte rulletrapper. Otis deltog derimod i to af overtrædelsens dele, nemlig delen vedrørende rulletrapper mellem august 1995 og december 2003 og delen vedrørende elevatorer mellem december 2000 og december 2003 (212. og 213. betragtning til den anfægtede beslutning og dennes artikel 1, stk. 2). Anvendelsen af en differentieret behandling tilsigter imidlertid netop at tage hensyn til forskellene mellem virksomhederne hvad angår deres mulighed for at forvolde alvorlig skade på konkurrencen, som for så vidt angår Schindler nødvendigvis var mindre, eftersom selskabet ikke deltog i den del af kartellet, som vedrørte elevatorer.

221 Under disse omstændigheder kan sagsøgerne i sag T-145/07 ikke gyldigt konkludere, at der skete forskelsbehandling som følge af, at der for så vidt angår Schindler blev taget hensyn til den realiserede omsætning på markedet for rulletrapper med henblik på at fastsætte bødens specifikke udgangsbeløb. Der blev derimod navnlig taget hensyn til forskellene mellem Schindlers situation på den ene side og de andre karteldeltageres situation på den anden side, hvilket førte Kommissionen til at tage hensyn til den forskellige omsætning for de to kategorier af berørte virksomheder for at overholde ligebehandlingsprincippet.

222 Det fremgår af det ovenstående, at alle klagepunkterne vedrørende bødernes specifikke udgangsbeløb skal forkastes.

223 Dette anbringende skal dermed forkastes i sin helhed.

Anbringendet vedrørende en tilsidesættelse af retningslinjerne af 1998 og proportionalitetsprincippet ved fastsættelsen af forhøjelsessatsen for bødens udgangsbeløb i henhold til varigheden af overtrædelsen i Tyskland

224 Sagsøgerne i sag T-145/07 har gjort gældende, at forhøjelsen af bødens udgangsbeløb med 10% pr. år på grund af varigheden af overtrædelsen i Tyskland er uforholdsmæssig. For det første vedrørte drøftelserne i mere end halvdelen af arrangementernes varighed nemlig kun rulletrapper, og de havde derfor kun kunnet påvirke et marked, hvor salget udgjorde 70 mio. EUR i 2003 (82.betragtning i den anfægtede beslutning). For det andet havde Otis kun en begrænset andel af markedet i mere end halvdelen af arrangementernes varighed og havde en svagere position end Kone og ThyssenKrupp på markedet for rulletrapper. Kommissionen burde dermed have anvendt en vægtning, da den fastsatte rulletrappeandelen af udgangsbeløbet under hensyntagen til den forholdsmæssige position for hvert af de selskaber, der var impliceret i arrangementerne vedrørende rulletrapper, således som den gjorde for Schindler (676. betragtning til den anfægtede beslutning).

225 Det skal i denne henseende erindres, at ifølge artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003 er overtrædelsens varighed en af de faktorer, der skal tages hensyn til ved fastsættelsen af den bøde, som skal pålægges virksomheder, der har gjort sig skyldige i overtrædelse af konkurrencereglerne.

226 For så vidt angår overtrædelsens varighed sondrer retningslinjerne af 1998 mellem overtrædelser af kort varighed (almindeligvis under et år), for hvilke grundbeløbet fastsat ud fra grovheden ikke skal forhøjes, overtrædelser af mellemlang varighed (almindeligvis mellem et og fem år), for hvilke grundbeløbet kan forhøjes med op til 50%, og overtrædelser af lang varighed (almindeligvis over fem år), for hvilke grundbeløbet kan forhøjes med 10% pr. år (punkt 1 B, stk. 1, første til tredje led, i retningslinjerne af 1998).

227 Det er ubestridt, at Otis deltog i kartellet i Tyskland fra den 1. august 1995 til den 5. december 2003 eller en overtrædelsesperiode på otte år og fire måneder, svarende til en overtrædelse af lang varighed.

228 Kommissionen forhøjede dermed bødens udgangsbeløb med 80% eller 10% pr. år i medfør af overtrædelsens varighed i Tyskland i henhold til de regler, som den havde pålagt sig selv i retningslinjerne af 1998.

229 Endvidere kan denne forhøjelse på 80% ikke anses for at være åbenbart uforholdsmæssig i betragtning af overtrædelsens lange varighed (jf. i denne retning Rettens dom af 8.10.2008, sag T-68/04, SGL Carbon mod Kommissionen, Sml. II, s. 2511, præmis 113).

230 Sagsøgernes argumentation indebærer i det væsentlige en sammenblanding af kriteriet vedrørende grovhed med kriteriet vedrørende varighed i artikel 23, stk. 3, i forordning nr. 1/2003. Sagsøgerne har nemlig med deres argumentation rejst tvivl om forhøjelsen af bødens udgangsbeløb med 10% pr. år ved at henvise til elementer, der er forbundet med vurderingen af overtrædelsens grovhed. De har således henvist til det forhold, at kartellet i Tyskland i de fem første år med ulovlige arrangementer for det første kun vedrørte rulletrapper, og at de for det andet havde en lille andel af de relevante markeder i mere end halvdelen af kartellets varighed, navnlig på grund af deres svage position på markedet for rulletrapper.

231 Selv om det antages, at betragtninger vedrørende overtrædelsens grovhed kan tages i betragtning med henblik på fastsættelsen af procenten for forhøjelse af bødens udgangsbeløb i medfør af varigheden, kan sagsøgernes argumenter under alle omstændigheder ikke tages til følge.

232 For det første er det ikke bestridt, at de komplekse og samordnede arrangementer vedrørende rulletrapper og elevatorer i Tyskland udgjorde en enkelt og vedvarende overtrædelse (569. betragtning til den anfægtede beslutning), idet karteldeltagerne under hele overtrædelsens varighed forfulgte et fælles formål, som navnlig var at fordele projekter mellem dem og at begrænse deres individuelle handelsadfærd, når de fremsatte tilbud. Sagsøgerne i sag T-145/07 har ikke bestridt kvalifikationen af overtrædelsen som en enkelt og vedvarende overtrædelse, hvorfor de ikke kan kritisere Kommissionen for at have anvendt et kombineret udgangsbeløb for arrangementerne vedrørende rulletrapper og elevatorer. Henset til overtrædelsens art og geografiske udstrækning kvalificerede Kommissionen den som »meget alvorlig« (671. betragtning til den anfægtede beslutning), og dette uafhængigt af spørgsmålet, om der havde været variationer hvad angår de pågældende produkter (elevatorer og/eller rulletrapper). Da overtrædelsen imidlertid havde karakter af »meget alvorlig« under hele den omtvistede periode, kunne Kommissionen med rette anvende den samme forhøjelsessats for hele overtrædelsesperioden (jf. i denne retning Rettens dom af 12.9.2007, sag T-30/05, Prym og Prym Consumer mod Kommissionen, ikke trykt i Samling af Afgørelser, præmis 196).

233 For det andet skal det erindres, at Otis' situation ikke kan sammenlignes med Schindlers (jf. præmis 220 og 221 ovenfor). Otis har for det første ikke bestridt, at selskabet deltog i ulovlige arrangementer vedrørende både rulletrapper og elevatorer, dernæst at disse ulovlige arrangementer udgør en enkelt og vedvarende overtrædelse, og endelig at Kommissionen med henblik på at behandle

virksomhederne differentieret anvendte deres omsætning for de produkter, der havde været genstand for kartellet, for at tage hensyn til deres økonomiske evne til at forårsage skade på konkurrencen, hvorfor Kommissionen med rette tog hensyn til Otis' markedsandel i 2003, hvilket er det seneste hele år for kartellets aktivitet, på hele markedet for rulletrapper og elevatorer med henblik på at fastsætte bødens specifikke udgangsbeløb. Den af Otis realiserede omsætning på dette marked i 2003 var imidlertid sammenlignelig med Kones og ThyssenKrupps (677. betragtning til den anfægtede beslutning). Klassifikationen af Otis i den samme kategori som Kone og ThyssenKrupp med henblik på fastsættelsen af bødens specifikke udgangsbeløb forekommer således sammenhængende og objektivt begrundet. På baggrund af den redegørelse, der findes i præmis 232 ovenfor, kan sagsøgerne i sag T-145/07 heller ikke anfægte anvendelsen af den samme sats for forhøjelse af beløbet på grund af overtrædelsens varighed på alle virksomhederne i den samme kategori.

234 Det foreliggende anbringende skal derfor forkastes.

Anbringendet vedrørende en tilsidesættelse af retningslinjerne af 1998 og proportionalitetsprincippet ved anvendelsen af koncernmultiplikationsfaktoren for at tage hensyn til det afskrækkende formål ved fastsættelsen af bødernes udgangsbeløb

235 Kommissionen erindrer i den anfægtede beslutning om behovet for at fastsætte bøderne »til et niveau, der sikrer dem en tilstrækkelig afskrækkende virkning under hensyntagen til hver virksomheds størrelse« (686. betragtning til den anfægtede beslutning). Kommissionen var således efter at have fastslået, at »[m]ed deres omsætning på verdensplan på henholdsvis 47 100 000 000 EUR og 34 300 000 000 EUR er ThyssenKrupp og UTC/Otis de største aktører i forhold til de andre adressater«, af den opfattelse, at »[bødens] udgangsbeløb nødvendigg[jorde] en opadgående tilpasning for at tage hensyn til [virksomhedernes] størrelse og globale ressourcer«, og at »anvendelsen af en multiplikationsfaktor på 2 (forhøjelse med 100%) på udgangsbeløbet for den bøde, som ThyssenKrupp skulle pålægges, og på 1,7 (forhøjelse med 70%) på udgangsbeløbet for den bøde, som UTC/Otis skulle pålægges, [var] begrundet« (690. betragtning til den anfægtede beslutning).

236 Sagsøgerne i sagerne T-145/07 og T-146/07 har gjort gældende, at Kommissionen tilsidesatte retningslinjerne af 1998 og proportionalitetsprincippet ved at anvende en multiplikationsfaktor på 1,7 på udgangsbeløbene for de bøder, som selskaberne i Otis-koncernen blev pålagt i de fire berørte medlemsstater, med henblik på at sikre bøderne en tilstrækkelig afskrækkende virkning.

237 For det første har sagsøgerne anfægtet en hensyntagen til UTC's omsætning med henblik på fastsættelsen af den afskrækkende faktor.

238 Det skal i denne henseende først erindres, at Kommissionen med rette antog, at sagsøgerne i sagerne T-141/07, T-142/07, T-145/07 og T-146/07 udgjorde en økonomisk enhed (jf. præmis 67-90 og 106-120 ovenfor).

239 Det skal dernæst understreges, at behovet for at sikre bøden en tilstrækkelig afskrækkende virkning, når den ikke begrunder en forhøjelse af det generelle bødeniveau i forbindelse med konkurrencepolitikkens gennemførelse, kræver, at bøden fastsættes for at tage hensyn til den indvirkning, som den virksomhed, bøden pålægges, har søgt, og for at bøden ikke gøres ubetydelig, eller derimod overdreven, navnlig henset til den pågældende virksomheds økonomiske evne i overensstemmelse med kravene vedrørende dels behovet for at sikre bødens effektivitet, dels overholdelsen af proportionalitetsprincippet (Rettens dom af 8.7.2008, sag T-54/03, Lafarge mod Kommissionen, ikke trykt i Samling af Afgørelser, præmis 670).

240 Kommissionen har ganske vist ikke i retningslinjerne af 1998 med henblik på at tage hensyn til afskrækkelsesformålet fastsat en metode eller kriterier, der er individuelt udformet og angivet tilstrækkeligt præcist til at have bindende virkning. Retningslinjernes punkt 1 A, stk. 4, nævner i

forbindelse med vurderingen af en overtrædelses grovhed blot nødvendigheden af at fastsætte bødens størrelse på et niveau, der har en tilstrækkelig afskrækkende virkning (dommen i sagen Schunk og Schunk Kohlenstoff-Technik mod Kommissionen, nævnt i præmis 83 ovenfor, præmis 193).

241 Det fremgår imidlertid af retspraksis, at Kommissionen har ret til at anvende den samlede omsætning for hver virksomhed, der er del af kartellet, som relevant kriterium for fastsættelse af en multiplikationssats med afskrækkende virkning (jf. i denne retning Domstolens dom af 29.6.2006, sag C-289/04 P, Showa Denko mod Kommissionen, Sml. I, s. 5859, præmis 17 og 18). En virksomheds samlede størrelse og ressourcer er således relevante kriterier, henset til det forfulgte formål, nemlig at garantere bødens effektivitet ved at fastsætte størrelsen heraf under hensyntagen til virksomhedens samlede ressourcer og dens evne til at mobilisere de nødvendige midler til at betale bøden. Fastsættelsen af den sats, som anvendes på forhøjelse af udgangsbeløbet for at sikre bødens tilstrækkeligt afskrækkende virkning, tilsigter nemlig snarere at garantere bødens effektivitet end at tage hensyn til overtrædelsens skadelighed i forhold til den normale konkurrence og dermed overtrædelsens grovhed (dommen i sagen Lafarge mod Kommissionen, nævnt i præmis 239 ovenfor, præmis 672).

242 Kommissionen tilsidesatte derfor hverken retningslinjerne af 1998 eller proportionalitetsprincippet ved at støtte sig til Otis-koncernens samlede omsætning med henblik på at anvende afskrækkelsesfaktoren.

243 For det andet har sagsøgerne i sagerne T-145/07 og T-146/07 gjort gældende, at Kommissionen burde have undersøgt, om afskrækkelsen var nødvendig for så vidt angår Otis ved at støtte sig til sandsynligheden for gentagelsestilfælde, og den burde have taget behørigt hensyn til sagsøgernes bestræbelser for at forhindre tilsidesættelser af konkurrencereglerne, idet sagsøgerne havde gjort alt, der med rimelighed var muligt, for at forhindre de i den anfægtede beslutning fastslåede overtrædelser. De har i denne henseende henvist til det program for overholdelse af konkurrencereglerne, der fandtes inden for Otis-koncernen, deres samarbejde under den administrative procedure og opsigelsen af kontrakterne med de lønmodtagere, der var ansvarlige for overtrædelsen, som endvidere havde gjort sig store bestræbelser for at skjule deres adfærd over for deres overordnede.

244 Det er i denne sag ubestridt, at Kommissionen med henblik på at anvende en multiplikationssats på Otis for at forstærke bødernes afskrækkende virkning ikke foretog en vurdering af muligheden for gentagelsestilfælde. Således som det nemlig fremgår af 688.-690. betragtning til den anfægtede beslutning, tog den udelukkende hensyn til størrelsen og de globale ressourcer, navnlig omsætningen på verdensplan.

245 Multiplikationssatsens lovlighed er på ingen måde påvirket af den manglende vurdering af sandsynligheden for, at Otis begår en lignende overtrædelse igen (jf. i denne retning Rettens dom i sagen BASF mod Kommissionen, nævnt i præmis 167 ovenfor, præmis 229, og dom af 12.12.2007, forenede sager T-101/05 og T-111/05, BASF og UCB mod Kommissionen, Sml. II, s. 4949, præmis 47 og den deri nævnte retspraksis). Det kan ikke bestrides, at der er en forbindelse mellem virksomhedernes størrelse og samlede ressourcer og behovet for at sikre bødens afskrækkende virkning. En stor virksomhed, der råder over betydelige ressourcer i forhold til de øvrige medlemmer af et kartel, har lettere ved at fremskaffe de nødvendige midler til betaling af bøden, og det gør det berettiget med henblik på at sikre bøden en tilstrækkeligt afskrækkende virkning at pålægge denne virksomhed en forholdsmæssigt større bøde for den samme overtrædelse end en virksomhed, som ikke råder over sådanne ressourcer, f.eks. ved at anvende en multiplikationsfaktor (jf. dommen i sagen BASF mod Kommissionen, nævnt i præmis 167 ovenfor, præmis 235 og den deri nævnte retspraksis).

246 Klagepunktet vedrørende den manglende vurdering af muligheden for gentagelsestilfælde skal dermed forkastes.

247 For så vidt angår programmet for overholdelse af konkurrencereglerne, der findes inden for Otis, og det forhold, at Otis opsagde kontrakterne med de lønmodtagere, der var ansvarlige for overtrædelserne, skal det anføres, således som Kommissionen med rette understregede i 688. betragtning til den anfægtede beslutning, at sådanne foranstaltninger ikke ændrer på realiteten i de begåede overtrædelser. Da forhøjelsen af udgangsbeløbet for at sikre bødens tilstrækkeligt afskrækkende karakter navnlig tilsigter at garantere bødens effektivitet, henset til virksomhedens økonomiske kapacitet, er Kommissionen ikke forpligtet til at tage hensyn til sådanne foranstaltninger, når den fastlægger den multiplikationssats, der finder anvendelse (jf. i denne retning dommen i sag BASF og UCB mod Kommissionen, nævnt i præmis 245 ovenfor, præmis 52).

248 Argumentet vedrørende Otis' samarbejde under den administrative procedure skal forkastes af samme grunde. Det skal tilføjes, at Kommissionen anerkendte realiteten i Otis' samarbejde og belønnede virksomheden i forbindelse med samarbejdsmeddelelsen af 2002 og uden for denne meddelelse (jf. kapitel 13.8 i den anfægtede beslutning). Kommissionens vurdering af dette samarbejde er genstand for præmis 252-379 nedenfor.

249 For det tredje har sagsøgerne i sag T-146/07 bemærket, at Kommissionen risikerer at fordreje det loft på 10% af omsætningen, der er fastsat i artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003, ved at anvende en multiplikationssats på grundlag af koncernens omsætning.

250 Dette argument må også forkastes. Sagsøgeren i sag T-146/07 har ikke forklaret, hvorledes bødeforhøjelsen på grundlag af koncernens omsætning risikerer at krænke den øvre grænse på 10% som omhandlet i artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003, der henholder sig til den pågældende virksomheds samlede omsætning. Under alle omstændigheder har sagsøgeren i sag T-146/07 ikke påstået, at grænsen på 10% er overskredet i denne sag.

251 Det fremgår dermed af det ovenfor anførte, at dette anbringende skal forkastes.

Anbringendet vedrørende en tilsidesættelse af samarbejdsmeddelelsen af 2002 og artikel 253 EF samt en tilsidesættelse af princippet om beskyttelse af den berettigede forventning, proportionalitetsprincippet, ligebehandlingsprincippet og retten til forsvar

252 Sagsøgerne i sagerne T-141/07 og T-145/07 har anført, at de indgav anmodninger om at drage fordel af en bødefritagelse eller en bødenedsættelse i medfør af samarbejdsmeddelelsen af 2002. Kommissionen tilsidesatte imidlertid bestemmelserne i denne meddelelse, artikel 253 EF, princippet om beskyttelse af den berettigede forventning, proportionalitetsprincippet, ligebehandlingsprincippet og deres ret til forsvar ved vurderingen af arten og nytten af deres samarbejde.

Samarbejdsmeddelelsen af 2002

253 Det bemærkes, at Kommissionen i samarbejdsmeddelelsen af 2002 har defineret de betingelser, hvorunder virksomheder, der samarbejder med Kommissionen med henblik på at fastslå et kartel, kan fritages for den bøde eller drage fordel af en nedsættelse af den bøde, de ellers ville være blevet pålagt.

254 For det første bestemmer samarbejdsmeddelelsen af 2002 i afsnit A, punkt 8, følgende:

»Kommissionen fritager en virksomhed for en bøde, den ellers ville være blevet pålagt, hvis:

a) virksomheden er den første til at fremlægge bevismateriale, som efter Kommissionens opfattelse kan sætte den i stand til at vedtage en beslutning om at foretage en kontrolundersøgelse i henhold til artikel 14, stk. 3, i forordning nr. 17 i forbindelse med et påstået kartel, der påvirker Fællesskabet, eller

b) virksomheden er den første til at fremlægge bevismateriale, som efter Kommissionens opfattelse kan sætte den i stand til at konstatere en overtrædelse af artikel 81 EF i forbindelse med et påstået kartel, der påvirker Fællesskabet.«

255 Samarbejdsmeddelelsen af 2002 bestemmer dernæst i afsnit B, punkt 20, at »[v]irksomheder, der ikke opfylder betingelserne [for bødefritagelse] i afsnit A ovenfor, kan være berettiget til en nedsættelse af bøder, de ellers ville være blevet pålagt«, og i punkt 21, at »[f]or at være berettiget hertil skal en virksomhed forsyne Kommissionen med bevismateriale vedrørende den formodede overtrædelse, som repræsenterer en betydelig merværdi i forhold til det bevismateriale, Kommissionen allerede er i besiddelse af, og bringe sin deltagelse i den formodede ulovlige aktivitet til ophør senest på det tidspunkt, hvor den fremlægger bevismaterialet«.

256 Hvad angår begrebet merværdi forklares det i punkt 22 i samarbejdsmeddelelsen af 2002:

»Begrebet »merværdi« betegner, i hvor høj grad det fremlagte bevismateriale i sig selv og/eller på grund af sin detailrigdom styrker Kommissionens muligheder for at bevise de pågældende forhold. I sin vurdering vil Kommissionen normalt anse skriftligt bevismateriale, der stammer fra det tidsrum, som forholdene vedrører, for at have større værdi end bevismateriale, der fremkommer senere. Bevismateriale, der er direkte relevant for de pågældende forhold, vil ligeledes normalt blive anset for at have større værdi end bevismateriale, som kun har indirekte relevans.«

257 Punkt 23, litra b), første afsnit, i samarbejdsmeddelelsen af 2002 fastsætter en klassifikation i tre kategorier for bødenedsættelsen:

– [f]ørste virksomhed, der opfylder punkt 21: en nedsættelse på 30-50%

– [a]nden virksomhed, der opfylder punkt 21: en nedsættelse på 20-30%

– [e]fterfølgende virksomheder, der opfylder punkt 21: en nedsættelse på indtil 20%«.

258 Samarbejdsmeddelelsen af 2002 bestemmer i punkt 23, litra b), andet afsnit:

»For at kunne fastsætte nedsættelsens størrelse inden for hver af disse grupper vil Kommissionen tage tidspunktet for fremlæggelsen af det fremlagte bevismateriale, som falder ind under betingelserne fastlagt under [punkt] 21, i betragtning, foruden hvorvidt det repræsenterer betydelig merværdi. Kommissionen kan også tage omfanget og varigheden af samarbejde tilvejebragt af virksomheden efter datoen for fremlæggelsen i betragtning.«

259 Endelig bestemmer punkt 23, litra b), sidste afsnit, i samarbejdsmeddelelsen af 2002:

»[S]åfremt en virksomhed indsender bevismateriale vedrørende forhold, som Kommissionen ikke tidligere har haft kendskab til, og som er af direkte betydning for alvoren eller varigheden af det formodede kartel, tager Kommissionen ikke disse elementer i betragtning, når den fastsætter en eventuel bøde, som skal pålægges den virksomhed, der har indsendt dette bevismateriale.«

Kommissionens skønsmargen og Unionens retsinstansers kontrol

260 Det bemærkes, at artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003, som udgør retsgrundlaget for pålæggelse af bøder i tilfælde af overtrædelse af Unionens konkurrenceregler, giver Kommissionen en skønsmargin ved udmålingen af bøder (jf. i denne retning Rettens dom af 21.10.1997, sag T-229/94, Deutsche Bahn mod Kommissionen, Sml. II, s. 1689, præmis 127), der navnlig er en funktion af dens generelle konkurrencepolitik (dommen i sagen Musique Diffusion française m.fl. mod Kommissionen, nævnt i præmis 210 ovenfor, præmis 105 og 109). Det er i denne forbindelse, at Kommissionen for at sikre

gennemsigtigheden i og den objektive karakter af sine beslutninger på bødeområdet har vedtaget og offentliggjort samarbejdsmeddelelsen af 2002. Der er tale om et instrument, som tilsigter at præcisere de kriterier, den påregner at anvende i forbindelse med udøvelsen af sin skønsbeføjelse, samtidig med, at trinhøjere retsregler overholdes. Heraf følger en selvbegrænsning af denne beføjelse (jf. analogt Rettens dom af 30.4.1998, sag T-214/95, Vlaams Gewest mod Kommissionen, Sml. II, s. 717, præmis 89), for så vidt som det påhviler Kommissionen at efterkomme de oplysende regler, den har pålagt sig selv (jf. analogt Rettens dom af 12.12.1996, sag T-380/94, AIUFFASS og AKT mod Kommissionen, Sml. II, s. 2169, præmis 57).

261 Kommissionens egen begrænsning af sin skønsbeføjelse som følge af vedtagelsen af samarbejdsmeddelelsen af 2002 er dog ikke uforenelig med opretholdelsen af en væsentlig skønsmargen for Kommissionen (jf. analogt dommen i sagen Raiffeisen Zentralbank Österreich m.fl. mod Kommissionen, nævnt i præmis 164 ovenfor, præmis 224).

262 Samarbejdsmeddelelsen af 2002 indeholder forskellige fleksibilitetselementer, som giver Kommissionen mulighed for at udøve sin skønsbeføjelse i overensstemmelse med bestemmelserne i artikel 23 i forordning nr. 1/2003, således som disse er fortolket af Domstolen (jf. analogt dommen i sagen Raiffeisen Zentralbank Österreich m.fl. mod Kommissionen, nævnt i præmis 164 ovenfor, præmis 224).

263 Det skal således anføres, at Kommissionen har en vid skønsmargen, når den skal vurdere, om de beviser, der er fremlagt af en virksomhed, som har udtrykt ønske om at drage fordel af samarbejdsmeddelelsen af 2002, har en betydelig merværdi i den i meddelelsens punkt 21 omhandlede forstand (jf. i denne retning Domstolens dom af 10.5.2007, sag C-328/05 P, SGL Carbon mod Kommissionen, Sml. I, s. 3921, præmis 88, og Rettens dom af 18.6.2008, sag T-410/03, Hoechst mod Kommissionen, Sml. II, s. 881, præmis 555). Hvad angår punkt 8, litra a) og b), i samarbejdsmeddelelsen af 2002 skal det fastslås, at denne betydelige skønsmargen følger af bestemmelsens ordlyd, som udtrykkeligt henviser til bevismateriale, som »efter Kommissionens opfattelse« er henholdsvis egnet til at sætte Kommissionen i stand til at træffe en beslutning om at foretage en kontrolundersøgelse eller at konstatere en overtrædelse. Vurderingen af arten og nytten af det samarbejde, en virksomhed tilvejebringer, indebærer nemlig komplekse faktuelle vurderinger (jf. i denne retning dom af 10.5.2007, SGL Carbon mod Kommissionen, præmis 81, og i sagen Carbone-Lorraine mod Kommissionen, nævnt i præmis 137 ovenfor, præmis 271).

264 Kommissionen har på samme måde, når den har fastslået, at bevismaterialet har en betydelig merværdi i den i punkt 21 i samarbejdsmeddelelsen af 2002 omhandlede forstand, en skønsmargen, når den skal fastlægge det nøjagtige niveau for den bødenedsættelse, som den pågældende virksomhed skal have. Samarbejdsmeddelelsens punkt 23, litra b), første afsnit, fastsætter nemlig intervaller for bødenedsættelsen for de forskellige kategorier af virksomheder, mens punkt 23, litra b), andet afsnit, fastsætter de kriterier, som Kommissionen skal tage hensyn til for at definere nedsættelsesniveauet inden for disse intervaller.

265 Henset til den skønsmargen, som Kommissionen har ved vurderingen af samarbejdet med en virksomhed i medfør af samarbejdsmeddelelsen af 2002, kan Retten kun censurere en klar overskridelse af denne margen (jf. i denne retning dommen af 10.5.2007, SGL Carbon mod Kommissionen, nævnt i præmis 263 ovenfor, præmis 81, 88 og 89, og dommen af 18.6.2008 i sagen Hoechst mod Kommissionen, nævnt i præmis 263 ovenfor, præmis 555).

Otis' samarbejde med henblik på at fastslå overtrædelsen i Belgien

266 Kommissionen besluttede i 767. betragtning til den anfægtede beslutning »at indrømme Otis en nedsættelse [af bøden] på 40% inden for det interval, der er fastsat i punkt 23, [første afsnit], [litra] b, første [led], i samarbejdsmeddelelsen [af 2002]«.

267 I 763. betragtning til den anfægtede beslutning forklarer Kommissionen, at »Otis var den anden virksomhed til at fremlægge oplysninger vedrørende Belgien, kort tid efter den anden række kontrolundersøgelser i Belgien«, og at »Otis' anmodning [i medfør af samarbejdsmeddelelsen af 2002] i det væsentlige sammenstiller virksomhedens mundtlige erklæringer og begrænset og samtidigt bevismateriale«.

268 Hvad angår værdien af Otis' samarbejde præciserer Kommissionen i 766. betragtning til den anfægtede beslutning, at dette samarbejde fortsatte, og at det »styrkede Kommissionens mulighed for at bevise overtrædelsen, især takket være samtidige dokumentbeviser, som derfor bibragte en betydelig merværdi«. Kommissionen tilføjer i denne betragtning, at »[d]et indsendte bevismateriale imidlertid kun vedrørte begrænsede oplysninger om forhold, som Kommissionen ikke tidligere har haft kendskab til«.

269 Ifølge sagsøgerne i sag T-145/07 burde Otis havde draget fordel af en bødenedsættelse på 50%, eftersom selskabet på et tidligt trin af proceduren fremlagde vægtige beviser vedrørende kartellerne i Belgien, herunder samtidige beviser, såsom projektlister. De har i denne henseende henvist til deres svar på klagepunktsmeddelelsen. Ifølge Otis overskred omfanget og bevisværdien af det fremlagte materiale langt de af Kone fremlagte oplysninger vedrørende overtrædelsen i Tyskland, for hvilke Kommissionen indrømmede en nedsættelse på 50%.

270 Det skal i denne henseende fastslås, at sagsøgerne i sag T-145/07 ikke har bestridt, at Otis' samarbejde er omfattet af punkt 23, litra b), første afsnit, første led, i samarbejdsmeddelelsen af 2002, og at virksomheden derfor havde ret til en bødenedsættelse på mellem 30% og 50%. Den nedsættelse af bøden med 40%, som Otis blev indrømmet i medfør af samarbejdet (767. betragtning til den anfægtede beslutning), befinder sig således inden for det interval, der i denne henseende er fastsat i meddelelsen.

271 Uden at det er fornødent at tage stilling til formaliteten med hensyn til sagsøgernes argumenter, som i det væsentlige henviser til bemærkningerne, der er fremsat i et dokument, som er bilagt stævningen, skal det fastslås, at de i denne sag ikke har godtgjort, at Kommissionen åbenbart overskred sin skønsmargen ved at fastsætte Otis' bødenedsættelse med 40% i medfør af selskabets samarbejde ved fastslåelsen af overtrædelsen i Belgien.

272 Det skal i denne henseende bemærkes, at samarbejdsmeddelelsen af 2002 i artikel 23, litra b), andet afsnit, bestemmer, at for at kunne fastsætte bødenedsættelsens størrelse inden for en gruppe tager Kommissionen »tidspunktet for fremlæggelsen af det fremlagte bevismateriale, som falder ind under betingelserne fastlagt under [punkt] 21, i betragtning, foruden hvorvidt det repræsenterer betydelig merværdi«.

273 Det fremgår imidlertid af konstateringer i den anfægtede beslutning, der ikke er blevet anfægtet (95., 96. og 766. betragtning til den anfægtede beslutning), at selv hvis Otis opfyldte betingelserne i punkt 21 i samarbejdsmeddelelsen af 2002 kort tid efter procedurens indledning, forholder det sig ikke desto mindre således, at det af Otis fremlagte bevismateriale vedrørende kartellet i Belgien, som gav anledning til bødenedsættelsen, først blev meddelt Kommissionen på et tidspunkt, hvor den allerede havde modtaget en anmodning fra Kone i medfør af meddelelsen, som gjorde det muligt for Kommissionen at fastslå en overtrædelse i Belgien (760. betragtning til den anfægtede beslutning). Endvidere havde Kommissionen allerede organiseret to rækker kontrolundersøgelser i Belgien, bl.a. i Otis Belgiens lokaler.

274 Uafhængigt af kvaliteten og nytten af det af Otis meddelte bevismateriale overskred Kommissionen ikke åbenbart sin skønsmargen, henset til den dato, hvor dette bevismateriale blev meddelt, ved at indrømme Otis en bødenedsættelse på 40% i medfør af selskabets samarbejde med henblik på fastslåelsen af kartellet i Belgien.

275 Denne konklusion svækkes ikke af argumentet vedrørende den bødenedsættelse på 50%, som Kone blev indrømmet i forbindelse med kartellet i Tyskland. Det skal nemlig fastslås, at vurderingen af det, der repræsenterer en betydelig merværdi, pr. definition forudsætter en egentlig analyse af alt det bevismateriale, som Kommissionen råder over i forhold til en given overtrædelse, således at oplysninger, der er direkte forbundet med særskilte overtrædelser, i denne sag overtrædelserne i Belgien og Tyskland, ikke kan sammenlignes. Da de forskellige virksomheders situationer ikke kan sammenlignes, tilsidesatte Kommissionen ikke ligebehandlingsprincippet ved at indrømme Otis en nedsættelse på 40% for så vidt angår selskabets samarbejde ved fastslåelsen af kartellet i Belgien, mens den indrømmede Kone en nedsættelse på 50% for dette selskabs samarbejde i forbindelse med fastslåelsen af overtrædelsen i Tyskland.

276 Under alle omstændigheder har sagsøgerne i sag T-145/07 for det første ikke underbygget deres angivelse, hvorefter omfanget og bevisværdien af det af Otis fremlagte materiale vedrørende kartellet i Belgien langt oversteg de oplysninger, som Kone havde fremlagt vedrørende Tyskland.

277 For det andet er det ikke bestridt, at Kone forsynede Kommissionen med bevismateriale af en betydelig merværdi vedrørende kartellet i Tyskland den 12. og 18. februar 2004, dvs. i måneden efter Kommissionens første kontrolundersøgelse den 28. januar 2004 (104.-106. og 792. betragtning til den anfægtede beslutning), mens Otis' samarbejde vedrørende kartellet i Belgien blev påbegyndt den [*fortroligt*], dvs. efter organiseringen af den anden række kontrolundersøgelser i denne medlemsstat den 9. marts 2004 (95. og 96. betragtning til den anfægtede beslutning).

278 For det tredje rådede Kommissionen på det tidspunkt, hvor Otis, hvis samarbejde er omfattet af punkt 23, litra b), første afsnit, første led, i samarbejdsmeddelelsen af 2002, forsynede Kommissionen med bevismateriale vedrørende kartellet i Belgien, allerede over tilstrækkeligt bevismateriale til at fastslå overtrædelsen, der var indeholdt i Kones tidligere anmodning, for hvilken Kone blev indrømmet en fuldstændig bødefritagelse (760. og 761. betragtning til den anfægtede beslutning). Hvad derimod angår overtrædelsen i Tyskland drog ingen virksomhed fordel af en bødefritagelse, hvilket betyder, at Kommissionen ikke rådede over tilstrækkeligt bevismateriale til at fastslå overtrædelsen i Tyskland på det tidspunkt, hvor Kone fremsatte sin anmodning i medfør af denne meddelelse.

279 Det fremgår af det ovenstående, at alle Otis' klagepunkter vedrørende anvendelsen af samarbejdsmeddelelsen af 2002 på selskabets samarbejde med henblik på at fastslå overtrædelsen i Belgien skal forkastes.

Otis' samarbejde med henblik på at fastslå overtrædelsen i Tyskland

280 Otis, der var den anden virksomhed til at fremsætte en anmodning i medfør af samarbejdsmeddelelsen af 2002 vedrørende kartellet i Tyskland den [*fortroligt*] (107. betragtning til den anfægtede beslutning), fik en bødenedsættelse på 25% i medfør af meddelelsens punkt 23, litra b), for selskabets samarbejde ved fastslåelsen af kartellet i Tyskland (800. betragtning til den anfægtede beslutning). Kommissionen forklarer i denne henseende i 796. og 799. betragtning til den anfægtede beslutning:

»796 Henset til betydningen af Otis' bemærkninger, kvaliteten heraf og tidsplanen heri bibringer det fremlagte bevismateriale faktisk en betydelig merværdi, som styrker Kommissionens mulighed for at bevise de pågældende faktiske omstændigheder. Der er imidlertid tale om en normal forudgående betingelse for tildelingen af en bødenedsættelse i medfør af [punkt] 21 og 22 i samarbejdsmeddelelsen [af 2002]. Otis har ikke godtgjort, hvorledes selskabets samarbejde kunne ligestilles med usædvanlige omstændigheder. Endvidere giver samarbejdsmeddelelsen [af 2002] ikke mulighed for tildeling af en nedsættelse på mere end 20-30% til den anden virksomhed, der fremlægger bevismateriale.

[…]

799 Bødenedsættelsen inden for det fastsatte interval tager hensyn til det tidspunkt, hvor bevismaterialet blev fremlagt, deres grad af merværdi og graden og kontinuiteten af virksomhedens samarbejde efter dens bemærkninger. Otis opfyldte først fuldt ud betingelsen i [punkt] 21 efter gennemførelsen af [*fortroligt*]. Otis' erklæringer bibragte af den grund en betydelig merværdi, som i vidt omfang styrkede Kommissionens mulighed for at bevise overtrædelsen. [*fortroligt*]. Det fremlagte bevismateriale indeholder imidlertid intet samtidigt bevismateriale.«

281 For det første har sagsøgerne i sag T-145/07 gjort gældende, at Kommissionen tilsidesatte samarbejdsmeddelelsen af 2002, eftersom Otis havde opfyldt betingelserne for at blive indrømmet en bødefritagelse i medfør af meddelelsens punkt 8, litra b). Kommissionen havde nemlig meddelt Otis, [*fortroligt*], at den altid kunne drage fordel af fritagelsen for Tyskland i medfør af meddelelsen, og at den kunne indrømmes en betinget fritagelse. Anmodningen om fritagelse blev imidlertid forkastet [*fortroligt*]. I modsætning til Kommissionens opfattelse havde de beviser, forklaringer og oplysninger, som Otis forsynede Kommissionen med inden [*fortroligt*], gjort det muligt for den at fastslå en overtrædelse af artikel 81 EF i overensstemmelse med meddelelsens punkt 8, litra b).

282 Det skal erindres, at henset til den skønsmargen, som Kommissionen har ved vurderingen af samarbejdet med en virksomhed i medfør af samarbejdsmeddelelsen af 2002, kan Retten kun censurere en klar overskridelse af denne margen (jf. i denne retning dommen af 10.5.2007, SGL Carbon mod Kommissionen, nævnt i præmis 263 ovenfor, præmis 81, 88 og 89, og dommen af 18.6.2008 i sagen Hoechst mod Kommissionen, nævnt i præmis 263 ovenfor, præmis 555).

283 Det skal ligeledes erindres, at en af betingelserne for at opnå fritagelse i medfør af punkt 8, litra b), i samarbejdsmeddelelsen af 2002 er, at virksomheden er den første til at fremlægge bevismateriale, som efter Kommissionens opfattelse kan sætte den i stand til at konstatere en overtrædelse af artikel 81 EF i forbindelse med et påstået kartel, der påvirker Fællesskabet.

284 Det skal fastslås, at det på det tidspunkt, hvor Otis fremsatte sin anmodning i medfør af meddelelsen vedrørende overtrædelsen i Tyskland den [*fortroligt*], havde Kommissionen allerede gennemført to rækker kontrolundersøgelser i det land, nemlig den 28. januar og den 9. marts 2004 (104. og 106. betragtning til den anfægtede beslutning). Endvidere havde Kommissionen allerede modtaget oplysninger fra en tredjemand i sommeren 2003 (91. betragtning til den anfægtede beslutning) og havde modtaget en anmodning fra Kone i medfør af denne meddelelse den 12. februar 2004 (105. betragtning til den anfægtede beslutning).

285 Ifølge sagsøgerne i sag T-145/07 fremgår det af Kommissionens skrivelse til Otis [*fortroligt*], at Kommissionen ikke havde været i stand til at fastslå overtrædelsen i Tyskland, inden den modtog de af Otis fremlagte oplysninger.

286 I denne skrivelse meddelte Kommissionen Otis, efter at have erindret om [*fortroligt*], at den ville træffe en beslutning vedrørende den første anmodning i medfør af samarbejdsmeddelelsen af 2002 og [*fortroligt*]. Kommissionen tilføjede, at den ville efterprøve [*fortroligt*]. Kommissionen fremhævede imidlertid det forhold, at [*fortroligt*] for dets deltagelse i kartellet i Tyskland.

287 Det skal anføres, at skrivelsen [*fortroligt*] skal læses i lyset af punkt 18 i samarbejdsmeddelelsen af 2002, hvorefter »Kommissionen [ikke vil] overveje andre anmodninger om bødefritagelse, før den har taget stilling til en eksisterende anmodning i relation til samme formodede overtrædelse«. Denne skrivelse tilsigtede således udelukkende at oplyse Otis om, at Kommissionen efter at have truffet afgørelse om en anden virksomheds anmodning om fritagelse, i denne sag Kones anmodning, kunne tage hensyn til

Otis' anmodning om fritagelse. Skrivelsen indeholder imidlertid ingen vurdering af kvaliteten af Otis' samarbejde. Skrivelsen angiver tværtimod udtrykkeligt, at Kommissionen endnu mangler at undersøge, om det af Otis fremlagte bevismateriale opfylder betingelserne i meddelelsens punkt 8, litra b).

288 Hvad angår kvaliteten af Otis' samarbejde vedrørende kartellet i Tyskland skal det fastslås, således som det fremgår af sagsakterne, at det i det væsentlige bestod af ensidige erklæringer.

289 En virksomheds ensidige erklæringer, selv om de er detaljerede, er imidlertid ikke tilstrækkelige til at fastslå en overtrædelse, hvis de ikke støttes af præcise og samstemmende dokumentbeviser. Det er nemlig nødvendigt, at Kommissionen i sin beslutning fremlægger præcise og samstemmende beviser for, at overtrædelsen er begået (jf. Rettens dom af 6.7.2000, sag T-62/98, Volkswagen mod Kommissionen, Sml. II, s. 2707, præmis 43 og den deri nævnte retspraksis).

290 Otis fremlagde ganske vist i forbindelse med sin anmodning i medfør af samarbejdsmeddelelsen af 2002 visse dokumentbeviser. [*fortroligt*]

291 Bevisværdien af dette bevismateriale er imidlertid begrænset. Det indeholder nemlig som sådan intet indicium for den konkurrencebegrænsende adfærd, der er fastslået i den anfægtede beslutning. [*fortroligt*]

292 Under disse omstændigheder, og selv om det af Otis fremlagte bevismateriale indeholdt visse samtidige dokumenter (nemlig kvitterede regninger fra to af Otis' ansatte), overskred Kommissionen ikke mærkbart sin skønsmargen, da den besluttede, at Otis' bemærkninger ikke var tilstrækkelige til at fastslå en overtrædelse af artikel 81 EF i Tyskland. Kommissionen afslog derfor med rette at give Otis en bødefritagelse i medfør af punkt 8, litra b), i samarbejdsmeddelelsen af 2002.

293 Denne konklusion svækkes ikke af det forhold, at den anfægtede beslutning indeholder flere henvisninger til Otis' bemærkninger. Det skal i denne henseende erindres, at Kommissionen allerede havde modtaget en anmodning i medfør af samarbejdsmeddelelsen af 2002 fra Kone på det tidspunkt, hvor den modtog Otis' anmodning i medfør af samme meddelelse, og at den første anmodning i lighed med Otis' anmodning i det væsentlige bestod af ensidige erklæringer, der ikke blev støttet af andre beviser end selskabets egne skriftlige erklæringer, der blev gengivet efter hukommelsen (788. betragtning til den anfægtede beslutning). Da Kommissionen ikke udelukkende kunne støtte sig til Kones ensidige erklæringer med henblik på at fastslå overtrædelsen i Tyskland eller til Otis' erklæringer, måtte den i den anfægtede beslutning (209.-288. betragtning til den anfægtede beslutning) henvise til en helhed af andet samstemmende bevismateriale, herunder det af Otis fremlagte, som imidlertid i sig selv var utilstrækkeligt til at fastslå overtrædelsen (jf. præmis 289 ovenfor).

294 For det andet er sagsøgerne i sag T-145/07 af den opfattelse, at Kommissionen på det tidspunkt, hvor den afslog Otis' anmodning om fritagelse [*fortroligt*], ikke fuldt ud havde analyseret de af denne virksomhed fremlagte oplysninger, navnlig dokumenterne [*fortroligt*]. En korrekt analyse af disse dokumenter ville have ført Kommissionen til at indrømme Otis fritagelsen.

295 Dette argument skal forkastes, eftersom det fremgår af den i præmis 282-293 ovenfor gennemførte analyse, at alle de oplysninger, som Otis forsynede Kommissionen med, og dermed ligeledes dokumenterne [*fortroligt*], ikke opfyldte betingelserne i punkt 8, litra b), i samarbejdsmeddelelsen af 2002. Otis' ensidige erklæringer, som ikke blev støttet af præcise og samstemmende dokumentbeviser, var nemlig ikke i sig selv af en sådan art, at de gav Kommissionen mulighed for at fastslå en overtrædelse i Tyskland.

296 Under alle omstændigheder er den af sagsøgerne i sag T-145/07 fremsatte angivelse, hvorefter Kommissionen ikke analyserede dokumenterne [*fortroligt*], forkert. Det skal nemlig anføres, at Kommissionens skrivelse til Otis [*fortroligt*], som oplyste denne sidstnævnte om, at Kommissionen vil

undersøge, om Otis opfylder betingelserne i punkt 8, litra b), i samarbejdsmeddelelsen af 2002, henviser særskilt til den foretagne erklæring [*fortroligt*] og det meddelte dokument [*fortroligt*]. Kommissionen udnyttede endvidere dels de af Otis meddelte oplysninger [*fortroligt*] (jf. klagepunktsmeddelelsens punkt 108, 228, 253, 255, 257, 265, 266, 268 og 270 samt 213., 240., 242., 244., 251.-254., 257. og 260. betragtning til den anfægtede beslutning) og [*fortroligt*] (jf. klagepunktsmeddelelsens punkt 255, 275 og 282 samt 242. og 272. betragtning til den anfægtede beslutning). For så vidt angår Otis' e-mail til Kommissionen [*fortroligt*] er det tilstrækkeligt at fastslå, at den kun indeholder et forslag fra Otis om at stille selskabets ansatte og så vidt muligt tidligere ansatte til Kommissionens rådighed.

297 For det tredje har sagsøgerne i sag T-145/07 anført, at Kommissionens sagsakter indeholdt ufuldstændige udgaver af de af Otis fremlagte dokumenter, og at det faktiske grundlag for dens vurdering af virksomhedens samarbejde derfor var ufuldstændigt og følgelig ukorrekt. Der er således i den anfægtede beslutning ikke taget hensyn til et bidrag [*fortroligt*], der indeholdt en sammenfattende tabel over rejser gennemført i Tyskland, et bidrag [*fortroligt*], der indeholdt kvitteringer for rejseudgifter og to cd-rom'er indeholdende e-mails, et bidrag [*fortroligt*], der indeholder et sammendrag af de af Otis trufne foranstaltninger for at hjælpe Kommissionen, og et bidrag [*fortroligt*], der indeholder et tilbud om at stille de tidligere Otis-ansatte til Kommissionens rådighed. Endvidere så den anfægtede beslutning bort fra det samarbejde, som Otis ydede Kommissionen ved at besvare dens anmodninger om oplysninger vedrørende Tyskland.

298 Dette klagepunkt skal forkastes af de samme grunde, som der er redegjort for i præmis 295 ovenfor. Det skal under alle omstændigheder fastslås, at i modsætning til det af sagsøgerne i sag T-145/07 anførte er Otis' bidrag [*fortroligt*] en del af Kommissionens sagsakter, de blev behørigt nævnt i klagepunktsmeddelelsens punkt 108 og i 107. betragtning til den anfægtede beslutning, og Kommissionen benyttede dem i øvrigt, hvilket følger af klagepunktsmeddelelsens punkt 231, 232 og 258 og 216., 217., 245. og 247. betragtning til den anfægtede beslutning. For så vidt angår de to cd-rom'er, som blev meddelt Kommissionen, og som ikke fremgik af sagsakterne, er det tilstrækkeligt at fastslå, således som sagsøgerne i sag T-145/07 har anført, at de er en del af Otis' bidrag [*fortroligt*], der blev behørigt nævnt i 107. betragtning til den anfægtede beslutning. De manglende særskilte henvisninger til disse cd-rom'er i klagepunktsmeddelelsen og den anfægtede beslutning forklares med det forhold, at de ikke indeholdt oplysninger, der var nyttige for Kommissionens undersøgelse, hvilket navnlig følger af analysen af visse dokumenter på disse cd-rom'er, som Otis fremlagde efter et skriftligt spørgsmål fra Retten. Hvad angår bidraget [*fortroligt*], der indeholdt et sammendrag af de af Otis trufne foranstaltninger for at hjælpe Kommissionen, og bidraget [*fortroligt*], der bestod af et tilbud om at stille de tidligere Otis-ansatte til Kommissionens rådighed, skal det fastslås, at de ikke udgør oplysninger om kartellet i Tyskland. Endelig vedrører det forhold, at e-mails angiveligt ikke findes i Kommissionens sagsakter, i det væsentlige kun, således som Kommissionen med rette har anført, rent praktiske aspekter ved Otis' samarbejde (såsom fastsættelsen af møder eller fraværet af visse medarbejdere). Det af sagsøgerne i sag T-145/07 fremsatte klagepunkt vedrørende fejl i vurderingen af Otis' samarbejde kan dermed ikke tages til følge.

299 For det fjerde har sagsøgerne i sag T-145/07 bemærket, at Kommissionen ikke i den anfægtede beslutning forklarede grundene til, at den afslog Otis' anmodning om fritagelse. Herved tilsidesatte Kommissionen artikel 253 EF, samarbejdsmeddelelsen af 2002, princippet om beskyttelse af den berettigede forventning og Otis' ret til forsvar, således at den bøde, som Otis blev pålagt for kartellet i Tyskland, bør annulleres.

300 Det følger af punkt 31 i samarbejdsmeddelelsen af 2002, som sagsøgerne specifikt har påberåbt sig, at »det forhold, at en virksomhed samarbejdede med Kommissionen under den administrative procedure, [vil] blive nævnt i beslutningen for at begrunde bødefritagelsen eller bødenedsættelsen«.

301 Endvidere skal spørgsmålet, om en beslutnings begrundelse opfylder kravene efter artikel 253 EF, i henhold til fast retspraksis ikke blot vurderes i forhold til dens ordlyd, men ligeledes til den sammenhæng, hvori den indgår, samt alle de retsregler, som gælder på det pågældende område (jf. i denne retning Rettens dom af 25.6.1998, forenede sager T-371/94 og T-394/94, British Airways m.fl. mod Kommissionen, Sml. II, s. 2405, præmis 94 og den deri nævnte retspraksis).

302 I øvrigt har Domstolen allerede antaget, at begrundelsen kan fremgå indirekte, forudsat at de berørte får kendskab til begrundelsen for, at de pågældende foranstaltninger er truffet, og at Retten råder over de til udøvelse af sin prøvelsesret nødvendige oplysninger (jf. i denne retning Domstolens dom i sagen Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen, nævnt i præmis 123 ovenfor, præmis 372, og dom af 8.2.2007, sag C-3/06 P, Groupe Danone mod Kommissionen, Sml. I, s. 1331, præmis 46).

303 I denne sag skal det fastslås, at Kommissionen i 795. betragtning til den anfægtede beslutning anfører, at »Otis [anmodede] om fritagelse i henhold til [punkt] 8, litra b), i samarbejdsmeddelelsen [af 2002], idet virksomheden anførte, at den havde været den første virksomhed til at fremlægge supplerende materiale, uden hvilket Kommissionen ikke havde været i stand til at bevise, at der forelå et kartel i Tyskland«.

304 Selv om Kommissionen ikke udtrykkeligt besvarede dette argument, besvarede den det stiltiende ved i 796.-800. betragtning til den anfægtede beslutning at forklare, at det af Otis fremlagte bevismateriale gav virksomheden ret til en bødenedsættelse på 25% i medfør af punkt 21-23 i samarbejdsmeddelelsen af 2002.

305 Henset til den retlige ramme, hvorunder Otis' samarbejde blev undersøgt, blev virksomhedens anmodning om bødefritagelse imidlertid nødvendigvis afslået på grund af det forhold, at betingelserne i punkt 8, litra b), i samarbejdsmeddelelsen af 2002 ikke var opfyldt, eller med andre ord at det af Otis fremlagte bevismateriale ikke gav Kommissionen mulighed for at fastslå overtrædelsen i Tyskland.

306 Den anfægtede beslutning gør det dermed muligt for Otis at få kendskab til Kommissionens begrundelse for afslaget på at indrømme en bødefritagelse for selskabets samarbejde i forbindelse med samarbejdsmeddelelsen af 2002 og for Retten at udøve sin legalitetskontrol. Klagepunktet vedrørende en tilsidesættelse af artikel 253 EF og samarbejdsmeddelelsen af 2002 skal derfor forkastes. Da sagsøgerne i sag T-145/07 udelukkende har støttet deres klagepunkt vedrørende en tilsidesættelse af deres ret til forsvar på den påståede utilstrækkelige begrundelse i den anfægtede beslutning for så vidt angår afslaget på Otis' anmodning om fritagelse, skal det ligeledes forkastes. Det samme gælder klagepunktet vedrørende en tilsidesættelse af princippet om beskyttelse af den berettigede forventning, som forpligtede Kommissionen til at forklare sin beslutning om ikke at indrømme Otis fritagelsen.

307 Ford et femte har sagsøgerne i sag T-145/07 anført, at såfremt Retten måtte konkludere, at Otis ikke kan drage fordel af en bødefritagelse, tilsidesatte Kommissionen ikke desto mindre samarbejdsmeddelelsen af 2002 ved at afslå at indrømme selskabet en »delvis fritagelse« for disse aspekter ved de ulovlige arrangementer, som virksomheden var den første til at afsløre, i overensstemmelse med meddelelsens punkt 23, litra b), sidste afsnit. Kommissionen burde således ikke have pålagt Otis en bøde for kartellet vedrørende elevatorer for perioden fra december 2000 til juni 2002 og for kartellet vedrørende rulletrapper for perioden fra august 1995 til juni 2002.

308 Punkt 23, litra b), sidste afsnit, i samarbejdsmeddelelsen af 2002 bestemmer: »[S]åfremt en virksomhed indsender bevismateriale vedrørende forhold, som Kommissionen ikke tidligere har haft kendskab til, og som er af direkte betydning for alvoren eller varigheden af det formodede kartel, tager Kommissionen ikke disse elementer i betragtning, når den fastsætter en eventuel bøde, som skal pålægges den virksomhed, der har indsendt dette bevismateriale.«

309 Selv hvis det af Otis tilvejebragte samarbejde bibragte en betydelig merværdi i forhold til det materiale, som Kommissionen allerede var i besiddelse af, og som førte Kommissionen til at indrømme selskabet en bødenedsættelse på 25% i medfør af punkt 23, litra b), første afsnit, andet led, i samarbejdsmeddelelsen af 2002 (796.-800. betragtning til den anfægtede beslutning), kunne Kommissionen med rette antage, at denne virksomhed ikke kunne påstå en yderligere bødenedsættelse i medfør af meddelelsens punkt 23, litra b), sidste afsnit.

310 Det skal i denne henseende erindres, at Kommissionen på det tidspunkt, hvor Otis fremsatte sin anmodning over for Kommissionen [*fortroligt*], allerede havde modtaget en anmodning fra Kone den 12. februar 2004 vedrørende den samme overtrædelse og ligeledes havde modtaget oplysninger fra en tredjemand. Kommissionen havde endvidere organiseret to rækker kontrolundersøgelser i Tyskland i sektorerne for elevatorer og rulletrapper. Kone havde således i sin anmodning af 12. februar 2004 allerede oplyst Kommissionen om [*fortroligt*]. Endvidere har sagsøgerne i sag T-145/07 ikke bestridt Kommissionens fastslåelse af en enkelt og vedvarende overtrædelse vedrørende branchen for elevatorer og rulletrapper, således at de argumenter, hvorefter Otis ikke burde have været pålagt en bøde for »kartellet vedrørende elevatorer« for perioden fra december 2000 til juni 2002 og for »kartellet vedrørende rulletrapper« for perioden fra august 1995 til juni 2002, ikke kan tages til følge.

311 I denne sammenhæng er den omstændighed, at Kommissionen ikke havde kendskab til specifikke detaljer vedrørende datoerne og stederne for møderne mellem konkurrenter, i modsætning til det af sagsøgerne i sag T-145/07 anførte ikke relevant, eftersom det for at kunne vurdere de faktiske omstændigheder i forhold til artikel 81 EF ikke er absolut nødvendigt, at Kommissionen kan bevise, hvornår og endsige hvor møderne mellem konkurrenter har fundet sted (Rettens dom af 20.4.1999, forenede sager T-305/94 – T-307/94, T-313/94 – T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 og T-335/94, Limburgse Vinyl Maatschappij m.fl. mod Kommissionen, Sml. II, s. 931, præmis 675; jf. ligeledes i denne retning Rettens dom af 15.3.2000, forenede sager T-25/95, T-26/95, T-30/95 – T-32/95, T-34/95 – T-39/95, T-42/95 – T-46/95, T-48/95, T-50/95 – T-65/95, T-68/95 – T-71/95, T-87/95, T-88/95, T-103/95 og T-104/95, Cimenteries CBR m.fl. mod Kommissionen, Sml. II, s. 491, præmis 2354). Det følger af det ovenstående, at Kommissionen – i modsætning til det af sagsøgerne anførte – allerede havde fået oplysninger om kartellets eksistens fra august 1995, da sagsøgerne indgav deres anmodning i medfør af samarbejdsmeddelelsen af 2002.

312 Således som det allerede er anført i præmis 295 ovenfor, bestod Otis' anmodning af ensidige erklæringer, som ikke blev ledsaget af noget præcist og samstemmende dokumentbevis for overtrædelsen. Under disse omstændigheder indeholdt Otis' anmodning vedrørende Tyskland ikke bevismateriale, der havde en direkte indvirkning på et af de elementer, der kunne identificere overtrædelsens grovhed eller varighed. Otis' bidrag kunne nemlig kun indirekte påvirke fastslåelsen af overtrædelsens varighed og grovhed, for så vidt som hvert element i selskabets bidrag burde have været underbygget af andet bevismateriale, som Kommissionen modtog under sin undersøgelse.

313 Klagepunktet vedrørende den manglende anvendelse af punkt 23, litra b), sidste afsnit, i samarbejdsmeddelelsen af 2002 skal dermed forkastes.

314 Sagsøgerne i sag T-145/07 har ligeledes gjort en tilsidesættelse af artikel 253 EF gældende, idet Kommissionen ikke angav grunden til, at Otis ikke kunne indrømmes en »delvis fritagelse« i medfør af punkt 23, litra b), sidste afsnit, i samarbejdsmeddelelsen af 2002.

315 Det skal imidlertid fastslås, at punkt 23, litra b), sidste afsnit, som findes i afsnit B i samarbejdsmeddelelsen af 2002 med overskriften »Bødenedsættelse«, er en del af fastsættelsen af det bødenedsættelsesniveau, som en virksomhed, der har forsynet Kommissionen med bevismateriale med en betydelig merværdi, kan drage fordel af. Da Kommissionen i forbindelse med vurderingen af Otis' samarbejde i medfør af samarbejdsmeddelelsen af 2002 (795.-800. betragtning til den anfægtede

beslutning) indrømmede Otis en bødenedsættelse på 25% i medfør af meddelelsens punkt 23, litra b), første afsnit, sidste led, afslog den stiltiende, men nødvendigvis Otis' anmodning om at drage fordel af meddelelsens punkt 23, litra b), sidste afsnit.

316 Henset til den retlige ramme, hvorunder Otis' samarbejde blev vurderet, og eftersom Kommissionen i 795.-800. betragtning til den anfægtede beslutning var af den opfattelse, at Otis kun kunne drage fordel af en bødenedsættelse på 25%, blev selskabets anmodning om anvendelse af punkt 23, litra b), sidste afsnit, i samarbejdsmeddelelsens af 2002 nødvendigvis afslået med den begrundelse, at betingelserne i denne bestemmelse ikke var opfyldt, eller med andre ord at det bevismateriale, som selskabet havde fremlagt vedrørende forhold, som Kommissionen ikke tidligere havde haft kendskab til, ikke var af direkte betydning for det formodede kartels alvor eller varighed.

317 Den anfægtede beslutning gør det dermed muligt for Otis at få kendskab til Kommissionens begrundelse for afslaget på at anvende punkt 23, litra b), sidste afsnit, i samarbejdsmeddelelsen af 2002 ved fastsættelsen af bødenedsættelsen og for Retten at udøve sin legalitetskontrol. Klagepunktet vedrørende en tilsidesættelse af artikel 253 EF skal derfor forkastes.

318 For det sjette har sagsøgerne i sag T-145/07 gjort gældende, at såfremt Retten måtte finde, at Kone burde indrømmes en bødefritagelse i Tyskland, skal Otis' samarbejde analyseres i forbindelse med den første del af nedsættelsen som fastsat i punkt 23, litra b), i samarbejdsmeddelelsen af 2002 og give anledning til en bødenedsættelse på 50% hvad angår Tyskland og under alle omstændigheder en nedsættelse, der er betydeligt større end 25%. Dette klagepunkt kan ikke tages til følge. Det bygger nemlig på den blotte hypotese, at Kone burde være blevet indrømmet en fritagelse for Tyskland, hvilket i øvrigt ikke er underbygget.

319 Hvad for det syvende angår bødenedsættelsen på 25%, som Otis blev indrømmet for selskabets samarbejde i forbindelse med samarbejdsmeddelelsen af 2002, har sagsøgerne i sag T-145/07 for det første anført, at denne nedsættelse er utilstrækkeligt begrundet, hvilket tilsidesætter artikel 253 EF.

320 Dette klagepunkt må forkastes. Kommissionen redegjorde i 796.-800, betragtning til den anfægtede beslutning for grundene til, at den indrømmede Otis en bødenedsættelse på 25% i forbindelse med samarbejdsmeddelelsen af 2002. Den anfægtede beslutning gør det dermed muligt for Otis at få kendskab til begrundelsen for denne nedsættelse og for Retten at udøve sin legalitetskontrol.

321 For det andet har sagsøgerne i sag T-145/07 påstået, at Kommissionen i overensstemmelse med punkt 21 og 22 i samarbejdsmeddelelsen af 2002 burde have indrømmet Otis en bødenedsættelse på 50% og under alle omstændigheder en nedsættelse, der var betydeligt større end 25%, idet Otis' samarbejde bibragte en betydelig merværdi, som gjorde det muligt for Kommissionen at bevise overtrædelsen.

322 Det skal i denne henseende for det første fastslås, at Otis' første bidrag i forbindelse med anmodningen i medfør af samarbejdsmeddelelsen af 2002 vedrørende overtrædelsen i Tyskland [*fortroligt*] blev indleveret efter Kones anmodning vedrørende den samme overtrædelse, der blev indleveret den 12. februar 2004 og uddybet den 18. februar 2004. Kone var dermed den første virksomhed til at opfylde betingelsen i meddelelsens punkt 21.

323 Det var udelukket at anvende intervallet for bødenedsættelsen i punkt 23, litra b), første afsnit, i samarbejdsmeddelelsen af 2002 på Otis, eftersom denne fordel er forbeholdt den første virksomhed, der opfylder betingelserne i meddelelsens punkt 21.

324 Otis' samarbejde som den anden virksomhed, der opfyldte betingelsen i punkt 21 i samarbejdsmeddelelsen af 2002, er således nødvendigvis omfattet af meddelelsens punkt 23, litra b), første afsnit, andet led. Virksomheden havde følgelig ret til en bødenedsættelse på mellem 20%

og 30%. Den nedsættelse af bøden med 25%, som Otis blev tildelt i medfør af samarbejdet med henblik på at fastslå overtrædelsen i Tyskland (800. betragtning til den anfægtede beslutning), befinder sig således inden for det interval, der i denne henseende er fastsat i meddelelsen.

325 Da Otis ikke var den første virksomhed til at fremsætte en anmodning i medfør af samarbejdsmeddelelsen af 2002 vedrørende Tyskland, kan den ikke drage fordel af en bødenedsættelse på 50%. Otis' argument, hvorefter selskabet i modsætning til det i 799. betragtning til den anfægtede beslutning anførte opfyldte betingelserne i meddelelsens punkt 21 inden den [*fortroligt*], er i denne henseende uden relevans.

326 Det skal dernæst erindres, at Kommissionen har en vid skønsmargen, når den skal vurdere den nøjagtige bødenedsættelse, der skal indrømmes inden for det i punkt 23, litra b), første afsnit, i samarbejdsmeddelelsen af 2002 omhandlede interval, og Retten kan kun censurere en klar overskridelse af denne margen (jf. i denne retning dom af 10.5.2007, SGL Carbon mod Kommissionen, nævnt i præmis 263 ovenfor, præmis 81, 88 og 89, og dom af 18.6.2008, Hoechst mod Kommissionen, nævnt i præmis 263 ovenfor, præmis 555).

327 Det skal dermed undersøges, om sagsøgerne i sag T-145/07 har godtgjort, at Kommissionen åbenbart overskred sin skønsmargen ved at fastsætte Otis' bødenedsættelse til 25% i medfør af selskabets samarbejde ved fastslåelsen af overtrædelsen i Tyskland. I denne henseende har sagsøgerne i sag T-145/07 gjort gældende, at de beviser, som Kommissionen havde, inden Otis fremlagde sine dokumenter, var vage og udelukkende vedrørte 2002 og 2003, at Otis fortsat samarbejdede, selv efter afslaget på selskabets anmodning om fritagelse, og at konklusionerne i den anfægtede beslutning byggede på de af Otis fremsatte oplysninger, hvilket beviste deres betydelige merværdi.

328 Det skal i denne henseende erindres, at samarbejdsmeddelelsen af 2002 i punkt 23, litra b), andet afsnit, bestemmer, at for at kunne fastsætte bødenedsættelsens størrelse inden for en gruppe – i det foreliggende tilfælde et interval mellem 20% og 30% – tager Kommissionen »tidspunktet for fremlæggelsen af det fremlagte bevismateriale, som falder ind under betingelserne fastlagt under [punkt] 21, i betragtning, foruden hvorvidt det repræsenterer betydelig merværdi«.

329 Selv om det på den ene side antages, således som sagsøgerne i sag T-145/07 har påstået, at Otis allerede opfyldte betingelserne i punkt 21 i samarbejdsmeddelelsen af 2002 inden den [*fortroligt*], gælder det ikke desto mindre, at denne virksomhed under alle omstændigheder ikke kunne opfylde disse betingelser inden [*fortroligt*], på hvilken dato Otis fremsatte sin anmodning for Tyskland (107. betragtning til den anfægtede beslutning). På dette tidspunkt rådede Kommissionen imidlertid allerede over erklæringerne fra en meddeler (91. betragtning til den anfægtede beslutning), havde allerede organiseret to rækker kontrolundersøgelser i Tyskland (104., 106. og 107. betragtning til den anfægtede beslutning) og havde allerede modtaget en anmodning fra Kone, som beskrev kartellets formål, organisation, deltagere, genstand og varighed.

330 Hvad på den anden side angår graden af merværdi ved Otis' samarbejde skal det erindres, at denne virksomhed i forbindelse med anmodningen i medfør af samarbejdsmeddelelsen af 2002 for deltagelsen i overtrædelsen i Tyskland i det væsentlige forsynede Kommissionen med ensidige erklæringer vedrørende denne overtrædelse. Således som Kommissionen understregede i 799. betragtning til den anfægtede beslutning, bibragte »Otis' erklæringer […] en betydelig merværdi, som i vidt omfang styrkede Kommissionens mulighed for at bevise overtrædelsen«. Det af en virksomhed udarbejdede bevismateriale til brug for en anmodning i medfør af meddelelsen har dog en mindre kvalitativ værdi end skriftligt bevismateriale, der stammer fra det tidsrum, som forholdene vedrører (jf. punkt 22 i samarbejdsmeddelelsen af 2002).

331 Hvad endvidere angår dokumenter, der er samtidige med overtrædelsen, og som Otis forsynede Kommissionen med, skal det erindres, at de kun har en begrænset bevisværdi, idet de ikke indeholder noget indicium for den konkurrencebegrænsende adfærd, der er fastslået i den anfægtede beslutning (jf. præmis 291 ovenfor).

332 På baggrund af det ovenstående overskred Kommissionen åbenbart ikke sin skønsmargen ved at indrømme Otis en bødenedsættelse, der befandt sig i midten af det gældende interval i medfør af punkt 23, litra b), første afsnit, andet led, i samarbejdsmeddelelsen af 2002, i henhold til Otis' samarbejde med henblik på at fastslå kartellet i Tyskland.

333 Selv om det for det tredje antages, således som sagsøgerne i sag T-145/07 har påstået, at Otis' bidrag var af en højere kvalitet end Kones, gør en sådan konstatering det ikke muligt at antage, at Kommissionen åbenbart tilsidesatte proportionalitetsprincippet og lighedsprincippet ved at indrømme Otis en bødenedsættelse på 25% og Kone en på 50%. Det er nemlig ubestridt, at Kones samarbejde gik forud for Otis', og at Kones samarbejde var af en tilstrækkelig kvalitet til at anse det for at bibringe en betydelig merværdi i forhold til det bevismateriale, som Kommissionen allerede var i besiddelse af. Da det er i Fællesskabets interesse at få hemmelige karteller afsløret og forbudt inden for den kortest mulige frist, er det i overensstemmelse med proportionalitetsprincippet og lighedsprincippet at belønne den første virksomhed, som gennem sit samarbejde styrker Kommissionens mulighed for at fastslå den pågældende overtrædelse.

334 Hvad for det fjerde angår det af sagsøgerne i sag T-145/07 fremsatte klagepunkt, hvorefter det forhold, at Otis og Kone blev behandlet forskelligt, tilsidesætter ligebehandlingsprincippet, skal det erindres, at Kones samarbejde gik forud for Otis', og at Kones samarbejde blev påbegyndt kort tid efter den første række kontrolundersøgelser i Tyskland, mens Otis' først blev påbegyndt efter den anden række kontrolundersøgelser (104.-107. betragtning til den anfægtede beslutning). Selv om det antages, at den iboende kvalitet i Otis' bidrag var højere end Kones, skal det anføres, at vurderingen af den betydelige merværdi ved en anmodning i medfør af samarbejdsmeddelelsen af 2002 skal foretages i henhold til det bevismateriale, som Kommissionen allerede er i besiddelse af. Kommissionen rådede imidlertid allerede over mere bevismateriale på det tidspunkt, hvor Otis fremsatte sin anmodning, i forhold til det bevismateriale, som den rådede over på tidspunktet for Kones anmodning.

335 Da de forskellige virksomheders situationer ikke kan sammenlignes, tilsidesatte Kommissionen ikke ligebehandlingsprincippet ved at indrømme Kone en nedsættelse på 50% i medfør af punkt 23, litra b), første led, i samarbejdsmeddelelsen af 2002 og Otis en bødenedsættelse på 25% i medfør af samme bestemmelses andet led.

336 For det femte kan det af sagsøgerne i sag T-145/07 fremsatte argument, der fremgår af en fodnote i replikken, og som vedrører en tilsidesættelse af deres ret til forsvar, for så vidt som de ikke fik aktindsigt i det materiale, som meddeleren fremlagde under den administrative procedure, heller ikke tages til følge, eftersom de ikke har forklaret, hvorledes der var mulighed for, at den anfægtede beslutning kunne have fået et andet indhold, hvis de havde haft adgang til disse dokumenter (jf. dommen i sagen Thyssen Stahl mod Kommissionen, nævnt i præmis 159 ovenfor, præmis 31 og den deri nævnte retspraksis).

337 For det ottende har sagsøgerne i sag T-145/07 subsidiært gjort gældende, at såfremt Retten måtte finde, at Otis ikke kan drage fordel af en nedsættelse på 50% i medfør af samarbejdsmeddelelsen af 2002, skal selskabets samarbejde ikke desto mindre anses for en formildende omstændighed i forbindelse med retningslinjerne af 1998.

338 Dette klagepunkt, som er fremsat i en fodnote i stævningen, og som sagsøgerne slet ikke har redegjort nærmere for, opfylder ikke betingelserne i procesreglementets artikel 44, stk. 1, litra c), og kan følgelig ikke antages til realitetsbehandling.

339 Det fremgår af det ovenstående, at alle Otis' klagepunkter vedrørende anvendelsen af samarbejdsmeddelelsen af 2002 på samarbejdet med henblik på fastslåelsen af overtrædelsen i Tyskland skal forkastes.

Otis' samarbejde med henblik på fastslåelsen af overtrædelsen i Luxembourg

340 Kommissionen besluttede i 823. betragtning til den anfægtede beslutning »at indrømme Otis en nedsættelse [af bøden] på 40% inden for det interval, der er fastsat i [punkt] 23, [første afsnit], [litra] b), første [led], i samarbejdsmeddelelsen [af 2002]«.

341 I 818. betragtning til den anfægtede beslutning forklarer Kommissionen, at »Otis var den anden virksomhed, der fremsatte en anmodning [i medfør af samarbejdsmeddelelsen af 2002] om at fremlægge oplysninger vedrørende kartellet i Luxembourg«. Kommissionen præciserer i 819. betragtning til den anfægtede beslutning, at Otis fremlagde [*fortroligt*]. Kommissionen tilføjer i 820. betragtning til den anfægtede beslutning [*fortroligt*]

342 For så vidt angår værdien af Otis' samarbejde anfører Kommissionen ligeledes følgende i 821. og 822. betragtning til den anfægtede beslutning:

> »821 Kommissionen konkluderer, at kombinationen af dels erklæringer [*fortroligt*], dels samtidigt bevismateriale [*fortroligt*], som Otis har fremlagt, bibringer en betydelig merværdi. [*fortroligt*]
>
> 822 […] Otis opfylder fuldt ud betingelsen i [punkt] 21 efter uddybningen af [*fortroligt*], der bibragte en merværdi, som i vidt omfang styrkede Kommissionens mulighed for at bevise overtrædelsen og udtrykkeligt bekræftede datoerne for kartellets påbegyndelse og ophør. De nye oplysninger i bemærkningerne var imidlertid begrænsede [*fortroligt*].«

343 Sagsøgerne i sagerne T-141/07 og T-145/07 har anført, at Otis' samarbejde i medfør af samarbejdsmeddelelsen af 2002 i henhold til de kriterier, der er defineret i meddelelsens punkt 23, litra b), første afsnit, første led, begrunder den maksimale nedsættelse, nemlig 50% af bøden, henset til den dato, hvorpå selskabet meddelte Kommissionen bevismaterialet, dets merværdi hvad angår både Kommissionens forståelse af overtrædelsen og de dokumentbeviser, der således blev stillet til dens rådighed, og det fortsatte og fuldstændige samarbejde under hele undersøgelsen. Sagsøgeren i sag T-141/07 har i denne henseende præciseret, at det af GTO fremlagte materiale navnlig gjorde det muligt nøjagtigt at fastlægge kartellets varighed, at kaste lys over eksistensen af en korrektionsmekanisme, der ikke kompenserede for de udbud, som blev vundet af konkurrenter, der ikke var kartelmedlemmer, og at beskrive karteldeltagernes mekanisme til prisovervågning. Sagsøgerne i sag T-145/07 har ligeledes anført, at omfanget af de af Otis fremlagte beviser for så vidt angår kartellet i Luxembourg langt overskrider omfanget af de af Kone fremlagte dokumenter vedrørende Tyskland, og for hvilke Kommissionen tildelte en nedsættelse på 50%.

344 Det skal i denne henseende først fastslås, at sagsøgerne i sagerne T-141/07 og T-145/07 ikke har bestridt, at Otis' samarbejde er omfattet af punkt 23, litra b), første afsnit, første led, i samarbejdsmeddelelsen af 2002, og at virksomheden derfor havde ret til en bødenedsættelse på mellem 30% og 50%. Den nedsættelse på 40%, som Otis blev indrømmet i medfør af samarbejdet (823. betragtning til den anfægtede beslutning), ligger således inden for det interval, der i denne henseende er fastsat i meddelelsen.

345 Dernæst skal det erindres, at Kommissionen har en vid skønsmargen, når den skal vurdere den nøjagtige bødenedsættelse, der skal gives inden for det i punkt 23, litra b), første afsnit, i samarbejdsmeddelelsen af 2002 omhandlede interval, og Retten kan kun censurere en klar

overskridelse af denne margen (jf. i denne retning dommen af 10.5.2007 i sagen SGL Carbon mod Kommissionen, nævnt i præmis 263 ovenfor, præmis 81, 88 og 89, og dommen af 18.6.2008 i sagen Hoechst mod Kommissionen, nævnt i præmis 263 ovenfor, præmis 555).

346 Samarbejdsmeddelelsen af 2002 bestemmer i artikel 23, litra b), andet afsnit, at for at kunne fastsætte bødenedsættelsens størrelse inden for en gruppe tager Kommissionen »tidspunktet for fremlæggelsen af det fremlagte bevismateriale, som falder ind under betingelserne fastlagt under [punkt] 21, i betragtning, foruden hvorvidt det repræsenterer betydelig merværdi«. Endvidere kan Kommissionen i overensstemmelse med samme bestemmelse »også tage omfanget og varigheden af samarbejde tilvejebragt af virksomheden efter datoen for fremlæggelsen i betragtning«.

347 For det første fremgår det imidlertid utvetydigt af konstateringer i den anfægtede beslutning, der er ikke blevet anfægtet, at selv hvis Otis opfyldte betingelserne i punkt 21 i samarbejdsmeddelelsen af 2002, forholder det sig ikke desto mindre således, at det af Otis fremlagte bevismateriale vedrørende kartellet i Luxembourg, som gav anledning til bødenedsættelsen, først blev meddelt Kommissionen på et tidspunkt, hvor den dels allerede havde modtaget oplysninger fra Kone vedrørende kartellet, som gjorde det muligt for Kommissionen at fastslå den overtrædelse, for hvilket denne virksomhed var blevet indrømmet fritagelse i medfør af meddelelsens punkt 8, litra b) (816. betragtning til den anfægtede beslutning), dels havde organiseret en kontrolundersøgelse i Luxembourg i lokaler tilhørende de formodede karteldeltagere (116. betragtning til den anfægtede beslutning).

348 Hvad for det andet angår graden af merværdi af det af Otis fremlagte bevismateriale i forhold til det materiale, som Kommissionen allerede var i besiddelse af, skal det i denne sag sammen med Kommissionen antages, at da Kone allerede havde forsynet Kommissionen med bevismateriale, som gav den mulighed for at fastslå overtrædelsen i Luxembourg, var merværdien af samarbejdet fra Otis, der meddelte Kommissionen visse oplysninger, den endnu ikke havde kendskab til, og visse nye dokumentbeviser, nemlig projektlister, nødvendigvis begrænset.

349 Under disse betingelser og uafhængigt af omfanget og kontinuiteten i det samarbejde, som Otis tilvejebragte, overskred Kommissionen ikke åbenbart sin skønsmargen ved at indrømme Otis en bødenedsættelse på 40% i medfør af selskabets samarbejde med henblik på fastslåelsen af kartellet i Luxembourg.

350 Denne konklusion svækkes ikke af det af sagsøgeren i sag T-145/07 fremsatte argument vedrørende den bødenedsættelse på 50%, som Kone blev indrømmet i forbindelse med kartellet i Tyskland.

351 Det skal nemlig, som anført i præmis 275 ovenfor, fastslås, at vurderingen af det, der repræsenterer en betydelig merværdi, pr. definition forudsætter en egentlig analyse af alt det bevismateriale, som Kommissionen råder over i forhold til en given overtrædelse, således at oplysninger, der er direkte forbundet med særskilte overtrædelser, i denne sag overtrædelsen i Luxembourg og den i Tyskland, ikke kan sammenlignes. Da de forskellige virksomheders situationer ikke kan sammenlignes, tilsidesatte Kommissionen ikke ligebehandlingsprincippet ved at indrømme Otis en nedsættelse på 40% for så vidt angår selskabets samarbejde ved fastslåelsen af kartellet i Luxembourg, mens den indrømmede Kone en nedsættelse på 50% for dette selskabs samarbejde i forbindelse med fastslåelsen af overtrædelsen i Tyskland.

352 Under alle omstændigheder har sagsøgerne i sag T-145/07 for det første ikke forklaret deres angivelse af, at omfanget og bevisværdien af det af Otis fremlagte materiale vedrørende kartellet i Luxembourg »langt« oversteg de oplysninger, som Kone havde fremlagt vedrørende Tyskland.

353 For det andet rådede Kommissionen på det tidspunkt, hvor Otis, hvis samarbejde er omfattet af punkt 23, litra b), første afsnit, første led, i samarbejdsmeddelelsen af 2002, forsynede Kommissionen med bevismateriale vedrørende kartellet i Luxembourg, allerede over tilstrækkeligt bevismateriale til at fastslå overtrædelsen, der var indeholdt i Kones tidligere anmodning, for hvilken Kone blev indrømmet

en fuldstændig bødefritagelse (816. betragtning til den anfægtede beslutning). Hvad derimod angår overtrædelsen i Tyskland drog ingen virksomhed fordel af en bødefritagelse. Kommissionen rådede således ikke over tilstrækkeligt bevismateriale til at fastslå overtrædelsen i Tyskland på det tidspunkt, hvor Kone fremsatte sin anmodning i medfør af denne meddelelse. Selv om det antages, således som sagsøgerne i sag T-145/07 har påstået, at bevismaterialet vedrørende overtrædelsen i Tyskland, der var fremlagt af Kone, hvis samarbejde ligeledes var omfattet af meddelelsens punkt 23, litra b), første afsnit, første led, var mindre detaljeret end det af Otis fremlagte vedrørende kartellet i Luxembourg, overskred Kommissionen ikke åbenbart sin skønsmargen ved at indrømme Otis en bødenedsættelse på 40% og Kone en bødenedsættelse på 50% for deres samarbejde vedrørende henholdsvis kartellerne i Luxembourg og Tyskland, eftersom bevismaterialets merværdi i overensstemmelse med meddelelsens punkt 21 skal vurderes i henhold til det bevismateriale, som Kommissionen allerede var i besiddelse af.

354 Det fremgår af det ovenstående, at alle Otis' klagepunkter vedrørende anvendelsen af samarbejdsmeddelelsen af 2002 på samarbejdet med henblik på at fastslå overtrædelsen i Luxembourg skal forkastes.

Anbringendet vedrørende tilsidesættelsen af princippet om beskyttelse af den berettigede forventning og proportionalitetsprincippet ved fastsættelsen af den bødenedsættelse, der blev tildelt for samarbejdet uden for samarbejdsmeddelelsen af 2002

355 Kommissionen angav i klagepunktsmeddelelsens punkt 614, at den påtænkte »at indrømme en nedsættelse [af bøderne] for samarbejdet uden for samarbejdsmeddelelsen [af 2002], navnlig når et selskab ikke anfægte[de], eller når det yde[de] en supplerende hjælp, som gav mulighed for at afklare eller supplere de af Kommissionen fastslåede faktiske omstændigheder«.

356 Kommissionen anførte i 758. betragtning til den anfægtede beslutning, at »[f]or så vidt som klagepunktsmeddelelsens punkt 614 skabte løfter i denne sag, [havde den] besluttet at fortolke dette punkt til fordel for de virksomheder, som på dette grundlag havde bidraget til fastslåelsen af de faktiske omstændigheder ved den overtrædelse, der er redegjort for i den [anfægtede] beslutning, ved ikke at anfægte de faktiske omstændigheder eller ved at fremkomme med andre oplysninger eller supplerende præciseringer«.

357 Kommissionen indrømmede således alle deltagerne i de fire overtrædelser, med undtagelse af dels de virksomheder, der drog fordel af en bødefritagelse (762., 817. og 839. betragtning til den anfægtede beslutning), dels Kone i forbindelse med kartellet i Nederlandene (851. betragtning til den anfægtede beslutning), en nedsættelse af bøderne på 1% for deres samarbejde uden for samarbejdsmeddelelsen af 2002 i medfør af den manglende anfægtelse af de faktiske omstændigheder, der var redegjort for i klagepunktsmeddelelsen (768., 774., 777., 794., 801., 806., 813., 824., 829., 835., 845. og 854.-856. betragtning til den anfægtede beslutning).

358 For det første er sagsøgerne i sagerne T-141/07 og T-145/07 af den opfattelse, at de lovligt kan kræve en nedsættelse på mindst 10% af den bøde, som Otis blev pålagt for overtrædelserne i Belgien, Tyskland og Luxembourg i medfør af den manglende anfægtelse af de i klagepunktsmeddelelsen nævnte faktiske omstændigheder. Sådanne berettigede forventninger følger efter deres opfattelse af klagepunktsmeddelelsens punkt 614 og af Kommissionens beslutningspraksis, i medfør af hvilken en virksomhed, der ikke bestrider rigtigheden af de faktiske omstændigheder, som den kritiseres for i klagepunktsmeddelelsen, drager fordel af en nedsættelse på 10% af bøden. Kommissionens ansatte havde i øvrigt givet tilsagn herom til Otis' rådgiver den 7. marts 2006.

359 Det skal for det første bemærkes, at enhver borger, hos hvem Unionens administration har givet anledning til begrundede forhåbninger ved at afgive præcise løfter, kan påberåbe sig princippet om beskyttelse af den berettigede forventning (Domstolens dom af 14.10.1999, sag C-104/97 P, Atlanta

mod Det Europæiske Fællesskab, Sml. I, s. 6983, præmis 52, og af 15.7.2004, forenede sager C-37/02 og C-38/02, Di Lenardo og Dilexport, Sml. I, s. 6911, præmis 70, samt Rettens dom af 17.12.1998, sag T-203/96, Embassy Limousines & Services mod Parlamentet, Sml. II, s. 4239, præmis 74, og af 15.11.2007, sag T-71/06, Enercon mod KHIM (vindenergitransducer), ikke trykt i Samling af Afgørelser, præmis 36).

360 Derimod kan en person ikke påberåbe sig en tilsidesættelse af princippet om beskyttelse af den berettigede forventning, såfremt administrationen ikke har afgivet præcise løfter (Rettens dom af 14.9.1995, sag T-571/93, Lefebvre m.fl. mod Kommissionen, Sml. II, s. 2379, præmis 72, og af 29.1.1998, sag T-113/96, Dubois et Fils mod Rådet og Kommissionen, Sml. II, s. 125, præmis 68). Sådanne løfter skal være præcise, ubetingede og samstemmende og stamme fra pålidelige og troværdige kilder (Rettens dom af 21.7.1998, forenede sager T-66/96 og T-221/97, Mellett mod Domstolen, Sml. Pers. I-A, s. 449, og II, s. 1305, præmis 104 og 107).

361 Samarbejdsmeddelelsen af 2002 fastsætter ganske vist ikke i modsætning til meddelelsen om bødefritagelse eller bødenedsættelse i kartelsager (EFT 1996 C 207, s. 4) (herefter »samarbejdsmeddelelsen af 1996«) en bødenedsættelse til fordel for en virksomhed, som efter at have modtaget klagepunktsmeddelelsen ikke bestrider rigtigheden af de faktiske omstændigheder, som Kommissionen baserer sine indvendinger i klagepunktsmeddelelsen på. Kommissionen anerkendte imidlertid i 758. betragtning til den anfægtede beslutning, at klagepunktsmeddelelsens punkt 614 havde skabt en berettiget forventning hos virksomhederne om, at den manglende anfægtelse af de faktiske omstændigheder ville medføre en bødenedsættelse uden for samarbejdsmeddelelsen af 2002.

362 Kommissionen angav i klagepunktsmeddelelsens punkt 614, at den påtænkte »at indrømme en nedsættelse [af bøden] for samarbejdet uden for samarbejdsmeddelelsen [af 2002], navnlig når et selskab ikke anfægte[de], eller når det yde[de] en supplerende hjælp, som gav mulighed for at afklare eller supplere de af Kommissionen fastslåede faktiske omstændigheder«. En sådan angivelse kan ikke anses for at være et præcist løfte, som afføder begrundede forhåbninger hos sagsøgerne om, at de ville blive indrømmet en bødenedsættelse på mere end 1%. Klagepunktsmeddelelsens punkt 614 angiver nemlig ikke størrelsen af eller satsen for den nedsættelse, der i givet fald skulle indrømmes de pågældende virksomheder, således at der i intet tilfælde kan skabes nogen berettiget forventning herom. I denne henseende er sagsøgernes angivelser, som Kommissionen har bestridt, og hvorefter Kommissionen under et møde den [*fortroligt*] over for Otis' rådgiver anførte, at klagepunktsmeddelelsens punkt 614 finder anvendelse på samme måde som i forbindelse med samarbejdsmeddelelsen af 1996, ikke underbygget af noget bevismateriale og skal forkastes.

363 For det andet skal sagsøgernes argument, hvorefter Kommissionen fraveg sin tidligere praksis, i medfør af hvilken en virksomhed, der ikke bestrider rigtigheden af de faktiske omstændigheder, som den kritiseres for i klagepunktsmeddelelsen, drager fordel af en nedsættelse på 10% af den bøde, virksomheden er blevet pålagt, forkastes, eftersom – således som det er anført i præmis 163 ovenfor – Kommissionens beslutningspraksis ifølge fast retspraksis ikke udgør de retlige rammer for de bøder, der pålægges på konkurrenceområdet.

364 Endvidere har sagsøgerne ikke bestridt, at det kun er samarbejdsmeddelelsen af 2002, der finder anvendelse på deres anmodning, som i øvrigt udtrykkeligt blev fremsat i medfør af denne meddelelse. Kommissionens beslutningspraksis eller retspraksis vedrørende anvendelsen af punkt D, nr. 2), andet led, i samarbejdsmeddelelsen af 1996 kan derfor under alle omstændigheder ikke afføde en berettiget forventning hos sagsøgerne hvad angår størrelsen af den bødenedsættelse, der indrømmes på grund af den manglende anfægtelse af de faktiske omstændigheder for kartellerne i Belgien, Tyskland og Luxembourg, på baggrund af klagepunktsmeddelelsens punkt 614.

365 For det andet har sagsøgerne i sag T-145/07 anført, at Kommissionen tilsidesatte proportionalitetsprincippet ved ikke at indrømme en nedsættelse på 10% på grund af den manglende anfægtelse af de faktiske omstændigheder.

366 Det skal i denne henseende erindres, at proportionalitetsprincippet indebærer, at EU-institutionernes retsakter ikke må gå videre end, hvad der er nødvendigt og passende for gennemførelsen af de lovlige formål, der forfølges med det pågældende regelsæt, idet det forudsættes, at den mindst bebyrdende foranstaltning skal vælges, såfremt det er muligt at vælge mellem flere egnede foranstaltninger, og at byrderne ikke herved må være uforholdsmæssige i forhold til de tilsigtede mål (Domstolens dom af 5.5.1998, sag C-180/96, Det Forenede Kongerige mod Kommissionen, Sml. I, s. 2265, præmis 96, og dommen af 12.9.2007 i sagen Prym og Prym Consumer mod Kommissionen, nævnt i præmis 232 ovenfor, præmis 223).

367 For så vidt angår satsen for en eventuel bødenedsættelse på grund af den manglende anfægtelse af de faktiske omstændigheder skal det anføres, at det fremgår af retspraksis, at en virksomhed, der udtrykkeligt erklærer, at den ikke bestrider de faktiske forhold, som Kommissionen lægger vægt på over for den, kan antages at have bidraget til at lette Kommissionens opgave med hensyn til konstatering og bekæmpelse af overtrædelser af Unionens konkurrenceregler (Rettens domme af 14.5.1998, sag T-352/94, Mo och Domsjö mod Kommissionen, Sml. II, s. 1989, præmis 395, og sag T-327/94, SCA Holding mod Kommissionen, Sml. II, s. 1373, præmis 157).

368 I 758. betragtning til den anfægtede beslutning anførte Kommissionen ligeledes, at »[n]edsættelsens størrelse skal tage hensyn til, at det tilbudte samarbejde efter klagepunktsmeddelelsen, hvor Kommissionen allerede har fastslået alle elementer i overtrædelsen, på et tidspunkt, hvor virksomheden allerede har kendskab til alle elementerne i undersøgelsen og har haft adgang til undersøgelsens sagsakter, i bedste fald kun kan hjælpe Kommissionen marginalt i dens undersøgelse«. Kommissionen præciserede ligeledes, at »[g]enerelt er anerkendelsen af de faktiske omstændigheder under disse omstændigheder så meget desto mere bevismateriale, der underbygger de faktiske omstændigheder, som efter Kommissionens opfattelse normalt er tilstrækkeligt godtgjort ved andet bevismateriale, der findes i sagsakterne«.

369 Det skal i denne henseende bemærkes, at samarbejdsmeddelelsen af 2002 kræver et højere niveau af samarbejde med Kommissionen, idet den i øvrigt forudsætter »[s]tørre overensstemmelse mellem bødenedsættelsens størrelse og værdien af en virksomheds bidrag til påvisning af overtrædelsen« (punkt 5 i samarbejdsmeddelelsen af 2002). Således fastsætter samarbejdsmeddelelsen af 2002 i modsætning til samarbejdsmeddelelsen af 1996 for det første ikke en bødenedsættelse på grund af manglende anfægtelse af de faktiske omstændigheder, og hvad for det andet angår anmodninger, der indgives til Kommissionen i medfør af samarbejdsmeddelelsen af 2002, udgør den maksimale nedsættelse, som de virksomheder kan opnå, der hverken er den første eller den anden til at opfylde betingelsen i meddelelsens punkt 21, men hvis bevismateriale dog bibringer en betydelig merværdi i forhold til det bevismateriale, som Kommissionen allerede er i besiddelse af, 20%.

370 Henset til det ovenstående og den omstændighed, at de i denne sag indrømmede nedsættelser på grund af manglende anfægtelse af de faktiske omstændigheder føjes til de bødenedsættelser, der allerede blev indrømmet i forbindelse med samarbejdsmeddelelsen af 2002, og den marginale værdi af et samarbejde tilbudt efter klagepunktsmeddelelsen (758. betragtning til den anfægtede beslutning), tilsidesatte Kommissionen ikke proportionalitetsprincippet ved ikke at indrømme Otis en bødenedsættelse på 10% på grund af den manglende anfægtelse af de faktiske omstændigheder vedrørende kartellerne i Belgien, Tyskland og Luxembourg.

371 For det tredje har sagsøgerne i sag T-145/07 anført, at Kommissionen ikke indrømmede Otis nogen bødenedsættelse for selskabets samarbejde og yderligere forklaringer eller for de yderligere oplysninger, som selskabet fremlagde i svaret på klagepunktsmeddelelsen og efter dette svar, hvilket tilsidesætter de berettigede forventninger, som klagepunktsmeddelelsens punkt 614 skabte. Otis burde dermed have ret til en yderligere nedsættelse.

372 Hvad for det første angår overtrædelsen i Tyskland fremkom Otis med yderligere forklaringer og supplerende oplysninger, navnlig om de ulovlige møder. Før Kommissionen modtog Otis' svar på klagepunktsmeddelelsen, havde institutionen således ikke tilstrækkelige beviser til at godtgøre, at møderne havde fundet sted [*fortroligt*]. Disse møder er nævnt i fodnote 333 i den anfægtede beslutning.

373 Det skal i denne henseende indledningsvis bemærkes, at det for at kunne vurdere de faktiske omstændigheder i forhold til artikel 81 EF ikke er absolut nødvendigt, at Kommissionen kan bevise, hvornår og endsige hvor møderne mellem konkurrenter har fundet sted (jf. præmis 311 ovenfor).

374 Endvidere fremgår det under alle omstændigheder af sagsakterne, navnlig af Kones bemærkninger af 18. februar 2004, at Kommissionen inden Otis' »supplerende bistand« havde kendskab til møderne [*fortroligt*], idet dette sidstnævnte møde i øvrigt allerede var blevet nævnt i klagepunktsmeddelelsens punkt 260.

375 Under disse omstændigheder, og selv hvis Otis faktisk havde oplyst Kommissionen efter klagepunktsmeddelelsen om afholdelsen af et møde [*fortroligt*], som Kommissionen ikke havde kendskab til, overskred den ikke åbenbart sin skønsmargen ved ikke at indrømme en bødenedsættelse for Otis' supplerende oplysninger i svaret på klagepunktsmeddelelsen vedrørende afholdelsen af fire ulovlige møder i forbindelse med overtrædelsen i Tyskland.

376 For det andet fremkom Otis i svaret på klagepunktsmeddelelsen og efterfølgende med supplerende oplysninger, som Kommissionen ikke tog hensyn til. Otis foreslog således i [*fortroligt*] i svaret på klagepunktsmeddelelsen korrektioner til visse af Kommissionens konstateringer. I [*fortroligt*] i svaret på klagepunktsmeddelelsen fremkom Otis ligeledes med oplysninger om afskedigede medarbejdere og vedlagde i [*fortroligt*] i svaret på klagepunktsmeddelelsen en udprintet udgave af en elektronisk liste over skjulte linjer indeholdende supplerende oplysninger. Otis fremkom endvidere med økonomiske beviser vedrørende omfanget af arrangementer for elevatorer i Tyskland. Herudover [*fortroligt*] mødtes Otis' repræsentanter med de ansatte, der arbejdede med sagen, med henblik på at besvare ethvert spørgsmål og at drøfte andre muligheder, som Otis havde for at fortsætte samarbejdet om undersøgelsen. Endelig forklarede Otis den seneste udvikling i retspraksis med henblik på at hjælpe Kommissionen med at bestemme den nøjagtige adressat for beslutningen i Luxembourg.

377 Det skal imidlertid fastslås, at ingen af de i foregående præmis nævnte elementer medførte nyttige præciseringer eller oplysninger, som Kommissionen ikke allerede havde kendskab til. Otis foreslog således i [*fortroligt*] i svaret på klagepunktsmeddelelsen kun visse korrektioner vedrørende »perifere« eller uvæsentlige konstateringer i denne meddelelse. Otis foreslog i det væsentlige, at henvisningerne til Otis' ansatte lader fremstå, at de i givet fald var blevet afskediget. I [*fortroligt*] i svaret på klagepunktsmeddelelsen fremkom Otis med oplysninger om de afskedigede ansatte. En sådan oplysning kan ikke lette Kommissionens opgave med hensyn til at konstatere og bekæmpe en overtrædelse (dommen i sagen BASF mod Kommissionen, nævnt i præmis 167 ovenfor, præmis 589). I øvrigt repræsenterer udprintningen af en elektronisk liste, der blev vedlagt svaret på klagepunktsmeddelelsen, ingen merværdi, eftersom Otis allerede havde fremlagt en elektronisk udgave af denne liste for Kommissionen [*fortroligt*]. Endvidere har sagsøgerne ikke forklaret den eventuelle nytte af angiveligt skjulte oplysninger i den elektroniske udgave af denne liste. Hvad angår de påståede økonomiske beviser vedrørende omfanget af kartellet i Tyskland lettede de ikke fastslåelsen af overtrædelsen, idet Kommissionen i øvrigt ikke havde anvendt Otis' argumenter, hvorefter markedet for elevatorer og markedet for højhastighedselevatorer udgjorde to særskilte markeder. Otis har heller ikke godtgjort, hvordan de møder, der blev afholdt med Kommissionen i [*fortroligt*], medførte nye oplysninger, der lettede konstateringen og bekæmpelsen af overtrædelsen. Endelig lettede det forhold, at Otis fremsatte juridiske argumenter over for Kommissionen vedrørende formodningen om moderselskabernes ansvar over for datterselskaberne i et forsøg på at få bøden nedsat, hvilket er i strid med Kommissionens standpunkt, heller ikke konstateringen og bekæmpelsen af overtrædelserne.

378 Det fremgår af det ovenstående, at Otis' klagepunkter vedrørende Kommissionens afslag på at indrømme selskabet en bødenedsættelse for at have fremsat forklarende og supplerende oplysninger heller ikke kan tages til følge.

379 Det fremgår af alt det ovenstående, at dette anbringende skal forkastes i sin helhed.

Anbringendet vedrørende tilsidesættelsen af artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003

380 Sagsøgerne i sagerne T-141/07 og T-145/07 har gjort gældende, at den bøde, som GTO blev pålagt, burde være begrænset til 10% af selskabets omsætning i overensstemmelse med artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003.

381 Henset til den omstændighed, at sagsøgerne ikke har påstået, at den bøde, som GTO blev pålagt i den anfægtede beslutning, overstiger loftet på 10% af den realiserede omsætning i det forudgående regnskabsår hos af alle de virksomheder, der udgør en økonomisk enhed, og som begik overtrædelserne, skal det fastslås, at dette klagepunkt hænger sammen med de klagepunkter, der er undersøgt i præmis 63-90 og 106-120 ovenfor vedrørende UTC's, OEC's og Otis Belgiens ansvar for GTO's adfærd. Det fremgår imidlertid af redegørelsen herfor, at Kommissionen pålagde disse selskaber ansvaret for datterselskabets adfærd, idet de udgjorde en økonomisk enhed. Dette anbringende må derfor forkastes.

Anbringendet vedrørende tilsidesættelsen af proportionalitetsprincippet ved beregningen af den endelige bøde

382 Sagsøgeren i sag T-141/07 har gjort gældende, at den endelige bøde, som selskabet blev pålagt, er uforholdsmæssig.

383 I denne henseende indebærer proportionalitetsprincippet, således som der er erindret om i præmis 366 ovenfor, at EU-institutionernes retsakter ikke må gå videre end nødvendigt og passende for gennemførelsen af det lovligt tilsigtede formål, hvorved det forudsættes, at såfremt det er muligt at vælge mellem flere egnede foranstaltninger, skal den mindst bebyrdende foranstaltning vælges, og byrderne må herved ikke være uforholdsmæssige i forhold til de tilsigtede mål.

384 Det følger heraf, at bøderne ikke må være uforholdsmæssige i forhold til de tilsigtede mål, dvs. i forhold til overholdelsen af konkurrencereglerne, og at den bøde, som en virksomhed pålægges for en overtrædelse på konkurrenceområdet, skal stå i forhold til overtrædelsen i sin helhed under hensyntagen navnlig til overtrædelsens grovhed (dommen af 12.9.2007 i sagen Prym og Prym Consumer mod Kommissionen, nævnt i præmis 232 ovenfor, præmis 224). Endvidere er Kommissionen ved fastsættelsen af bøderne berettiget til at tage hensyn til behovet for at garantere bødernes tilstrækkeligt afskrækkende virkning (jf. i denne retning dommen i sagen Musique Diffusion française m.fl. mod Kommissionen, nævnt i præmis 210 ovenfor, præmis 108, og Rettens dom af 14.5.1998, sag T-304/94, Europa Carton mod Kommissionen, Sml. II, s. 869, præmis 89).

385 Med henblik på at fastslå tilsidesættelsen af proportionalitetsprincippet har sagsøgeren i sag T-141/07 for det første påberåbt sig den nationale dimension af den praksis, selskabet er anklaget for i Luxembourg, hvis indvirkning på markedet var begrænset. Sagsøgeren har herved udelukkende støttet sig til de argumenter, som selskabet udviklede i forbindelse med anbringenderne vedrørende den påståede fejlagtige kvalifikation af overtrædelsen og det påståede overdrevne udgangsbeløb for den bøde, der blev pålagt over overtrædelsen i Luxembourg. Sagsøgeren har for det andet argumenteret for GTO's lille størrelse og det forhold, at GTO administreres fuldstændigt selvstændigt, og har i denne henseende udelukkende henvist til de argumenter, som selskabet fremsatte i forbindelse med anbringendet vedrørende anvendelsen af multiplikationsfaktoren på koncernen med henblik på en

hensyntagen til det afskrækkende formål med fastsættelsen af bødens udgangsbeløb. Sagsøgeren har for det tredje anført, at der på daværende tidspunkt ikke fandtes noget regelsæt i Luxembourg om overholdelse af konkurrencereglerne eller nogen national konkurrencemyndighed. For det fjerde har sagsøgeren anført, idet selskabet har støttet sig til de elementer, der er fremlagt i forbindelse med anbringendet vedrørende dets samarbejde under den administrative procedure, at selskabet samarbejdede tæt med Kommissionen i vidt omfang.

386 Adspurgt herom under retsmødet anførte sagsøgeren i sag T-141/07, at dette anbringende ikke er selvstændigt i forhold til de andre anbringender, hvor selskabet har påberåbt sig identiske argumenter. Hvad således angår argumenterne om markedets lille størrelse, overtrædelsens påståede begrænsede indvirkning, GTO's påståede lille størrelse og selskabets samarbejde under den administrative procedure, eftersom sagsøgeren ikke er fremkommet med andre elementer end dem, selskabet har redegjort for i forbindelse med de andre anbringender i denne sag, skal de forkastes af de grunde, der er anført i præmis 148-165, 167-172, 238-242, 344-354 og 359-364 ovenfor.

387 Hvad angår argumentet om, at der i Luxembourg ikke fandtes noget regelsæt om overholdelse af konkurrenceregler og nogen konkurrencemyndighed, skal det understreges, at selv om Luxembourg ganske vist i overtrædelsesperioden ikke havde noget nationalt regelsæt vedrørende overholdelse af konkurrenceregler eller nogen national konkurrencemyndighed, fandt forordning nr. 17 i overensstemmelse med dens artikel 24 anvendelse i alle medlemsstaterne i hele overtrædelsens varighed. Dette anbringende skal dermed forkastes.

388 Det følger heraf, at sagsøgte bør frifindes i det hele.

Sagens omkostninger

389 I henhold til procesreglementets artikel 87, stk. 2, pålægges det den tabende part at betale sagens omkostninger, hvis der er nedlagt påstand herom.

390 Da sagsøgerne i sagerne T-141/07, T-142/07, T-145/07 og T-146/07 har tabt sagerne, bør de betale sagens omkostninger i overensstemmelse med Kommissionens påstand herom.

På grundlag af disse præmisser

udtaler og bestemmer

RETTEN (Ottende Afdeling):

1) Sagerne T-141/07, T-142/07, T-145/07 og T-146/07 forenes med henblik på dommen.

2) Europa-Kommissionen frifindes.

3) I sag T-141/07 betaler General Technic-Otis Sàrl omkostningerne.

4) I sag T-142/07 betaler General Technic Sàrl omkostningerne.

5) I sag T-145/07 betaler Otis SA, Otis GmbH & Co. OHG, Otis BV og Otis Elevator Company omkostningerne.

6) I sag T-146/07 betaler United Technologies Corporation omkostningerne.

Martins Ribeiro Wahl Dittrich

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 13. juli 2011.

Underskrifter

Indhold

Den administrative procedure 3

Kommissionens undersøgelse 3

Belgien 3

Tyskland 3

Luxembourg 4

Nederlandene 4

Klagepunktsmeddelelsen 5

Den anfægtede beslutning 5

Retsforhandlinger og parternes påstande 10

Retlige bemærkninger 11

Anbringendet vedrørende en tilsidesættelse af de principper, der regulerer pålæggelsen af ansvar for overtrædelser af artikel 81 EF, uskyldsformodningen, individuelle straffe, ligebehandling, en tilsidesættelse af retten til forsvar og artikel 253 EF, idet moderselskaberne er blevet pålagt ansvaret for de af deres datterselskaber begåede overtrædelser 12

Indledende bemærkninger 12

Den omstændighed, at UTC og OEC pålægges ansvaret for de af Otis-datterselskaberne begåede overtrædelser 14

Den omstændighed, at GT, Otis Belgien, OEC og UTC pålægges ansvar for den af GTO begåede overtrædelse 19

– Den anfægtede beslutning 19

– GT's ansvar for den af GTO begåede overtrædelse 20

– Otis Belgiens, OEC's og UTC's ansvar for den af GTO begåede overtrædelse 21

– Tilsidesættelsen af retten til forsvar 24

– Tilsidesættelsen af ligebehandlingsprincippet 25

Anbringendet vedrørende en overtrædelse af retningslinjerne af 1998, proportionalitetsprincippet, ligebehandlingsprincippet, retten til forsvar og artikel 253 EF ved fastsættelsen af bødernes udgangsbeløb i henhold til overtrædelsernes grovhed 26

Indledende bemærkninger 26

Den anfægtede beslutning 27

Kvalifikationen af overtrædelsen i Luxembourg som »meget alvorlig« 28

– Den påståede ulovlighed af bødernes udgangsbeløb 32

Bødernes generelle udgangsbeløb 32

– Bødernes specifikke udgangsbeløb 38

Anbringendet vedrørende en tilsidesættelse af retningslinjerne af 1998 og proportionalitetsprincippet ved fastsættelsen af forhøjelsessatsen for bødens udgangsbeløb i henhold til varigheden af overtrædelsen i Tyskland 40

Anbringendet vedrørende en tilsidesættelse af retningslinjerne af 1998 og proportionalitetsprincippet ved anvendelsen af koncernmultiplikationsfaktoren for at tage hensyn til det afskrækkende formål ved fastsættelsen af bødernes udgangsbeløb 42

Anbringendet vedrørende en tilsidesættelse af samarbejdsmeddelelsen af 2002 og artikel 253 EF samt en tilsidesættelse af princippet om beskyttelse af den berettigede forventning, proportionalitetsprincippet, ligebehandlingsprincippet og retten til forsvar 44

Samarbejdsmeddelelsen af 2002 44

Kommissionens skønsmargen og Unionens retsinstansers kontrol 45

Otis' samarbejde med henblik på at fastslå overtrædelsen i Belgien 46

Otis' samarbejde med henblik på at fastslå overtrædelsen i Tyskland 48

Otis' samarbejde med henblik på fastslåelsen af overtrædelsen i Luxembourg 57

Anbringendet vedrørende tilsidesættelsen af princippet om beskyttelse af den berettigede forventning og proportionalitetsprincippet ved fastsættelsen af den bødenedsættelse, der blev tildelt for samarbejdet uden for samarbejdsmeddelelsen af 2002 59

Anbringendet vedrørende tilsidesættelsen af artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003 63

Anbringendet vedrørende tilsidesættelsen af proportionalitetsprincippet ved beregningen af den endelige bøde 63

Sagens omkostninger 64